

VIGILIA

45. évf. 6. szám

1980. június hó

- Nikolaus Nissiotis: Vallás és olimpizmus**
**Beszélgetés Nikolaus Nissiotis görög professzorral,
a Nemzetközi Olimpiai Akadémia elnökével**
Somlyói Tóth Tibor: Szegénység és intellektualizmus
Székely László: Szentegyházak népe
Síki Géza: Papi sors '80
Pogány János: A matematika tanításának új útjai
Surányi Dezső: Vadon élő állatok a Bibliában (II.)
**Tamás Gáspár Miklós: Száz éve született Pauler Akos
és Szabó Dezső**
Deák Károly: Krisztina
**Erdő Péter: A káptalanok szerepe
az új egyházi jogban**
**Kalász Márton, Toldalagi Pál, Tóth Sándor,
Koch Valéria és Christine Busta versei**

Kádár János a szövetségi politikáról, az állam és egyház viszonyáról
Bangó Jenő: Százéves a zairei katolikus egyház — Reisinger János: Búcsú Pernye Andrástól
Síki Géza: A kitárt aranykapu — R. L.: Így láttuk Kodályt és Hanglemez
Rácz Péter: Bitskey István könyvéről — Barlay Ö. Szabolcs: — „Haza a magasban”

Précis: français, deutsch, English

SOMLYÓI TÓTH TIBOR	Szegénység és intellektualizmus — — — — —	361
SZEKELY LÁSZLO	Szentegyházak népe (1. rész) — — — — —	366
SÍKI GEZA	Papi sors '80 — — — — —	372
POGÁNY JÁNOS	A matematika tanításának új útjai — — — — —	377
KOCH VALERIA	Missa Solemnis, Albérleti fal, Széljegyzet Heideggerhez, Ez a nyár, Szomorúfűz, Hommage a Chagall, Anna nevére, Belecsöndesedtél (versek) — — — — —	380
NISSIOTIS, NIKOLAUS	Vallás és olimpizmus (fordította <i>Reisinger János</i>) — —	381
R. J.	Beszélgetés Nikolaus Nissiotis görög professzorral, a Nemzetközi Olimpiai Akadémia elnökével — — — —	388
TÓTH SÁNDOR	Édeni, Akvarell (Réti Zoltánnak) (versek) — — — —	391
SURÁNYI DEZSŐ	Vadon élő állatok a Bibliában II. — — — — —	392
BUSTA, CHRISTINE	Elhallgatott az ének. Álom a kenyérangyalról, Világi prédikáció — engedély nélkül, Hogyha megfested (versek, fordította <i>Hajnal Gábor</i>) — — — — —	401
TAMÁS GÁSPÁR MIKLÓS	Száz éve született Pauler Ákos és Szabó Dezső — —	402
KALÁSZ MÁRTON	Két kis vers (Betérni, Fohász), Ajánlás, éjszaka, A házba vissza, Elvonulás (versek) — — — — —	405
DEÁK KÁROLY	Krisztina (elbeszélés) — — — — —	406
ERDŐ PÉTER	A káptalanok szerepe az új egyházi jogban — — — —	410
TOLDALAGI PÁL	Regényes sétány, Tűnődés, Az új tavaszra (versek) —	413
M. JANKOVICS NELLY	Caroline Pichler magyar kapcsolatai (Dokumentum) —	414

NAPLÓ

Kádár János a szövetségi politikáról, az állam és az egyház viszonyáról — 417;
Bangó Jenő: Százéves a Zairei katolikus egyház — 418; *Reisinger János*: Búcsú
Pernye Andrástól — 420; *Síki Géza*: A kitárt aranykapu (*Beney Zsuzsa*: Nyitva
van az aranykapu) — 422; *R. L.*: Így láttuk Kodályt — 424; *R. L.*: Hanglemez
— 425; *Rácz Péter*: Bitskey István: Hitviták tüzeiben — 426; *Barlay Ö. Szabolcs*:
„Haza a magasban” — 427; *Idegen nyelvű tartalomjegyzék* — 430; *Tájékozódás*
— 429 és a hátsó belső és külső borítón.

Felelős szerkesztő: DOROMBY KÁROLY

Felelős kiadó: VARKONYI IMRE

Laptulajdonos: Actio Catholica

Szerkesztőség és Kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V., Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 173-438,
173-933. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 111. Terjeszti, előfizetési és templomi árusítás: Vigilia
kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A Vigilia csekkzámla száma: OTP 37.343—VII.
Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hírlapiroda, Budapest V., József Nádor tér 1.
Postacím: 1900 Budapest. Külföldön terjeszti a Kultúra Könyv- és Hírlap Külkereskedelmi
Vállalat, H-1389 Bpest, Pf. 149. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 16,50 USA dollár,
vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H-
1850 Budapest) a Kultúra 024-7. sz. csekkzámlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vil-
gilia című lapra vonatkozik. A szocialista országokban előfizethető a helyi postahivatalok-
ban is. Egyes szám ára: 16,— Ft. Előfizetés: egy évre 180,— Ft, félévre: 90,— Ft, negyed-
évre: 45,— Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921 HU ISSN 0042—6024.

Szegénység és intellektualizmus

III. Ince pápa a XIII. század egyháztörténetének Janus-arcú főszereplője: amilyen mértékben irányt szab a pápák hatalmi politikájának, oly arányban lelkipásztor is. A herezisbe kényszerített apostoli közösségek egész sorát téríti vissza. Dél-Francia földön főleg ciszterci apátokat bíz meg legátusi felhatalmazással a heretikusok térítésére. Am eredmény nemigen mutatkozik. A főpapi díszben inkább törvényt ülő, mint az emberi szó meggyőző erejével ügyködő „prelátusok” csak irritálják az egyház megtartásától idegenkedő embereket. Domonkos, a kasztíliai Osma káptalanjának priora, püspökével, Diegóval szem- és fültanúja egy ilyen gyászos erőlködésnek, miközben Róma felé utaznak, hogy a *kunok* térítésére kérjenek megbízást. III. Ince pápa a beszámoló nyomán nem engedi őket Kumániába, hanem dél-francia terepre irányítja: ha már felismerték és látják a misszionának ottani defektusát, — orvosolják is.

Még abban az esztendőben (1206) megindítja a mezítlábas apostollá lett, Domonkos Montrealban az első igazi eretnek-vitát, amely nem „kihallgatás” jellelű, hanem mindkét fél teljesen szabadon érvelhet a Bibliából. Annak lesz igazsága, akinek az *érvelése meggyőzőbb!* Püspöke hamarosan meghal s maga folytatja a térítést. Rövidesen kolostorszerű közösséget alapít Prouille-ben megtért asszonyok és leányok számára, hogy további inzultus ne érje őket egyik oldalról se. Toulouse-ban az új püspök — a trubadúrból cisztercivé, majd az egyházmegye fejévé lett —, Fulco érti meg vállalkozása jelentőségét. Az 1215. évi IV. Lateráni egyetemes zsinat szerzetalapító tilalmát azzal sikerült megkerülni, hogy az ágostonos regulát fogadja el alapul Domonkos. Fulco püspök egyházmegyéje számára szeretné megtartani a missziós közösséget, Domonkosnak azonban messzebb néző tervei voltak.

Alig szokott össze a toulouse-i dominikánus közösség, máris spanyol kérelhetetlenséggel szétküldi őket Európa nagy *egyetemi* városaiba: Párizsba, Bolognába. Persze, egyetlen fillér útiköltség nélkül. Bolognában a nyomasztó szegénység már majdnem feloszlásra bírja őket — éppen búcsúznak a leválni készülőktől, mikor az egyetem egyik professzora: Rolando da Cremona zörget az ajtón, és felvételét kéri a rendbe. Néhány év múlva ő lesz a párizsi egyetemen az első dominikánus professzor.

1221-ben, kevéssel a Bolognában tartott nagykáptalan után meghal Szent Domonkos. Rendje ekkor már nyolc provinciában működik: Angliától Magyarorszáig, Spanyolországtól Rómáig.

Intellektuális környezetben — a szerzet vonzóerejére — a párizsi megtelepedés ad legjellemzőbb példákat. Nem sokkal megtelepedésük után (1218) az egyetem egyik professzora, Jean de Barastre rájuk iratja Szent Genonéva szigetén — a főiskola területén — levő telkét és épületeit: a Saint Jacques kollégiumot. (Innen „jakobinusok” ők is, meg majd a francia forradalom itt szervezkedő pártja!) E letelepítés kötelezettsége: a főiskola pasztorációja.

A 20-as évek tömeges rendbelépéseiről Jordanus de Saxonia, Szent Domonkos utóda a generalátusban (1222—37) számol be. Csak egy télen (1224) negyven egyetemi hallgató jelentkezik — közöttük több „magister artium” (= filozófiai doktor). Két évvel később négy hét során huszonegy, akikből hat doktor; 1235 telén ugyanígy 72. Addigra már egyetemi professzorok, tekintélyes teológusok is beléptek a rendbe — a már említett Rolandon kívül Jean de St. Gilles —, akik *megtartják katedrájukat*. Ilyen módon Párizsban 1229-től állandósulnak a dominikánusok az egyetemi tanszékeken — közben olyan képviselőkkel, mint Nagy Szent Albert és Aquinói Szent Tamás.

A dominikánus intellektualizmus nem véletlen sajátossága a rend életformájának, hanem szerves tartozéka. Azt lehetne mondani: ők az első *tanítórend* valójában. Két jellemző mozzanata ezen sajátosságuknak: az összes antik és középkori szerzet teológiai tanító módszere a már ismert monachális teológia volt: vagyis a kontempláló, meditatív feldolgozása a hitigazságoknak. Ők lépnek le *elsőként* a monachális teológia vonaláról: racionális, skolasztikus módszert használva, mely éppen az egyetemeken dívik, különösen Párizsban. *Másik újításuk* — minden egyéb rendi szokástól eltérően — a stúdium elsőbbsége és kivétel nélkül kötelező jel-

lege minden klerikus rendtag számára korra, tehetségre való tekintet nélkül. A stúdium azonban több, mint az intellektus kiteljesítése — az értelem lelki értékeket nyújtó szolgálata, a megszentelődés sajátos útja. Teológiai „lektor” (professzor, tanfőnök) minden konventben, minden prior (házfőnök) mellett működik legalább egy, de rendszeren három. A teológia tanulása és a velejáró disputa *mindenki* számára kötelező. A hét megfelelő napjain ennek kedvéért a zsolozsma megrövidül, vagy elmarad. (Az egyházban a dominikánus officium volt mindig a legrövidebb!)

A rendtagok teljes értékű kiképzésére tartományonként állít a rend ún. „Studium Generale”-t, afféle rendi egyetemet, amelynek rendszeren két kara van: filozófiai és teológiai. Magyarországon 1390-ből szól az első biztos adat a budai várban levő „Studium Generale OP”-ről, melynek kitűnő tanári karát Mátyás király idejéből ismerjük részletesen. A XV. században még egy magyar rendi egyetemünk ismerős: a nagyszombati. Ha meggondoljuk, hogy ebben az időben már kb. 42 konventjük működik nálunk — hozzávetőlegesen ezer rendtaggal —, nem sokallható tartományi stúdiumaik száma sem, jóllehet egy sereg tehetséges fiatal külföldön képeztek ki. A dominikánus szerzet intellektualizmusa, elsődlegesen tanító jellege élesen megkülönbözteti a közösséget minden korábbi, sőt korabeli szerzetesrendtől. Azonban nem szabad szem elől téveszteni a rend életének másik karakterisztikumát, amely látszólag poláris ellentéte ennek: evangéliumi szegénységét, és ezzel együtt „bibliás” elkötelezettségét. Az „apostoli mozgalom” öröksége csak a XIV. században kezd radikális kezdeteiből engedni, hogy biztosabb gazdasági alapokat találjon. Reformok sora következik.

A „vita apostolica” szegénységfogalmát Domonkos eredetileg a premontreiek módjára képzelte el. *Franciskánus* hatásként tért rá az 1220. évi bolognai egyetemes káptalanon a szegénységnek arra a radikális formájára, amely a *közösségnek* sem engedi meg a közös tulajdont. Tehát a teljes gazdasági bizonytalanság gondolata győz, akárcsak Szent Ferencnél. Ám a „fratres praedicatores” (a dominikánusok = O. P. = Ordo Praedicatorum) csakugyan *koldulásból* élnek, mert szellemi munkájuk mellett nem érnének rá manuális kenyérkereső munkára — amit Szent Ferenc a „fratres minores” számára szabott meg. Ennek a szegénységnek *érezhetőnek* kell lennie: a fráterek csak gyalog utazhatnak: sem lovon, sem szármáron. Alsó-felső ruhájuk csak darócból készülhet, vászonból nem. Konvent épületet megenged ugyan Domonkos, de a hagyomány szerint keserűen rátámad a helyi priorra, mikor egy ölnél magasabbra húzzák a cella falait: „Palotát akarsz építtetni...!” (Vagyis egy szálasabb termetű barát éppen hogy kihúzhatja magát cellájában, 186 cm magasságig!) Bőjtjük — az ebben a kérdésben nagyon liberális Szent Ferencel ellentétben — szerfőlött szigorú. Exaltatio Crucis ünnepétől, szeptember 14-től húsvétig csak naponta egy ízben ehetnek!

Bibliai elkötelezettségről is esett szó: a „vita apostolica” mozgalma életformában is kereste a forrásokig, az őskeresztény közösség vezető utat. Ugyanakkor prédikálni is akarta az örömhírt. Ennek érdekében a dominikánus intellektualizmus tudományosan is ráveti magát — az előző monasztikus bibliaolvasástól eltérő módszerrel — a Szentírás stúdiumára. Minden konventben „biblikus lektor” szerepel elsősorban: hiszen a heretikusokkal is a bibliaértelmezésről kell vitázniuk. Ha teljes a létszám (ti. a magisteriumé), akkor a biblikus tanár a „lector principalis”. Ővé a heti négy fő-lekció. A tulajdonképpeni skolasztikus teológiai előadó, a *scentenciarius* csak másodrangú katedrát foglalhat el egy lépcsőfokkal alacsonyabb helyen.

Még a XIII. század második felében, a dominikánus skolasztika kibontakozása idején is, nagyot alkot Párizsban a rend biblikus tudósa: Hugo a Scaro. A Vulgata szövegjavításán kívül ő szerkeszti a mindmáig legerőteljesebb és leghasználhatóbb bibliai konkordanciát (ABC-rendben szó- és fogalommutató). Aquinói Szent Tamás sem egyedül Arisztotelész „megkeresztelésében” alkot újszerűt. Summa Theologica-jában, a skolasztikában eddig szokatlan módon, hosszú bibliaértelmező fejezeteket iktat be...*

*Kommentárok: Jób, Zsoltárok, Izaiás, Jeremiás, valamint Expositio super IV Evangelia más néven Catena aurea; Lectio super Mattheum (reportata), Lectio super Johannem (reportata), Super epistolas Pauli.

Az új szerzet életstílusának a két pólusa: modern *intellektualizmus* és a bibliai forrásokig visszanyúló „*evangéliumi*” *reform*. A két pólus egyikét sem hagyhatjuk figyelmen kívül, ha egyetemi katedra-foglaló szerepüket akarjuk teljes jelentőségének megfelelően értékelni — a XIII. századi kereszténység életében. (A franciskánus magiszterek nyomukban szoronganak: majdnem egyidőben velük tűnnek fel Párizsban, Oxfordban!) Van ebben valami keresztény módra „formadalmi” elszántág. Mennyiben és miért?

Az egyetem, amint a XII. században kialakul, a XIII. század elejére pedig már formális pápai megerősítés révén összes kiváltságait megnyeri, két szempontból is újdonság a középkor társadalma számára. Egyfelől szervezetében — vagy, ha tetszik — szociológiailag új, mint szakmai érdekvédelmi testület. Olyasféle masszív és autonóm társadalmi tömb, mint az iparosok és kereskedők szintén akkoriban kialakult munkavédelmi szervezete: a *céh* vagy a *gilde*. Az utóbbi a földesúri, vagyis a feudális alárendeltség állapotából szabadítja fel a város speciális gazdasági termelő rétegét. Az előbbi — az *egyetem* —, a helyi hierarchia (püspök, káptalan) rendelkezési joga alól mentesíti a *szellemi* élet irányító rétegét: a *főiskola magisztereit és diákságát*. Ezt jelenti az „Universitas Magistrorum” = „a professzorok szakszervezete”. Helyenként a diákság is beletartozik ebbe a kiváltságotl érdekvédelmi szervezetbe, mint Bologna egyetemén és a bolognai mintájú egyetemeken, ahol „Universitas Magistrorum et Scholarum”-ról beszélnek. Az utóbbi keretben a diákok választják a professzorokat és a rektort.** — Az iparosok és kereskedők céheinek privilégiumát a király biztosítja a földesurak ellenében, az *egyetem* privilégiumait pedig a *pápa*. (Kivétel az első „profán” állami egyetem, a nápolyi, amelyet 1224 óta II. Frigyes császár tart fenn, hivatalnokképző céllal.) Másfelől feladatkörében az egyetem a tudományos munka szakszerűsödését szolgálja. A tudományos nagyüzem magáért a tudományért van: nem egyszerűen papképző, vagy hivatalnokképző „szakiskola”. A tudós disputáktól hangos Párizs és az összes rokonintézmény hatalmasat lendítenek Európa szellemi fejlődésén. Bármilyen lesújtó véleménye legyen valakinek a skolasztikus filozófiáról, a maga idején mégis a skolasztikus gondolkodás tanította meg *okszérű* és módszeres gondolatfűzésre a nyugati világot.

Ha a többi tudománynak *fejlesztője* az egyetem hatalmas és önálló üzem-szerűsége, mégis kérdéses, javára válik-e, fejleszthetője lehet-e a *teológiának* is? Miért kérdéses ez? Mivel a teológiát antik kezdetei óta a személyes *istenkeresés* mozgatta és vitte előbbre. Isten és világ, Isten és ember viszonyának egzisztenciális problémája dolgozott a teológusban, akár mert a maga számára keres feleletet, mint Origenész és Ágoston vagy a nagy monasztikus istenkeresők, akár, mert híveinek adósak voltak a felelettel, mint Baziliosz, Ambrosius és más egyházatyák, és későbbi *lelkipásztor* teológusok. Most azonban az egyetemen, az intézmény „kerekai” adnak irányt a tudományos kutatásnak és módszernek minden szakterületen, így a teológiában is. Minden veszedelme megvan, hogy *szakbarbár* írósztaltermékké és öncélú disputaanyaggá válik a teológia — nem pedig istenkeresésre adandó válasszá. Ily módon már érthető Kempis Tamás kesernyés mordulása (De Imitatione Christi I. c. I. nr. 3.): „Mit használ elmésen vitáznod a Szentháromságról, mikor hiányzik belőled a lélek törődöttsége, és nem tetszel a Szentháromságnak?” Ez a mondat célzás a későközépkori skolasztika lélektelen „szakszerűségére”, amely logikai példatárnak és elmeélesítőnek tekinti a hit misztériumát. — Luther Márton reformátori háborgása is innen származik a teológusok ellen, akik szerint „olyan pimasz tiszteletlenséggel beszélnek Istenről, ahogyan legfeljebb a suszter beszélhet a cipőnek való bőrről”.

Ennek a teológiai „szakbarbárrá” válásnak ellenmérége a XIII. század elején és közepén, hogy a mendikáns szerzetesek katedrához jutnak Párizsban, Oxfordban, Bolognában. Ők az Isten „szegénylegényei”, az evangélium „garabonciás” szellemidézői, akiket nem feszélyez semmiféle intézmény tekintélyessé nehezedt hagyománya, sem magiszteri „státus-gőg”. Nem csoda, ha a „céhbeli” professzorok, tekintélyes kanonokok *feldagató* elemnek nézik őket, és hevesen ágáltak bevonulásuk ellen. Fél évszázadig eltart a „koldusellenes” harc a párizsi egyetemen, de utólag a tudománytörténet objektív kutatói elismerik, hogy ezalatt

**A Magnus Cancellariust a püspök, vagy az egyetemi tanács nevezi ki!

a fél évszázad alatt sem *szakmai*, sem *emberi* mérce alapján nem akadt Párizs és Oxford magiszterei között, aki csak megközelíteni is képes lett volna ezeknek a „koldusprofesszoroknak” kvalitásait. Az első dominikánus professzorok (1229–30) katedrára jutását a *testületi autonómia sérelmének* érzik a nem szerzetes tanárok.

Az egyetem kiváltságait osztogató pápák maguknak tartják fenn a legfőbb bíraskodás jogát és a „*venia docendi*”-t: vagyis a tanítási engedélyt, azaz a professzorrá való kinevezést. Mindkettőt a kancellár gyakorolja a pápa nevében. — Rolando da Cremona OP oly időben lép katedrára, amikor a tanári testület éppen sztrájkba vonult, ellenlábasának, a városi magisztrátusnak „illetéktelen” rendészeti beavatkozása miatt, egy diákfegyelmi ügyben. Utóbb (1252) titkos határozatot hoz a *testület*, hogy senki sem vállalhat érvényesen professzorságot a kancellár intézkedésére, csak az „*universitas magistrorum*” hozzájárulásával. Ily módon Aquinói Szent Tamás és a ferences Szent Bonaventura (1256) csak külön kifejezett *pápai rendelkezésre* — név szerint kiemelve a bulla szövegében! — kaphatja meg a katedrát. A meddő vádaskodások sorozata az 1270-es évek végéig tart. Minden elképzelhető érv, támadás, rágalom előkerül. Kikiáltják a mendikánsokat *eretneknek*, az Antikrisztus előfutárainak, a keresztény társadalom élőködőinek, mohamedánokkal cimboráló pogány *arisztotelikusoknak*. A legtöbb gyűjtőanyagot Gulielmus a Sancto Amore hordja össze ellenük. A nevét meghazudtoló kanonoknak a „Szent Szeretethez” eléggé kevés köze volt valójában. Csak pápai cenzúrákkal lehet időnként elhallgattatni, bár a mendikáns professzorok — főleg Szent Tamás és Bonaventura — sem maradnak adósak a feleléttel. Nem személyüket védik, hanem az ügyet: az evangéliumi szerzetesmozgalmat és a tudomány szabadságának jussát.

Mégis, mi az igazi ok a merő testületi féltékenységen túl, amely ilyen szenvedélyes ellenzékiiséget vált ki a koldulószerzetesek ellen? Éppen azokat támadják, akikre az egyetemnek büszkének kellene lennie, és akikkel utóbb majd dicsekedni is fognak: Albertus Magnus, Aquinói Szent Tamás, Bonaventura és mások.

Az igazi ok a *féltékenység*. A professzori féltékenységnél még szélesebb körű az egész *egyházmegyei* klérus irigysége. Legőszintébb panaszkodásuk, hogy a mendikánsok prédikációján tolong a tömeg, míg a plébániai és székesegyházi istentisztelet kong az ürességtől. „A püspök és papság szavának tekintélyét járatták le” az új szerzetesek! Tehát meg kell tiltani számukra a lelkipásztori tevékenységet! Erre Szent Tamás meglehetősen tömör választ ad: „Nehéz megérteni, miért azokat kell büntetni és eltüntetni, akik valamit jól csinálnak. Miért nem inkább azokat kell letiltani, akik munkájuk becsületét eljátszották?” (*Contra impugnantes Dei cultum et religionem*, Nr. 418.)

A dominikánus *prédikáló stílus* csakugyan *újszerű*: az evangéliumi perikopát mondatról mondatra értelmező régi homília helyett a témaszerű, „*quaestio*” kifejtést vezetik be. Egy-egy dogmatikai, vagy erkölcsi problémát minden oldaláról megvitató, izgalmas, érvet-ellenérvet felsorakoztató módszert. Még kétszáz év múlva is ezt a műfajt nevezik „*novus stílus speculativorum*”-nak. Nem is a szentély liturgikus emelvényéről szólnak a néphez, „szószéket” állítanak be a templomhajóba — olyat, mint a tanári katedra — közvetlen közelségbe a hallgató hívekhez.

A másik vád a dominikánus professzorok arisztotelizmus. Ez esetben nem egyszerűen egy antik filozófus felfedezéséről van szó. Sokkal többről. Amit előzőleg a „*Facultas Artium*”-on (ma „filozófiai karnak” nevezzük utólag) tanítottak mindössze a módszeres gondolkodás játékszabályait foglalta össze, mégpedig előiskolául a teológiához („*Philosophia est ancilla Theologiae*” — a középkor szemlélete szerint!) Arisztotelésznek beemelése a középkori filozófiai spekuláció kereteibe annyit jelent, hogy a *természetről*: kozmoszról és emberről *önálló*, teológiától független és szerves világképet alakítanak ki. A teológia pedig kölcsönveszi a filozófiától ezt a kozmológiai és antropológiai összképet, hogy a kinyilatkoztatás magasabb szintű igazságait ráépíthesse. Ezzel Nagy Szent Albert és Aquinói Szent Tamás a filozófiát *öncélú és öntörvényű* tudományággá emeli, elismerve a *profán* gondolkodás létjogát. Eppen ők vállalkoznak erre a merész szétválasztásra, akik az evangéliumi szerzetesmozgalom radikális szárnyát választották életformául.

Az egyházi tudományosságban komoly frontáttörést jelentett Arisztotelész természetfilozófiájának beépítése a keresztény gondolatvilágba. Jellemző történeti járuléka, hogy 1210 és 1263 közt összesen hat ízben érkezik hivatalos egyházi cenzúra Arisztotelész fizikájának és etikájának tanítására. Hogy eközben Párizsban Albertus Magnus és Tamás, Oxfordban ferences magiszterek, sőt Itáliában a pápától személyesen meghívott Szent Tamás a rábízott főiskolán rendtársaival együtt dolgozik Arisztotelész eredetiből fordított műveinek „megkeresztelésén” — a merev elzárkózás tényén alig változtat. (Szent Tamást halála után, 1277-ben, március 7-én éri majd hivatalos megbélyegzés!)

Miért félelmetes ennyire Arisztotelész? (Fonák jelenség, de az újkori természettudományos gondolkodás képviselői azzal vádolják utólag a középkori Egyházat, hogy egész gondolatrendszerét Arisztotelész tekintélyére alapozta! Pedig milyen nehezen fogadták el annak idején!) Arisztotelész természetfilozófiája a középkori teológus szemében olyanféle, mintha azt mondanánk rá: „metaralista”. Nincsen benne hely Isten számára. A világ kezdet nélküli szerinte és örök. Mi marad a teremő számára? Az ember a világgépezet megmáshíthatatlan törvényszerűségeinek van alávetve. Hol szólhat bele a gondviselés? Az ember szükség-szerűen anyaghoz kötött, és azzal együtt mulandó. Hol a halhatatlanság? Ismereteit elsősorban érzéki tapasztalatból szerzi. Hogyan fér el benne az isteni megvilágosítás, amelynek ismeretelméleti folyamatát Platon nyomán Ágoston dolgozta ki? Ezenkívül *helyzeti* hátránya Arisztotelésznek, hogy mohamedán arab és zsidó természettudósok, orvosok és filozófusok közvetítik a „kalifátus két kapuján”: Szicílián és a spanyol Toledón át a nyugati világnak. Ez az „elkeletiesített” Arisztotelész pedig már nem az eredeti. Gondolatai nyomán *eretnekizű* filozófémák születnek.

A dominikánus professzoroknak így két fronton kell egyszerre vívniuk az új filozófia jogaiért: az eretnek-bélyegzőt fenyegetve lobogtató konzervatív teológusok és a valóságos tévedők irányában. Érthető, ha a görögül nem tudó nyugati világban törik magukat nyelvi stúdiumokkal, hogy hiteles fordítás segítségével húzassák ki az arab, illetve arabból latinított Arisztotelész méregfogát.

Ha mármost a két koldulórendet összehasonlítjuk egymással, az a benyomásunk, hogy meglehetősen rövid idő során sok pontban idomultak egymáshoz. „Rokonabbá” váltak, mint amennyit a közös eredet, a „vita apostolica” mozgalma más-más örökségként hagyott rájuk. Városlakó, polgárokat pasztoráló szerzetesrend lett mindkettőjükből. Eredetileg ez inkább a dominikánusok programjának látszott: Szent Ferenc laikusokból álló közössége legfeljebb néhány evangéliumi idézettel megtérésre szólította az embereket, ahol éppen összeverődtek körülöttük. Az úgynevezett „penitenciális” prédikáció-műfajt alkalmazták — szemben a teológiailag képzett klérus hitet tanító prédikálásával. A domonkosok kezdetől fogva ez utóbbit gyakorolták.

A módszerek különbözősége azonban nem választotta őket annyira el egymástól, mint a kereszténységéből élőkét a hiteles tanúságtévéktől: domonkosoktól, ferencesektől... Ontológiai azonosságuk „látszata” a szegénység vonzásában megélt és átélt szeretet, mely Jézusból meríti impulzusait.

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLI: Kérjük kedves munkatársainkat, hogy lapunknak szánt kézírataikat *két példányban* (egy másolattal) és a szabványnak megfelelő gépeléssel (kettős sorközzel, megfelelő margóval) küldjék be, mert ezzel egyrészt megkönnyítik a nyomdai korrektúra munkáját, másrészt megkímélik a szerkesztőséget a kéziratmásolás többlet-költségeitől. — Kéziratokat és illusztrációkat, amelyeket nem mi kértünk, vagy előzetesen meg nem beszéltünk, nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

SZENTEGYHÁZAK NÉPE

Csikban a nép lelki élete általában a szentegyházakhoz kötődik, de *Nagykászon*, *Csikszentgyörgy* és *Csikmenaság* a szentegyházak csíki életében is sajátos helyet foglal el.

Kászonszék a *Nyerges-tető* alatt egy kis havasi medencében húzódik meg. E medencére az 1650 méteres *Nemere-tető* tekint alá, ahonnan kelet felé Moldovába és Dobrudzsára, északi és nyugati irányban pedig az erdélyi medencére nyílik kilátás. *Kászonjakabfalván* egy homokkő sziklából fakad az értékes „Salutaris”-borvíz. Kászon erről kapta a nevét: a pápai regestrumban (1332—1337) *Kazun* = Kászon névvel szerepel, mely a szláv *kvaszín* (= savanyú) szóból származik és Kászon-patakára vonatkozik, mely nem kis mértékben szintén borvíz tartalmú (1).

Csikszentmártontól északra a *Fisák-patak* kies völgyében fekszik *Csikszentgyörgy*, *Bánkfalva*, *Csikmenaság*, amelyek Csík legrégibb községei.

Kászonszék a hét székely széknek (Udvarhely-, Kézdi-, Orbai-, Maros-, Csík-, Gyergyó-, Kászonszék) egyike. 1324-ben *Róbert Károly* oklevelében említik először. *Zsigmond király* megengedi Kászonnak, hogy különválhassék és saját fiaiból válasszon vezetőket: bírót, hadnagyot. Zsigmond rendeletét *Mátyás király* 1462-ben megerősíti. Kászonszék a történelem folyamán sokat szenvedett a tatár-török inváziótól: *Ali basa* 1661-ben pusztítja; *Mirza kán* vezetésével 1694-ben 12 ezer budzsáki tatár öt napon át égeti, *Csiksomlyó* alatt azonban a csíkiak szétverik a fosztogató-gyűjtogató-gyilkoló hordákat. Később 1767-ben az osztrák önkényuralom ontja vérüket (*Siculicidium*).

Ezen a történelmi tájon az idők folyamán öt templom és tizennégy kápolna épült.

Ilyen kis területen, ennyi szentegyház láttán felmerül a kérdés: milyen motívumok alapján épített ez a sokat szenvedett nép ennyi templomot és milyen szálak fűzik őket e szentegyházakhoz?

Mivel — amint a továbbiakban látni fogjuk —, ez a kérdés szoros kapcsolatban áll a vallási néprajzzal (a szentegyházak vallásos lélekből eredő építése, fenntartása, a hozzájuk fűződő ősi vallási szokások), ezért az alábbiakban a szentegyházak szerepét a vallási néprajz szemszögéből tárgyaljuk.

A szentegyház díszítésével, szentképeivel, orgonájával, énekeivel és vasárnapi, valamint ünnepi szentmiséivel a nép lelki életének eminens helye. A szentegyház már külsejével áhitatra ébreszt: figyelmeztet arra, hogy e világon kívül van egy másik világ is, belső funkciójával pedig a nép egész lelki életének kiinduló pontja és elmélyítője.

A templom szó a kódexek korától közkeletű. Régi magyar elnevezése: *szentegyház*. E szó első írásbeli előfordulása *Szabó T. Attila* szerint 1507-ből *Ródi Cseh István* végrendeletéből való. (2)

A szentegyházak legszembeötlőbb és legjellegzetesebb vonása a *tájban való elhelyezkedésük és stílusuk*. A szentegyházak a tájhoz alkalmazkodnak. A nép a szentírásból merített ihlettel magaslatokra építi templomait (s ebben a tájegységben nem hiányoznak a magaslatok). A kászoniak templomukat a *Szentegyház-hágóra* építették. A csikmenaságiak mondája szerint is: „A vízőzön után a menasági nép a hegyeken lakott s ahogy a víz apadt, az emberek a templom környékére telepedtek le, melyet a falu dombos részén építettek.” (*Csikmenaság*. 1978. László Ferenc; szül. 1919 elbeszélése.) A szentegyház hatását kiterjeszti egész környezetére, a tájra, amelyben áll s ezáltal a nép egész életének központja. Napi munkájuk végzésekor mindenkor és mindenütt a szentegyház oltalma alatt cselekszenek. Ezt az eszmét a legszebben *Tamási Áron* fejezte ki *János nemzései* című novellájában, amikor a templomot az egész népet átölelő nagy természet szentegyházává szélesíti ki, — káprázatosnak, csodálatosnak, felségesnek, szomorúnak, siralmasnak és gyötrelmesnek mondja s ekkép dicsőíti: „Hajója az égtájak felé, szabadon kiterjed.

Oszlopa nappal fény, éjjel álom. Falai építették világ kezdetekor. Alapzata ezerszínű virággal vagyon kirakva... Mennyezete kék némely napokon s rajta a fények apja ragyog... s másnapokon hamuszínű, vagy éppen feketekék, acélos a színe... Oltárán harmat a neve a bornak, orgonáján szelek játszanak lágyan vagy tomboló gerjedelemmel. Szertartásainak nyelvén az ember, az állatok, a növényfélék és a föld egyformán beszélnek. Mély mint az ismeretes tengerek együtt. Magas mint a végtelen úr és tornyának tetején eleven angyal trombitál." (3)

A kászoni és menasági nép olyan térben él, amely felfelé nyitott és kapcsolatban van a nagy Isten szép világával, amely kikerült a Teremtő kezéből. A nemzetségek, a nagy családok települési iránya a szentegyház. A templom a szokások szolgálatában áll: a keresztelő, a menyegző, a temetés, a gazdasági élet, a szentegyházhoz kötődik.

A szentegyházak stílusában sajátosan nyilvánul meg az egyes történelmi korok áhítata. Nemcsak a nép vallási hagyományai, hanem a templomnak egésze is őrzi a különböző stílusokat. A szentegyházak népe áhítatában elsősorban a középkor stílusainak hatását őrzi. A román és gót stílusban épített szentegyházakat a különböző korok művészeti irányának hatása alatt átalakították, a legtöbbet barokkizálták (főleg a templombelső), mint a jellegzetes kászoni, csíkszentgyörgyi és menasági templomokat is. *Menaságon* a Szeplőtelen Fogantatás templomában az egykori román stílus némi maradványa még ma is látható a kórus alatt, a toronyba beépítve, valamint a sekrestye külső falának kőrözsáiban. Ugyanott a gót stílus a hálóboltozatban, Anjou címereiben, a faragott ablakrákmban és a — *Bakó Gábor* főesperestől kifejtett — szentségtartó fülkében világosan kivehető.

Bármilyen átalakításon is mentek át ezek a szentegyházak, a középkori román-gótikus szellem, mely testet öltött bennük, megmaradt mindmáig. A menasági templom szentélyének festményei a középkor lelkiségéről tanúskodnak. A középkor hitét őrzi e templom s vele a nép.

A szentegyházak táji helyzetén, stílusán, belső díszítésén kívül régi harangjaik is történelmet és hagyományos áhítatot sugároznak. (A menaságiak kegyelettel őrzik templomuk 1542-ből származó harangját.) Ismeretesek egyes hajdani hiedelmek is a harangokkal kapcsolatban, például, hogy a csíki nagy hidegekben a megfagyástól a „jégharang” hangja óvja meg az embereket s életre kelti a már-már megdermedőket.

A szentegyház *paramentum* szükségleteit a csíkmenaságiak saját készítésű miseruhával, oltárterítővel látják el, sőt a bérnáló püspököt is ezzel ajándékozzák meg. *Márton Aron* püspöknek 1971-ben a bérnálás alkalmával e szavakkal adták át a hagyományos ajándékukat: „...miseruhát készítettünk: kender az anyaga, asszonyaink házi vászna. Tudjuk, hogy Kegyelmes Atyánk édesanyja is foglalkozott vele s hogy Püspök Urunk gyermekkorában kenderinget is viselt. A szöttekkel és varrottásokkal nemzetségünk őseinek munkáját folytatjuk. (Szentegyházunknak is készítettünk két miseruhát és oltárterítőt.) Püspök Atyáknak szánt ajándékunk átadásakor szívből kívánjuk: annyi áldás szálljon Kegyelmes Atyánkra, ahány öltést tettünk erre a miseruhára.” (*Csíkménaság*, 1978. Csedő Anna közlése; szül. 1914.)

A szentegyházak kerítésében mindenütt áll egy fa, amelyet a hagyomány ekkép aposztrofál:

„A kerek ég alatt, kerek egy istenfa,
Kerek istenfának szép tizenkét ága,
Szép tizenkét ágnak ötvenkét virága,
Ötvenkét virágon három aranyalma.”

Ez a fa a nép egyházi évét, hónapjait, napjait, három nagy ünnepét s vasárnapjait jelképezi, melyeknek virága a szentegyházakban gyökerezik.

A nép hitében, képzeletében, hiedelmeiben is visszatükröződnek a szentegyházak jelképei. E téren kevés tanulmány áll rendelkezésünkre, ezért a jövő feladata a szentegyházak szimbolikus jeleivel (szemiotikájával) is foglalkozni. E helyen éppen csak felvetjük ezt a kérdést.

A templom az egyháznak, a hívek közösségének is szimbóluma (ecclesia materialis significat ecclesiam spiritualem), de jelenti az üdvösség történetét és a szentegyházak népének világi történetét is. (4) A szentegyház alapköve Krisztus;

téglái: a hívek sokasága; a malter, amely az egész épületet összetartja: a szeretet; négy fala a négy evangélium. A templom patrocíniuma is jelkép (5), amely sok helyt pregnánsan szembeötlő, mint például a csíkménasági „Regina Coeli” templomban. A templom hajója Noé bárkáját idézi. A szentegyházak öszöveiségi párhuzamai (szentsátor, Salamon temploma) szentesített jelképek, amennyiben a templomszentelés liturgikus szövegében is előfordulnak (6).

A szentegyházak szemiotikájában a színeknek sajátos funkciója van a nép hitében, hiedelmeiben, sőt gazdasági életében is (7). A nép kedveli az élénk színeket, melyeknek a határőrség szervezése óta az egyes nemzetségek életében is különös szerep jut.

A szentegyházak *karbantartásáról* a nép áldozatos lélekkel gondoskodik. Sok helyt a „tízesek” feladata a templom, a templomkert fenntartása, javítása. (E kérdést még több helyt érinteni fogjuk a patrocíniumok tárgyalásánál.)

A nép úgy tartja, hogy a szentegyházba nem illik akármilyen *öltözetben* belépni: fel kell venni az evangéliumi menyegzős ruhát s ebben a kérdésben nemcsak a lélek kegyelmi öltözetére, hanem a külső viseletre is gondolnak. A ruhaviselet a szentegyházban az ünnepekhez igazodik. Ez különösen a nők öltözetében észlelhető. A nagy ünnepek első napján „lékrit”, másodnapján blúzt, lajbit viselnek. A rokolya színösszetétele kisebb ünnepeken piros-fekete-zöld-kék, nagyobb ünnepeken piros-fekete-szedesfekete csíkozású. Bójtben barna és fekete csíkos rokolyát viselnek.

A szentegyházakban végzett *közösségi áhitatban* első helyen a *patrocíniumok* ünneplése áll. A patrocínium, a szentegyház búcsúja történelmi emlékeket és ősi hagyományokat idéző esemény és évről évre megújuló élmény egész nemzedékek számára. A kászoni, ménasági, szentgyörgyi szentegyházak legjelesebb ajtatosságai is a patrocíniumokhoz fűződnek. A szentegyházhoz kapcsolódik a *táj*, a *munka* és a *lelki élet*, ezért a patrocíniumot e három szempontból tanulmányozzuk. A szentegyházak patrocíniumaiban megnyilvánul a nép életének természeti és természetfeletti rendje: innen indulnak a hagyományos munkák végzésére s itt adnak hálát munkájuk „áldásáért” is. A szentegyházak búcsúin így imádkoznak:

*Kérjük az Uristent, mellettünk maradjon,
Vig tavaszt, csendes nyárt, hogy Ő nekünk adjon,
Bő ősszel, jó téllal bennünket megáldjon.*

A munkásnép néhol a templom szószékének dekorációjára is felkerül, mint például a csiki magvető székely alakja.

Felsőszentgyörgy kápolnájának patrocíniuma a *Szentkereszt feltalálása*. A kápolna a község felső részén épült (a „Háromtizesben”) négy kilométerre az anyagyház templomától. A kápolnát *Tankó Albert* esperes 1828-ban építtette a szentkereszt tiszteletére. (A kápolna körül a „bébírósök” temetője van.) Oltárképe a keresztre feszített Úr Jézust ábrázolja. A búcsút május 3-án tartják. (A szentkereszt feltalálásának története a csíksomlyói misztérium-játékokban is előfordul.)

A falusi táj magas keresztjei (stációs keresztetek, sírkeresztetek, útmenti keresztetek) a patrocínium eszméjét őrzik. Gótikus formájuk a középkor magasbátorító lelkiségről tanúskodik. A templombúcsú idején már javában dolgoznak a földeken, de a búcsúünnep nem maradhat el. A keresztetek előtt végzett áhitat a nép lelki életének jellemző vonása.

Pünkösöd a táj eminens ünnepe. Erre az ünnepre a szentegyházat zöld ágakkal díszítik fel, mert Isten lelke lebeg a természet felett. *Pünkösöd másodnapján* van a *kászoniakabfalviak* búcsúja. A búcsúnap után megkezdik a mezei munkák második szakaszát, a kaszálást. A Szentlélek kegyelméből erőt merítenek a munka elvégzéséhez. A nyári munkák kezdetén kis időre a szentegyházukat a természet nagy templomává szélesítik.

Ürnapján a kászoniakabfalviak, kászónújfalusiak zászlókkal jönnek a *kászónimpéri kápolnába* s az oltárokra helyezik a megújult természet virágait. Az ürnapi oltár nyírfáiról a szertartás után egy-egy ágat hazavisznek s annyi Miatyánkot mondanak el, ahány levél van az ágakon. Az ürnapi oltár virágait a káposzta közé teszik „a hernyók kártevése ellen”. A pünkösdi ágakat a lányos házaknál is felülük a legények. Ez a „pünkösdi ágütés” eljegyzés-szamba megy.

Az úrnapi szentelményekkel nemcsak a gabonáról és veteményekről gondoskodnak, hanem a lelki életéről is, mert sokan szentgyónáshoz és szentáldozáshoz járulnak. Úrnapja után kezdődik a kemény nyári munka...

Szentháromság Csinód (Csíkszentgyörgy filiája) „sátorszentegyházának” (ilyen is van itt a hegyekben) patrocíniuma. Ezen a búcsún „kicsipünkösöd”-öt tartanak. Az ünnep misztériumát a természetből vett képekkel fejezik ki (háromszögben sugárzó nap, különösen elhelyezett három falevél, tenyérből kiemelkedő három feltartott ujj). A búcsún elvégzik a szeráfok énekéről elnevezett olvasót, a „szentest”. A nyári munkát a Szentháromság nevében végzik.

Úrnapja utáni pénteken **Menaságújfalú kápolnája Jézus Szíve** patrocíniumát tartja. Jézus, Mária szívének kultusza Menaságon nagyon fejlett. A menaságújfalvi dedikáció a kultusz kifejlődésének legújabb történeti szakasza. A menaságiak vallják, hogy az egész tájat az Úr Jézus Szíve élteti, Ő a „Primus motor”-ja e tájnak. Számukra Jézus Szíve a szeretet jelképe s minden erő forrása; Jézus Szíve a lelki életük fókusza, belőle ered az ember természetfelettsége.

Keresztelő Szent János születése, június 24-e a **Csíkszentgyörgyhöz** tartozó **Bánkfalva** kápolnájának patrocíniuma. Ez a kápolna 1700-ban épült, tornyát 1882-ben toldották hozzá. A kápolna az altízi „bébírók”-é, akiknek ősei építették. Az egykori puszták (sztyeppék) népe megértéssel idézi a puszták Szent Jánosát. Történelmi nosztalgiájuk ébred újra a Keresztelő Szent Jánosról címzett szentegyházuk ünnepén. Virágos Szent János a betakarítás kezdetére figyelmezteti a népet. Búcsúja a keresztelésben kapott kegyelmek ébresztője, — szilaj természetük örökségével a kemény munka végzésének kezdő időpontja. Keresztelő Szent János Isten országa közelségének tudatát ébreszti bennük, az Úr útjait egyengeti lelkükben, példáján ők is missziót teljesítenek: a Krisztusba vetett hitet őrzik s mindig készek a vezeklésre. A bánkfalvi szentegyházból a nép lelkülete és hivatása sugárzik.

A szentegyházak **Mária-patrocíniumai** a nép Mária-tiszteletének kőbe épített dokumentumai. A népnek az Isten Anyjához fűződő kapcsolatait hat szentegyház patrocíniuma őrzi: **Sarlós Boldogasszony** Kotormány, **Nagyboldogasszony** Kászón-újfalú templomának, a csíkszentgyörgyi Ilyés-kápolnának, **Kisboldogasszony** a csíkszentgyörgyi Kálvária-kápolnának, **Rózsafüzér Királynéja** Csíkszentgyörgy templomának, a **Szeptótelen Fogantatás** pedig Menaság templomának patrocíniuma.

Sarlós Boldogasszony (régebben július 2-án, újabban május 31-én ünneplik) Bánkfalvától nyugatra egy elzárt kis völgyben fekvő **Kotormány** (mintegy száz lelket számláló filia) patrocíniuma. (A csíksomlyói kegytemplomnak is ősi búcsú napja.) Kápolnája egy kis hegyre épült 1640-ben. Oltárképe a Szent Erzsébetet látogató Szűz Anyát ábrázolja. Harangja egyidős a kápolnával, miséző kelyhének talpán ez a felirat olvasható: „CHIERENI + ERZSÉBET + ASSONI + ANNO 1632.” — a templom régiségéről tanúskodik. A hegyre épült templomba igyekvő búcsúsok lelkében a szentírás szavai („abiit in montana”) újraélednek. Sarlós Boldogasszonnyal megkezdődik az aratás. A szentegyházak népe aratáskor a glóriás Máriát látja kezében sarlóval, amint angyalaival részt vesz az aratásban (8). A búcsúsok Mária példájával ápolják a rokonsági kapcsolatot. Az Úr Jézus is örvend a nemzetségi összetartásnak („repes” Mária méhében). A nemzetségi kötelek ápolása a legtovább fennmaradt a székelyeknél. Csíkmenaságon a komaság ma is kiterjed az egész falura.

Urunk színeváltozása (augusztus 6) az Úr Jézus második nagy epifániája, „rés a mennyországon”, — **Menaságújfalú** búcsúja. Az egyházközség kápolnájának építéséhez egy történelmi esemény fűződik: 1705. október 8-án Akton és Graven csapatai feldúlták **Körösmény-falvát** (Csíkszentgyörgy alsó tizese), majd **Monyásd** után a Latzok tizesére törtek, de a csíkszentgyörgyiek fegyvert fogtak és a fosztogató hadat elűzték. Ennek emlékére épült 1713-ban Csíkszentgyörgy felső végén, az újfalusi részen az „**Úrszíne**” kápolnája. (Állítólag ezt is Ilyés András püspök építtette.) Ebben a harcban a fisákvölgyiek egyként harcoltak, ezért a kápolnát — az összefogás szimbólumaként —, központi helyre építették. A természet ölen

élő székelyek különösen kedvelik az Úr Jézus életének a természethez fűződő jeleneteit. A szentegyházak a megdicsőült Üdvözítő hajlékai, a táborhegyi fény őrzői. Ebben a fényben acélos lélekkel végzik munkájukat. Krisztus dicsőségét munkájuk eredményében látják, mert a természet gyümölcse Isten misztériumának tükröződése. A megdicsőült Krisztust a nép imáiban is látja; szenvedéseikben erőt merítenek Krisztus dicsőségének fényéből; tudják, hogy amiként a szenvedő Krisztus megdicsőült, akként jutnak el ők is a dicsőségbe.

Szent Anna (július 26) búcsús kápolnája, melyet *Tankó Albert* 1836-ban építtetett, a csíkszentgyörgyi Kálvária-kápolnától ötven méterre van. Szent Anna a Mettercia (Anna, Mária, Kis Jézus) közösségébe tartozik. A székely népnek az Úr Jézus földi kötelékei, nemzetsége iránti érdeklődése a nép nemzetségi hagyományainak ápolásából következik. Erről tanúskodnak a Csíkban található szobrai, képei: Csíkmenaságon az 1543-ból, Csíkszentélelken az 1510-ből származó szárnyasoltár, Gyergyószentmiklóson a Csobothhegyen épült kápolna, valamint a madéfalvi és tusnádi kápolnák. A csíksomlyói beginák Szent Anna kultuszát a történelem is feljegyezte s hatása Kászonban és Fisák völgyében is észlelhető. A Kálvária-kápolna Jézus genealógiájának szellemében központi helyet foglal el a tájban is. Szent Anna ünnepe a nyár közepén a mezőgazdasági munkák középső szakaszában van. Szent Anna az erdőn kaszálók és a mezei munkát végző asszonyok hagyományos szentje (ekkor kezdik a kendernyövést) (9). Tiszteletére az ájtatosságokat kedden végzik: főképp a jó halálért imádkoznak hozzá (ezért is építették kápolnáját a temetőbe).

Nagyboldogasszony Kászonújfalu és a csíkszentgyörgyi Ilyés-kápolna patrocini-uma. Csíkszentgyörgy Boldogasszony kápolnája a falu közepétől keletre egy kopár hegyen (régén erdő borította) a falutól 3/4 órai járásra egy meredek úton megközelíthető *Pósa-hegyén* fekszik. A kápolnát a község szülöttje *Ilyés András* püspök (1637–1712) építtette. (Ilyés Andrást a pápa 1697. január 14-én nevezte ki Erdély főpásztorának) (10). A ma is élő hagyomány úgy tartja, hogy Ilyés András gyermekkorában állatokat őrzött a Pósa-hegyen s egy medve megtámadta a csordát. Az imádságos pásztorfiú a Szűz Anyához folyamodott segítségért, aki el is hárította a veszélyt. (Hogy a hagyomány megtörtént eseményt őriz, ezt Ilyés püspök címere és püspöki pecsétnyomója igazolja, mert mindkettő egy pásztorbotos gyermeket ábrázol egy medvével s a Szűz Anya képével. A pecsétnyomót ma Gyulafehérváron őrzik.) A jelenet végén a Szűz Anya meghagyta a gyermeknek, kérje meg a szüleit, hogy iskoláztassák, mert püspök lesz belőle. A gyermek otthon elmondta a Szűz Anya üzenetét, szülei teljesítették is a Szűz Anya kívánságát. Hogy álomlátás volt-e a jelenet, vagy valóság, azt nem tudni, de a jóslat beteljesedett. A szentegyház püspök emlékét őrzi a kápolna ajtaja felett falba illesztett latin feliratos kőlap, valamint a kápolna padozatába épített sírkőlapon a faragott kehely és ostya, a papi sírkövek jellegzetes jelképe. A szentegyházak népe a sírkőben püspök szülöttjük emlékét őrzi. A kápolna a háború alatt tönkrement: tető nélkül maradt négy falával. Az épület fa részeit a cigányok elhordták, a csíkszeredai törvényszék ezért háromezer lej kártérítésre kötelezte őket. Ezzel a pénzzel s a jenőfalvi tizes (Csíkszentgyörgy középtíze) adakozásával és önkéntes munkájával a kápolnát 1968-ban új zsindelytetővel és deszkamennyezettel látták el, a padlózatot pedig kicementezték. A bejáróhoz szőszékét és tornácot készítettek, a kápolnába pedig új oltárt állítottak. Az oltárra visszahelyezték a restaurált Szent István és Szent László fából faragott régi szobrai, amit eddig az anyateplomb Bors-kápolnájában őriztek. Új oltárképük a mennybevitt és megkoronázott Szűz Anyát ábrázolja. A kápolna körzetét betonsasos deszkakerítéssel és egy székely kapuval látták el, hogy az ott legelésző állatoktól védve legyen. 25 év után 1968. augusztus 15-én újból megtarthatták a patrocínium búcsúját, amelyen több mint háromezren vettek részt. Nagy volt a hívek öröme, hogy ismét megújulva láthatták a püspök-ősrük építtette kápolnát. Az 1721.

évi nagy pestisjárvány idején Csíkszentgyörgy fele lakossága elpusztult: 1019 lakosát ragadta el a járvány, 1202-en maradtak életben. A pestis áldozatai a Boldogasszony-kápolna cintermében egy kökeresztel jelölt tömegsírban pihennek. (Ilyés András az osztrák ármádia elől szülőfalujába menekült s innen intézte az egyházmegye ügyeit. Csíksomlyón zsinatot is tartott. Kétkötetes *Egyházi beszédek* című könyvének egy dedikált példányát a plébánia könyvtára ma is őrzi.) Ilyés András kápolnájának csodás története azokat az idöket őrzi, amikor a székely pásztorgyermek legszébb álma a papság volt. A püspökségre hivatottság akkor született meg a kis pásztorgyermekben, amikor az erdélyi egyházmegyének nem volt főpásztora: álma természetfeletti látomás volt... Ebben az időben az erdélyi egyházmegyének kiváltképpen olyan főpásztorra volt szüksége, aki kitartóan és következetesen kereste a kivezető utat a hatalmi villongásokból és felekezeti ellentétekből. Ily irányú törekvéseiről tanúskodott a guberniumhoz intézett levele is (11). Nagyboldogasszony búcsúján a táj lelke Mária jelképes koporsójához vitt virágokban nyilvánul meg. A patrocínium a nyári munkák befejezésének s az őszi „betakarodás” periódusának kezdete. Az első érett gyümölcs Nagyboldogasszony, aki immár felvételre az Úr csúrébe. A szentegyházak népe munkája közben esedezve tekint a magasságba és Nagyboldogasszonyhoz folyamodik segítségért; földi szorgoskodásában sem feledkezik meg arról, hogy egy a célja: az ég, ahová Nagyboldogasszony felvételre...

Szent István az 1954-ben épült *egerszéki* kápolna patrocíniuma (újabbán a búcsút Kisboldogasszonykor tartják). Az egerszékiek védszentjüknak a tájba illő zsindeletetős fakápolnát építettek. Csíkszentgyörgy filiái az Űz-völgyében a „csángó telepek”: Csinód, Egerszék, Gyürke, Csobányos mintegy ötszáz lelket számlálnak, Egerszék és Gyürke 1900-ban, a többiek az első világháború után települtek vissza rokonaikhoz Gyimesből. Őseik az üldözések elől vándoroltak el (12). (Patrocíniumuk is igazolja, hogy a csángók és székelyek egy nemzetség utódai.) Szent István a szentegyházakat a lelkipozítás és a táj adottságai szerint egymástól átlagosan tizenkét kilométerre építtette. A szent király akarata szerint a nép az irtások („orotás”) nyomán települt; ezt a programot ma is folytatják: patrocíniumuk szellemében termővé teszik a földet, ahová települnek...

A csángóknál még a haranglábaknak is van patrocíniuma, úgy látogatják, mintha szentegyház lenne; nekik itt a szentegyház maga a nagy természet, a harangláb pedig ennek a jelképe. Csobányos patrocíniuma *Szent Bertalan* (ünnepe: augusztus 24). A település Kisteleken túl, Csíkszentgyörgytől harminc kilométerre fekszik. Temetőkertjében áll a patrocíniumos harangláb, melynek búcsúját hűségesen tartják. Szent Bertalant leginkább a hegyvidéken élő pásztorok tisztelik, ezért jutott el tisztelete az intenzív állattenyésztéssel foglalkozó csángókhoz is. Ünnepe a hegyvidéken gazdálkodók jeles napja, az őszi szántás-vetés kezdete. Patrocíniumuk a csángókat a káros indulatok leküzdésére figyelmezteti.

Kisboldogasszony a csíkszentgyörgyi Kálvária-kápolna patrocíniuma (újabbán Egerszék búcsúja is). A Kálvária-kápolnát (kis templomnak is beillenek!) a nagy temetőben *Tankó Albert* csíkszentgyörgyi esperes építtette (falán látható az esperes olajfestésű arcképe is). A kápolna a falutól mintegy kétszáz méterre egy fákkal beültetett meredek hegyoldalon van. Felirata szerint 1833-ban épült. Az egerszékiek a természetben végzett munkájuk közben gyakran találkoznak Mária jelképeivel: Jessze virága, nap, napbaöltözött Asszony (13), Jákobból támadt csilag, — s ekképp énekelnek:

*Jöjj szerelmem, jöjj galambom,
Az erdők szigetéről,
Így énekel bölcs Salamon,
E mai ékes szűzről.*

(Folytatjuk)

Papi sors '80

Amikor beszélgetni kezdtünk, s fúrge mozdulattal arrább lökte az ütött-kopott fotel karfáján elnyúló inget, rögtön tiltakozott: „Nem, ez nem papi sors! Inkább írja, hogy tanári!” A kettő mégis szétválaszthatatlan. Mert *Pogány János*, aki túl a heivenen is tanári hivatását gyakorolja, mégpedig a régi hévvel és lendülettel: pap. Piarista.

Hogy milyen tanár? Erre vonatkozóan hadd mondjam el személyes tapasztalatomat. Már jó néhány éve tanítottam, amikor egy téli vagy tavaszeli napon megtartották az iskolában a számtan-fizika versenyt. A tételek lezárt borítékban érkeztek, s amikor a komor ábrázatú matematikusok fölbontották, az egyik példa fölött nagy tanácstalanság támadt. Mit tagadjuk? Egyikük sem tudta megoldani! Tízpercben riadt kupaktanács ült össze a szűk tanári szobában. Már az asztalra is rajzoltak, körök nőttek a dolgozatfüzetek hátlapján és a papírlapokon, szögek meredtek a levegőbe. A megoldás sehogy sem akart megszületni. „No, mit szólsz?” — fordult hozzám szemüvege mögül az a tanártársam, akit a gyerekek nemes egyszerűséggel tigrisnek becéztek. — Ezeknek elment az eszük, hogy ilyen példákat küldenek le!”

Álltam a példa fölött. S egyszerre visszazálltam az időben. Az öreg fekete táblához, amelynél rendszerint úgy éreztem magam a matematikaórákon, mint Karinthy rossz tanulója. Pogány tanár úr ott körözött körülöttem, kezében a krétával, melyet egy dühödtebb pillanatában úgy tört össze, hogy csak romjai maradtak. „Mi lesz magából, maga szerencsétlen!” És reménytelen dühvel odavágott öklével szegény táblára, holott az nem tehetett semmiről. Ekkor történt a csoda. Agyamban világosság gyűlt, kiragadtam a „tigris” kezéből a feladatot, és rajzolni kezdtem. Mit nyújtsam tovább? Megoldottam a példát! „Ez is egy megoldás — a számtantanárok kicsit ironikusan mosolyogtak, de érezni lehetett megkönnyebbülésüket —, persze lehet másképp is. Most maradjunk mégis ennél!” A „tigris” még visszafordult az ajtóból: „Téged ki tanított a gimnáziumban?” „Pogány János!” — vágtam rá büszkén. „Ja!” — és ismét becsukta a félig nyitott ajtót. „Mesélj valamit róla!”

Mit tudunk mi a tanárainkról? Mit a papjainkról? Mióta készülődtem erre a látogatásra! Hátha negyedszázad távolából sikerül megfejteni valami titkot. De amikor a nyár elején azt írtam Pogány tanár úrnak, szeretnék vele beszélni, azt válaszolta, most a következő évi munkát készíti elő, nem ér rá. A következő tanév, hol van az még! Vajon mit csinál ilyenkor a paptaná? A gyerekek szétszóródtak a szélrózsa minden irányába, a felvételizők is megkapták már az értesítéseket, különben is, harminc fok van árnyékban. Sehogy sem jelent meg lelkem vásznán Pogány János, amint a következő tanévre készülődik.

— Nem hiszi? — az íróasztalához siet. — (Istenem, mindig így rohant! Már becsöngetés előtt ott cirkált az osztály előtt, s alig ültünk a helyünkre, máris berobbant, mint a bomba, s a katedra felé loholtában három nevet ordított, akik arcukon a vértanúság nemes érzésével ügettek ki a házi feladatokat rejtő füzetekkel a táblához, míg a többiek dermedt némaságukban is bizonyos megkönnyebbülést éreztek, hiszen, ha tíz percre is, de eltolódott kivégzésük időpontja.) — Nézze, ezeket a példákat gépeltem.

Miközben a vaskos kötegeket lapozgatom — bevallom, egy szót sem értek az egészből —, laposan pislogok körül, hátha látok valami érdekeset, valamit, ami közelebb segít az én rejtvényem megoldásához. De semmi. Az íróasztalon példás rend, és egy köteg füzet. A kerek kis asztalon öt-hat citrom, sárgán villognak a beáramló napfényben. Körben könyvespolcok, írgalmtalan súly nehezedik rájuk.

— Nézze. Minden évben én tartom az előkészítő szakkört. Aki arra jelentkezik, gépelve kapja meg a feladatokat. Nyáron átnézem az előző év felvételi példáit, azokból csinálom ezeket. Aki az első néhány alkalommal elér egy bizonyos pontszámot, bekerülhet a második csoportba. Itt már nehezebbek a feladványok. A harmadikban még nehezebbek.

A szekrényhez ugrik, furnérlemezből készült, barnára pácolt táblát ragad elő. A tábla közepére gépelt névsort kasírozott. A nevek mellett pirossal és kézzel

számok, amelyek azt jelentik, az illető hány pontot ért el a különböző menetek során.

— Kétszer egy héten van a szakkör, héttől nyolcig. Az egyik alkalommal van a feladatmegoldás, a másikon megbeszéljük. Meg kell szokniok a felvételik légkörét! Nehogy nekem csődöt mondanak!

— Miért, szoktak csődöt mondani?

— Erről is vannak jegyzeteim. — Új papírhalmot ragad elő. — Az utóbbi években két diákom nem felelt meg a felvételin. Az egyik nem járt a szakkörre, a másik rövidzárlatot kapott. A gyengébb idegzetűekkel előfordul. Általában azonban jól megfelelnek.

Kicsit szerényen fogalmazott. Az, hogy valakit Pogány János tanított, olyan, mint a Kiváló Áruk Fóruma márkajelzése.

— Amikor jött, éppen jegyzeteket készítettem az osztályomba járókról. Talaly is én tanítottam őket.

— Nem ismeri őket eléggé, tanár úr?

— Csak átvettem a tavalyi feljegyzéseket az idei noteszomba. Így pontosabban látom a fejlődésüket. Figyeljen ide! Felolvasom az egyiket!

Lassan, tagoltan olvas, Kispap korában olyan rosszul olvasott, hogy amikor rákerült a sor az előírmádkozásnál, egy héttel előtte gyakorolni kezdett. Aztán a döntő pillanatban összefolytak szeme előtt a betűk. „Olyan marhaságokat olvastam, hogy kihajítottak!” Megtudom, hogy X az elmúlt tanévben egy februári órán nevetgélt. Márciusban nem figyelt, áprilisban ismét nevetgélt. „Kidobtam az óráról.” Ez az utolsó mondat. Ó, ezek a „kidobások” még félelmetesebb konfliktusok kezdetei voltak! Mert ilyenkor Pogány tanár úr nem bömbölt, hogy rezegtek az ablaktáblák, hanem egészen halkan, szinte szívélyesen beszélt. Ezek döbbenetes percek voltak. Lassan jött be az osztályba, iratsomóját az asztalra helyezte, aztán végighordozta rajtunk a tekintetét, mely telve volt lemondással és számonkéréssel. „Most elmesélek maguknak egy érdekes dolgot — kezdte, és mi a tökéletes bánat felindításán fáradoztunk. — Tegnap délután mentem az utcán. És akkor — körülszemlélődött az osztályon, melynek minden tagja rémülten latolgatta, hol is járt tegnap, ezen az ominózus délutánon —, és képzeljék — itt hatásos szünet következett —, de el sem tudják képzelni, mi történt! Találkoztam az egyik tanítványommal, és... és — nem köszönt nekem!” Dermedt csend volt. Hálát adtam az egeknek, hogy apám a leckémhez kényszerített, így nem szabadultam be a városba. Pogány tanár úr merőn ránézett valamelyik társunkra, s ezt mondta, még mindig pianóban, egy robbanni készülő bomba rettenetes energiáját tartogatva a békés felszín alatt: „Ugye...?” Itt a név következett, melynek viselője halálra vált ábrázattal emelkedett föl helyéről, lelkét az égiek pártfogásába ajánlva. És aztán — de a többire borítsunk fátyolt. Már régen elvégeztem az egyetemet, tanítottam, s valószínűleg én rémisztettem a diákjaimat, de még mindig visszajártak álmaimba ezek az emlékképek. Zuhantam lefelé a sötétben, s közben Pogány tanár úr hangját véltem hallani: „Ugye...?”

— Ma már szelíd ember vagyok. Megtanultam, hogy az embereket tisztelni kell.

Halk kopogás hallik. A tanár úr kisiet a folyosóra, csendes szóváltást hallok. Azaz nem is szóváltást, meglehetősen egyoldalú monológ ez.

— Minden reggel bekérem a házifüzeteket — huppan vissza a rugóit muto-gató fotelba. — Nyolcra itt vannak a füzetek. Mire órára megyek, átnézem valamennyit.

— Mindennap?

— Mindennap. Két füzetük van a gyerekeknek. Az egyik mindig nálam.

A könyvespolcokat nézegetem. Félelmetes könyvtár.

— Ezen a polcon vannak az iskolai könyvek. A világ minden részéből meghozatom a számtankönyveket. Ma is kaptam egy csomagocskát az NDK-ból. Sosem lehet tudni, hol mit csinálnak okosabban, mint mi... Ezek folyóiratok, ezek itt matematikai szakkönyvek. Itt meg — az ágy feje fölötti kisebb polcra mutat — a fizikai könyveket tartom. A teológia lassan a legfelső polcokra szorul.

— Mit szokott olvasni, tanár úr?

— Mit? Hát, matematikát!
 — Regényeket?
 — Ritkán. A nyár elején is kaptam valamit, ejnye, mi is a címe — ásni kezd egy halomban —, nem találom, a fene egye meg! De nem is baj! Marhaság! Pár cédula hullik a földre. Óravázlatok.
 — Minden évben új óravázlatot írok.
 — Mióta tanít, tanár úr?
 — Ezerkilencszázharminckettőben kezdtem.
 — És minden tanévben újra írja az óravázlatokat?
 — Nézze, egy nagy német fizikus azt mondta — melleleg tanított is —, sosem tanítom kétszer egymás után egyforma módon a fizikát. Hát, én ezt elmondhatom a matematikáról.

— Sok volt tanítványa jár vissza?
 — Nem mondhatnám. Tudja, akik a szakmában maradtak, nagyon elfoglalt emberek. Akik meg más pályára léptek, azok a szigorú tanárra emlékeznek, aki szinte megközelíthetetlen volt a számukra.

Megközelíthetetlen? Ez megint túlzás! A hétfői órák mindig a nagyszünet után következtek. Pogány tanár úr a becsöngetés előtt tíz perccel jelent meg a folyosón az elmaradhatatlan paksamétával, hatalmas kulcsomót csörgetve. Rövidesen valóságos gyűrű fogta körül. Gunyoros megjegyzések röpködtek. Hja, kikapott a Vasas!

— Jár még tanár úr meccsre?
 — Nem is jártam én soha!
 — Hát a Vasas?
 — Az inkább a diákok kedvéért van! Egyszer láttam a csapatot, amikor a bécsi Rapid ellen játszott KK-döntőt a Népstadionban. De már arra nem emlékszem, kitől kaptam a jegyet.

— És a televízióban?
 — Ha jó meccs van, szívesen megnézem. A válogatottat azonban nem merem. Nagyon izgulok.

— Még mit néz szívesen?
 — A jó krimiket. A bűnös felkutatásának folyamatában is van matematika. A jó nyomozó jó matematikus.

— Kérem, mesélje el, hogyan telik egy napja.
 — Reggel négykor kelek. Koránébredő ember vagyok. Gyakran mások is megkérnek, hogy ébresszem föl őket. Imádkozom, borotválkozok...

— Emlékszem, annak idején szakálla is volt tanár úrnak.
 — Sík Sándor engedte meg, hogy szakállt viseljek. De mondtam már magának, hogy az élet megtanított tisztelni az embereket. Én annak idején nem sokat törődtem magammal. Most már tudom, hogy a borotválkozással megbecsülöm a másikat. És a diákok is emberek, őket is meg kell becsülni.

— Kérem, folytassa!

Ötör reggel én misézek a főoltárnál. Minden reggel. Negyed órával a szentmise kezdete előtt lemegyek a sekrestyébe, átnézem a szövegeket, mert minden szövegrészt hangosan mondok és olvasok, és mondtam már, nem voltam valami jó olvasó sosem. Mise után megint imádkozom, aztán följövök a szobámba, s elmondom a breviárium reggelre vonatkozó imáit. Készülgetek is az órákra, meg lassan befutnak a füzetek, azokat javítgatom.

— A délelőtt eltelik, gondolom, az iskolai munkával. Mit csinál, tanár úr, délután?

— Tulajdonképpen az ebéd utáni órák az iskolai munka meghosszabbításai. Egész délután jönnek a diákok, kinek ez, kinek az a problémája. Igyekszem segíteni nekik.

— Hánykor szokott lefeküdni?

— Fél tíz körül.

Van, persze, hogy a városban akad dolga. Gyakran látni, amint a Kálvin téren lohol végig, néha a Belvárosba siet. A múltkor cipőt akart vásárolni, de nem akadt megfelelő. Amint nagyban válogatott, mellé lépett egy fiatalember, s igyekezett segíteni. Ám nem koronázta siker erőfeszítésüket. A tanár úr dű-

hődten hazarohant, ám rögtön telefonhoz hívták. Az ismeretlen telefonált, hogy a Petőfi Sándor utcában akad megfelelő cipő. Hivatkozzék rá. Kisült, hogy egy volt tanítványa. „Nem tudja, milyen hálás vagyok magának, tanár úr — mondta a telefonba —. A főiskolán abból éltem, amit a tanár úrtól tanultam.” Pogány tanár úr ilyenkor elégedett is, meg egy kicsit haragszik is. Miért nem igyekezett jobban? Miért nem törte magát? „Hányasa volt a főiskolán?” — kérdezte. „Négyes.” „És nálam?” Kis szünet után jött a válasz: „Ugye az embernek nem lehet mindig négyese!”

— Nem tartom föl tanár urat?

— Még van egy negyedóránk. Aztán el kell mennem. Bevásároltam, vettem szilvát, de nem volt nálam elég pénz. Azt ígértem, visszaviszem az adósságomat.

— Van hitele a környéken?

— Van. Ismernek.

Az érettségim jut eszembe. A számtan szóbelin olyan tételt húztam, amit elég jól tudtam, de a mellette lévő példát sehogysem tudtam megoldani. Abban az időben nem volt mindegy, milyen az érettségi bizonyítvány, hiszen az egyetemi felvételin az átlagot számolták. Amint nagyban veritékeztem, az elnök és kísérete elvonult egy kis frissítőt inni. (Egy másik kitűnő matematikus—fizikus, Borbély Kamill volt az egyházi elnök.) Egyszer csak viharebesen megjelent ismét Pogány tanár úr. „Miért vág olyan szerencsétlen képet?” „Nem tudom megoldani a példát.” Odajött, ránézett a papírlapra, melyet összevissza szántottam kétségbeesett kísérleteim dokumentumaival. „Hát ez?” — odabökött az egyik szögzsárra. És már ott sem volt. De ez az egy kérdés elég volt a megoldáshoz.

— Hogyan lehet egy tanár egyénisége ilyen szélsőséges? A legkeményebb szigor és a legmélyebb emberség?

— Minden tanár ilyen.

— Ne haragudjon, tanár úr, ezt nem hiszem. Akit csak tanított, az mind kristálytisztán emlékszik a közös évekre. Van, akit elfelejtettünk. De a számtan-órákat soha.

— Nézze, a jó tanárnak talán születnie is kell a szakmájára. Nekem szegről-végről rokonom volt Borossay Dávid. Tudja ki volt?

— Nem.

— Az egyik leghíresebb magyar tanár. Nemzedékek tanultak a Borossay által írt számtankönyvekből. Előbb volt a Borossay, aztán a Borossay—Holenda. Mondom, nekem ez a Borossay rokonom volt. Talán tőle is örököltem valami tehetséget. Meg aztán kell egy kis színészi képesség, és szeretnie kell az embernek a szaktárgyát, meg a diákokat.

— Tanár úrról azt mesélik, hogy egyszerre két iskolában is tanított. Vagy ez csak legenda? Egyike azoknak a történeteknek, melyeket a volt tanítványok terjesztenek? Akiket — legyenek bár elméleti fizikusok, mérnökök, tanárok, adminisztrátorok és bolti eladók, titokzatos áramkörbe forraszt össze az a büszke tudat, hogy „Pogány-tanítványok” voltak?

— Debrecenben tanítottam, amikor Nagyváradban is megnyílt a piarista iskola. Nem volt számtantanárunk. Én elvállaltam, hogy a hét elején és végén megtartom az összes óráimat Debrecenben, a hét közepén, pontosan kedd délután elmentem Nagyváradba, és pénteken hajnalban mentem vissza. Hála Istennek, nem sokáig tartott a pendlizés. Találtak számtantanárt.

— Hol tanított még tanár úr?

— Szabadkán.

— Debrecen után Szabadkán. Megint egy másik világban.

— Tényleg másik világ volt. Itt ketten voltunk összesen tanárok. Németh — a keresztnévére már nem emlékszem — volt az igazgató, ő humán érdeklődésű ember lévén tanította a magyart, németet, történelmet, én meg a többi tantárgyat.

— A tornát is?

— Azt is. Tudja, akkoriban azzal ugrattak: szép kis iskola lehet az a szabadkai, ahol egy német tanítja a magyart és egy pogány a hittant! Rettentő nehéz év volt. Magyarok mellett voltak svábok, szerbek, meg még egy nemzetségből. Szegény sváb gyerekek nem értették a magyarázatot, nekik el kellett mondaní németül is.

— Szabadkán érte tanár urat a háború?

— Nem, visszakérültem Debrecenbe. Még az előző évben megígérttem az igazgatónak, hogy a nyári szünetben rendbehozom a fizikai szertárat. Nyáron visszamentem. Leltároztam, barkácsoltam, és akkor az igazgató megkérdezte: „Te, János, nehéz ott Szabadkán?” Kutya nehéz volt, miért tagadtam volna? Őt akkor nevezték ki rendfőnöki asszisztensnek, azt mondta, majd elintézi, hogy helyezzenek vissza Debrecenbe, ott is kell számtantanár. Vissza is kerültem. De egyre fogytunk.

— Kiléptek a rendből?

— Dehogy léptek! Hanem közeledett a háború, egyre többször bombáztak, és azt nem nagyon bírták idegekkel. A végén ketten voltunk az igazgatóval.

— Nem félték?

— Hát, nem mondom, jó kis pánik volt. Egyszer azt mondja az igazgató: Mi már itt úgy sem tudunk semmit csinálni kettesben, menjünk fel a pesti rendházba. De autó nem volt, a vonatok nem jártak, így aztán kerékpárral vágtunk neki. Összepakoltam kofferba a holmimat, meg a legfontosabb könyveimet, és nekiindultunk.

— Tanár úr tudott kerékpározni?

— Hiszen épp az volt a baj, hogy nem tudtam! Folyton felborultam! Végül is elhatároztam, hogy én bizony nem megyek tovább. Bekopogtam az első útbaeső plébániára, és felajánlottam papi szolgálataimat. De ott nem volt szükség rám. Így másnap megint nekieredtünk. Az út telve volt emberekkel, szekerekkel, lovakkal, szembe meg jöttek a harckocsik és katonák. Megijedtem egy lovaskocsitól, s átvágtam az út másik oldalára. Éppen neki egy német katonai motorosnak. A vezetője félrekapta a kormányt, de így is összeütköztünk. Repültem, repültek ők is. De nem történt senkinek semmi baja. Csak a reverendám szakadt el, de az aztán alaposan. Az igazgatóm előttem kerékpározott, ő azt látta, hogy repülök az országút fölött, így aztán azzal a hírrel jött a pesti rendházba, hogy nekem végem.

— Szerencsére nem így történt.

— Magyar katonák szedtek össze, velük voltam egy ideig, aztán katonai autóval jöttem föl Pestre, egy sebesültet kellett hoznom. Amikor megjelentem a rendházban, azt hitték, kísértetet látnak.

— Így lett pesti tanár.

— Úgy volt, hogy visszamegyünk Debrecenbe. Tudja, Pesten nem örültek annak, hogy az igazgató otthagyta az iskolát, én meg mondtam, ha ő megy, megyek én is. Épp indulni akartunk, amikor híre jött, hogy Debrecent elfoglalták a szovjet csapatok. Így aztán maradtunk. Azóta kevésbé izgalmas az életem.

— Egyhangú?

— Dehogy! Csak nem ilyen izgalmas. Tudja, milyen szép nap nap után neki-vágni a legnagyobb feladatnak: gondolkodni tanítani a gyerekeket?

— Vannak sikerélményei?

— A tanításban nem az a fontos, hogy a tanárnak sikerélménye legyen. A diáknak kell örülnie, hogy rájött valaminek a nyitjára. Neki ez a sikerélménye. Ezt kell megadni neki, lehetőleg minél többször.

— De nyilván tanár úrnak is nagy-nagy örömet szerez a tanítás. Másként aligha vállalná túl a hetvenen.

Készülni kezd. Persze, vissza kell vinnie a tartozását.

— Remélem, lesz még szilva. Nagyon finom szilva volt! Érett, édes.

— Nem válaszolt a kérdésemre.

— Miért válaszolnék? Hülyeséget kérdezett! Hiszen tudja a választ!

Sietünk lefelé a lépcsőn. Pogány tanár úr hatalmas aktatáskát cipel. Mintha őt vinné a táska. A kapu előtt kezét nyújt. Aztán végigrobban a Krúdy utcán.

A Kálvin tér felé megyek. A Baross utca sarkán gyümölcsös boltot látok. bemegyek, őszibarackot veszek. Majd leteszem a portán a nevére.

Pont a rendház előtt futunk össze. Dadogok valamit, aztán az aktatáskájába dugom a barackot. A táska üres, elfogyott a szilva.

Mire visszanézek, már el is tűnt a kapu mögött. Ki tudja, mire gondol? Talán egy új feladvány foglalkoztatja, vagy azon emésztí magát, miért nem csinálták meg jobban a házi feladatot a másodikosok. Ez volna az örök fiatalság titka?

Miközben a Krúdy utcán ballagok, egy másik történet jut eszembe róla. Egy időben pasztorált. De egyszer csak megmérgeződött, mert előbb érkezett a külvárosi plebániára, mintsem az oitaniak fölebredtek volna. Úgy dobták ki neki a kapukulcsot az ablakon.

Az osztálynévsor. Tényleg, el tudom mondani még az osztálynévsort? A K betűnél megakadok. És annyi minden elhomályosult! Csak Pogány tanár úr, Pogány János nem változott azóta sem. A haja, meglehet, egészen ősz lett. De a szíve, a lelkesedése, az egyénisége a régi maradt. Mint harminckétben, vagy mint negyedszázada, amikor először jött be hozzánk, vagy amikor — négy év múltán — utoljára, és döbbenet láttuk, hogy a folyosón könnycseppet töröl ki a szeméből.

POGÁNY JÁNOS

A matematika tanításának új útjai

Mióta az iskolákban matematikát tanítanak, szinte folyton felvetődik a matematikatanítás reformjának a kérdése, illetve igénye. Ez a kérdés vagy inkább igény minden időben kettős arcú: mit tanítsunk matematika címen, és hogyan tanítsuk a kiválasztott anyagot? Egy-egy radikálisabb reform után természetesen következett egy csendesebb, nyugodtabb, látszatra problémamentes időszak. De ez rendszerint csak rövid ideig tartott.

Ha ennek a folytonos változásnak, újítási törekvésnek okait kutatjuk, főképpen három ok tűnik szemünkbe. Az első: a matematika fejlődése, haladása, új szempontok, fogalmak kialakulása. A másik ok a pedagógia és a pszichológia tudományának fejlődése: újabb eredményeik jelentős hatással vannak a matematika tanítására. Sőt sokszor az új utak meghatározásában is döntő szerepük van. A harmadik tényező a középiskola feladatáról, céljáról időnként változó nézeteink alakulása.

Mi legyen a középiskola célja? Adjon általános műveltséget, vagy készítsen elő az egyetemi stúdiumok végzésére? Vagy neveljen az életre: tegye képessé a tanulókat arra, hogy minél előbb beállhassanak abba a munkába, melyet a jelen és a következő nemzedéknek kell elvégeznie?

Ha általános műveltséget akar adni a középiskola, akkor mi az, amit a matematikából közkinccsé kell tenni? Más szóval: mik a matematikának azon részei, melyeket az általános műveltség elemeinek ismerünk illetve vallunk? Mi az, amit minden művelt embernek ismernie, tudnia kell ebből a tudományból? Már ebben a kérdésben is — mint általában a többi részletkérdésben is — nagyon megoszlanak a vélemények. Egyesek szerint elég a négy alapszámítás ismerete, talán még illik ismerni a törtéket és a százalékszámítás problémáit. Hiszen — amint mondtani szokták — például a másodfokú egyenletek megoldására soha sincs szükség az életben. Mások véleménye szerint még a másodfokú egyenletek ismerete is kevés ahhoz, hogy az egyén önmagát művelt embernek tekinthesse. A differenciál- és integrálszámítás alapfogalmainak ismerete is hozzátartozik az általános műveltséghez. Sőt ma talán még olyanok is akadnak ebben a táborban, akiknek véleménye szerint nem tarthatja magát művelt embernek az, aki a halmazelmélet elemeivel nincs tisztában.

Ezzel kapcsolatban szólni kell azokról is, akik azt hangoztatják, hogy a középfokú műveltséghez a matematikának nem ez vagy az a része tartozik, nem kevesebb vagy sokkal nagyobb mennyisége, hanem a matematikai gondolkodásmód ismerete. Az önálló problématalálás és e meglátott problémák megoldásának készsége jellemzik a művelt embert. Vagyis a műveltséghez azoknak a szellemi értékeknek elsajátítása tartozik, amelyeket a matematika tanulása fejleszt ki.

Akik az egyetemre való felkészítést tekintik a középiskola főfeladatának, azok természetesen az egyetem szempontjait, igényeit nézik. Tévedés volna azt gondolni, hogy ezek minél több matematikát akarnak begyömöszölni az egyetemre készülő fiatalok agyába. De az is érthető, hogy megvannak a maguk „anyagi” követelményei is: legyenek tisztában a tanulók a most előírt középiskolai anyaggal, de jó lenne, ha sokkal többet tudnának a vektorokról, a mátrixokról és

jártasak lennének a kombinatorika elemeiben, és ismerjék a valószínűségszámítás problémakörét és megoldásaik útjait. Sőt mindinkább kíváncsúnak érzik, hogy az információ alapfogalmait is ismerjék azok, akik az egyetem kapuján kopogtatnak. De mindezeket a követelményeket nem a verbális tudás szintjén, hanem sokkal inkább a megértés fokán kell tudniok a tanulóknak.

Reimann István a Matematika Tanításában így ír: „Az egyetem azt várja a felvételekre jelentkezőktől, hogy a középiskolai anyag minden lényeges részét ismerjék, ne csak verbálisan, hanem értelemszerűen, és az anyagban szereplő tételek és definíciók szabatos elmondása mellett megkívánja azok alkalmazását is. ...Éppen ezért helytelenül készíti elő tanítványait az egyetemi felvételekre az a tanár, aki pongyola módon az egyetemi anyag egy részét tanultatja meg a jelentkezőkkel. Erre semmi szükség nincs. A középiskolai anyagot kell megtanulni és elmélyíteni; csak ha ez kifogástalanul megy, akkor kerülhet sor a „magasabb matematikára”. Az alapműveletek pontos ismerete, a gyökműveletek biztonságos kezelése, a geometriai szerkesztési készség sokkal fontosabbak az egyetemi kezdés szempontjából, mint például bizonyos formálisan kezelt differenciálási és integrálási szabályok.”

Ezzel döntő jelentőségű kérdéshez jutottunk. Tanítsunk-e középiskolában differenciálást és integrálást? Ezt a kérdést magam nem tudom, de nem is akarom eldönteni. De nem is könnyű ez a kérdés. Már 60—70 esztendeje, ha nem több, hogy napirenden van ez a probléma. Hol pozitív, hol negatív a döntés. Más szóval: egyszer tanítunk differenciál- és integrálszámítást, máskor kihagyjuk a tantervből. Külföldön, tudomásom szerint, majdnem mindenütt szerepel a tantervekben, és nem is mindenütt mostohán.

A harmincas évek közepe táján Debrecenben az egyetem matematikusát, Dávid Lajos professzort, az egyetem orvostudományi karának tanárai megkérték, hogy tartson nekik differenciál- és integrálszámítási kurzust, mert — ahogy mondták — mindinkább nehéz nekik megérteniük a külföldi folyóiratok orvostudományi cikkeit a kalkulus ismerete nélkül. Igen: a differenciál- és integrálszámítás ismerete szükséges nemcsak a mérnököknek és a matematikusoknak, hanem az egyéb tudományos területen dolgozóknak, kutatóknak is. Mégis, nem merném azt mondani, hogy nélkülözhetetlen eleme, alkotórésze a középiskolát végzett, tehát a szellemi pályákon dolgozók műveltségének.

Ha ma valamely egyetemi kar professzorai megint felkeresnék matematikus kollégájukat, nem arra kérnék, hogy a differenciál- és integrálszámítás rejtjeleibe vezesse be őket, hanem elsősorban azt kérnék, hogy ismertesse meg őket a halmazelmélet elemeivel, és talán tanítsa meg őket a valószínűségszámításra meg az információ elemeire. Vagyis ismét fordult egyet a világ a matematika berkeiben.

Divatról, vagy kényszerítő szükségletéről van itt szó? A halmazelméletre, illetve szerényebben a halmazelmélet elemeire, alapfogalmaira ma már nemcsak az egyetemi oktatóknak van szükségük. Ma a matematikusok és matematikai didaktikával foglalkozó pedagógusok közös meggyőződése, hogy ez az alapvető fogalom annyira fontos, szükséges és hasznos, hogy ajánlatos már az általános iskolában megismertetni vele a tanulókat. Sőt mi több, — bár ezt túlzásnak tartom — már az óvoda küszöbét is átlépte a halmaz fogalma, amely pedig a matematikában is csak alig százéves. Georg Cantor, a halmazelmélet megalapítója a „Crelles Journal für die reine und angewandte Mathematik” folyóiratban 1874-ben közölte első tanulmányát a halmazelmületről: *Über eine Eigenschaft des Inbegriffs aller reellen algebraischen Zahlen* című írásában. Ezt az évet tekintjük a halmazelmélet születésének.

Ma az általános és a középiskolákban a matematikai órákon mindennapi fogalom lett a halmaz fogalma. Nem csodálom, hogy apostolai és igen kemény ellenzői vannak.

Az ellenfelek rendszerint a szülői társadalomból kerülnek ki. Ennek több érthető oka van. Először is kényelmetlenül érzik magukat a szülők, mikor gyermekük hozzájuk fordul segítségért. Zavarban vannak, mert nemigen tudnak segíteni. És éppen ezért nem is látják értelmét az egésznek. Ehhez járulnak még saját iskolás, gyermekkori emlékeik. Ők nagyszerűen tudtak összeadni, kivonni; kitűnően ismerték a „kis egyszer-egyet”. Szóval tudtak számolni. Most azzal vádolják az iskolát, hogy értelmetlen dolgokkal foglalkoznak — például négy vagy öt majdnem azonos ábrán meg kell keresni a rejtett különbségeket — de azt

nem tudják, hogy ez mire való, — csak azt látják, hogy gyermekük még most sem tud számolni, pedig ebben a korban ők mennyivel többet tudtak. Azt hiszik, hogy a matematika tanításának szinte egyetlen feladata, hogy megtanítsa számolni. Nem tudják, hogy a matematika az a tudomány, „amely megtanít bennünket, hogyan lehet a számolást elkerülni” — amint ezt a matematika egyik szelletes meghatározása mondja.

Egyébként is, ma a számológépek gyors elterjedése és népszerűsége fölöslegessé teszi, hogy nehéz szorzási, vagy osztási műveleteket magunk végezzünk el. De még összeadnunk, kivonnunk sem kell. Ám ez nem azt jelenti, hogy nincs szükségünk matematikára. Sőt a számológépek elterjedése miatt van szükségünk igazi matematikára, mert a számológépek kezelésének ismerete mellett a matematikai tudásunkon múlik, hogy egy-egy bonyolultabb számítást hogyan és milyen gyorsan tudunk elvégezni a géppel.

Kétségtelen, hogy a halmaz fogalom bevezetése körül voltak, és talán még most is akadnak túlzások. Ezért ma már bizonyos fokú visszafordulást is lehet itt-ott látni. De a halmazelmélet elemeit iskoláinkból nem lehet már semmilyen szülői elégedetlenség miatt sem kiiktatni. Először is azért nem, mert ha igazak is lennének a fenti szülői vádak, az a szellemi kincs, az a tudásmennyiség, amit a mai matematikai oktatás ad, felmérhetetlenül értékesebb, mint a kis egyszerűen fejből való tudása.

Hogy nehézségek vannak, azt nem tagadjuk. Ezek okait érdemes keresni, sőt fel kell téríteni. (Csak egyetlen okot írok le ide zárójelben: ma még kevés tapasztalata van az „új matematikát” tanító pedagógusoknak, és egy részük még maga sem látja a lényegét. De ott, ahol ezek a hibák nincsenek meg, a korszerű matematikatanítás eredményeit, előnyeit a többi tantárgy tanárai is érzik és méltányolják.)

De hát miért is kell foglalkozni a halmazokkal az iskolákban? Erre a kérdésre először egy idézettel felelek: Gert Böhme *Anwendungsorientierte Mathematik* négykötetes művének, első — Algebra című kötetében így ír: „A matematika egész felépítésére döntő befolyása van a halmaz fogalomnak. Majdnem minden egyes matematikai fogalom visszavezethető a halmaz fogalomra. A halmazelmélet áthatja a matematika minden ágát, lehetővé teszi, hogy egységesen, gazdaságosan és szigorú logikai precizitással írjuk le a matematika sokféle eredményét.” Ehhez még csak annyit teszek hozzá, hogy a halmaz fogalom például az egyenletek megoldásának elméletét sokkal világosabbá, áttekinthetőbbé és könnyebben érthetővé tette. Az eddigi szemlélet a matematikát olyan épülettömbhöz hasonlóan tekintette, amelynek építmenyei szinte függetlenek voltak egymástól: algebra, geometria, függvénytan stb. A halmazelmélet mutatta meg, hogy a matematika nem különálló, egymástól független tudományok mozaikszerű összessége, hanem egységes tudomány, amelynek ágai a legszorosabb, mondhatni szerves összefüggésben vannak egymással.

Hangsúlyoznunk kell, hogy az általános és a középiskolákban nem halmazelméletet tanítunk, hanem ennek az új tudományágnak fogalmait használjuk fel, amikor bizonyítunk, definiálunk, vagy új fogalmakat alakítunk ki. Ezen az úton áttekinthetőbbé, és így érthetőbbé tehetjük tanítványaink számára a matematikát. Mindig az volt a matematika tanításának és tanulásának legnagyobb veszedelem, hogy verbalizmussá fajult: az ismeretek megszerzésének a „magolás” volt a módszere, nem pedig a fogalmak és tételek megértése. Most, amikor olyan eszközöket kaptunk a kezünkbe, amellyel könnyebben érthetővé, világosabbá, szebbé, egységesebbé, vonzóbbá tehetjük a matematikát, miért dobnánk el ezt a lehetőséget? A túlzásoktól természetesen óvakodnunk kell. Az új matematika és az új módszer megkívánja, hogy a matematikát tanítók is tanuljanak.

Amikor a matematika tanításának új útjairól szövelünk, sok kisebb-nagyobb jelentőségű egyéb kísérletről is írhatnánk még. Ezek a kísérletek azonban inkább a szakembereket érdeklik. Ezért itt még csak egy újdonságról kell említést tenni. Az 1979—80-as tanévben a gimnáziumi oktatásban bevezetést nyer a fakultatív tanítás. Lényege, hogy a második osztály elvégzése után a tanuló — érdeklődési irányának megfelelően — választhat, hogy mely tantárgyakat akarja jobban, nagyobb óraszámban tanulni. Ezzel kapcsolatban még semmi tapasztalatunk nincs, ezért a véleményalkotás lehetetlen. Valószínű, hogy a tanulók tanulási kedvét emelni fogja; várható, hogy jobban felkészülhetnek az egyetemre, de hogy az általános műveltség szintjét emelni fogja-e, az kényes kérdés.

KOCH VALÉRIA VERSEI

Missa Solemnis

*Tengerszemtűkőr
isten-hűvös csöndjén
emberkín-rebbenés*

1979.

Albérleti fal

*A festett Napban
megfeszített Krisztus.
Alatta Bartók,
a szigorú arcú.
Egy órarend, egy távirat
s egy bánatos kabalanyúl.*

Altaluk nem vagyok társtalanul.

1972.

Széljegyzet Heideggerhez

*Haladva létezünk
és létezve haladunk
az Úton
mely vargabetűk tévutak
és keskeny ösvények
eredője*

*s mely elvezet végül is
valahová*

1980.

Ez a nyár

*Késő őszyk idejére
ezt a nyarat tartsd meg nekem
felhőfényes mosolyodat
s vizek hűsét a szemedben*

*Késő őszyk idején majd
ez a nyár ha előragyog
megáldom a nyugvó fényben
szép időnk idéző arcod*

1969.

Szomorúfűz

*Törött tagjait
benőtte a bánat
bánatán átfúj a szél*

1969.

Hommage à Chagall

*A képzelet angyalröptű faluszélén
a sárga csöndű hegedű
s a szomorú szemű állati szelídség
magányába burkolózva
tudja már
megpecsételt sorsát
csak hűsége halhatatlan
ahogy őrizi a Tórárt*

Anna nevére

T. T.-NÉNAK

*Vízszagú szelek elülnek
kezdődik az Anna-ünnep*

*Anna szava imádságszép
fényesedik tőle az ég*

*Mosolyától zsendül a kert
felcsendül a virágkoncert*

*Bíbor dáiák altja bűg
rózsakórus zümmög és zúg*

*Fenyő alatt ciklámenek
félénk gyermekhangja remeg*

*Hűs vázában kardvirághad
győzelmi dal-ráadást ad*

*És a boldog harmóniát
továbbzengik füvek és fák*

*Majd álomba ring az ének
óvják szelíd esti fények*

1975.

Belecsöndesedtél

*Belecsöndesedtél
klinikaudvarok homályába újra
április előtti korok
röntgenfilmjein már veszélyes jel
emlékszel?*

*csak magányunk fokát
nem őrizi lázgörbe
és cellulóz magzatunk mosolyát
ábrákat a falon és így tovább
nincs tovább*

1970.

VALLÁS ÉS OLIMPIZMUS*

Jelenlegi tárgyunk a sport és a vallás tágabb témakörének egyik részét képezi. Megkülönböztetett érdeklődésre tarthat mégis számot, mivel az olimpiizmus a sport csúcását, legfelső fokát jelenti mindennapi életünk színterén. Tárgyunk ugyanakkor a vallást érintő kutatások és megvitatások számára is rendkívül fontossá válik, hiszen az „olimpiizmus” elnevezéssel, ahogy minden „izmus” képzővel ellátott elnevezéssel történni szokott, a sport gyakorlata, a sport általában *ideológiává* válik, vagyis az egész élet olyan értelmezési lehetőségévé, melyet gyakorlati megvalósulásukban gyökerező szellemi elvek és értékek szerint végzünk el (jelen esetben azokkal, akik hisznek az „olimpiizmus”-ban). „Hitünknek” pedig összefüggésekre nyitott szemléletet kell eredményeznie, mely a tisztánlátást és pontos körülhatárolást egyaránt igényli.

Ebben a rövid tanulmányban nem lehet célunk, hogy valamilyen szemléletet a többivel szemben védelmünkbe vegyünk. Használhatatlanul abszolutizáló okoskodásból vagy ellenőrizetlen túlzásokból erednek az ilyen kizáró törekvések, s a sport ügyéhez méltó elméleti megfontolásoknak alig használnak valamit is, nemkülönben a kettő közötti együttműködés megkívánt fejlődésének, közös alapjaik, azaz az élet értékének és a nemes versengés magasabb szemléletének a béke és a népek közti testvériség megerősítésében.

Mindazonáltal a kérdés sajátos jelleget nyer az alábbi okok következményeképp:

1. Az olimpiai eszme legkiválóbb képviselői elragadtatott szavakat hallattak vagy írtak, főleg az olimpiai játékok újjáalakításának első időszakában (azaz akkor, amikor a gyakorlatban nem éltek vissza még ezzel az eszmével), például ilyet: „az olimpiai eszme — vallás templommal, dogmával, kultusszal ... és mindenekelőtt vallásos érzülettel”. S később, hasonlóképpen: „a vallásos sportoló eszméje, a *religio athletae* lassan szívárog bele a sportolók tudatába, de vannak, akik komolyan elfogadják”. (1)
2. Az olimpiai eszme olyan tekintélyes és rendkívül megnyerő egységesítő szellemi erőként jelenik meg pusztán vallásos dimenzióban egy vallásilag széttagolt világban, hogy annak valamennyi részleges értékét képes szentesíteni és megvalósítani. Ilyen értelemben kell fogadnunk az olimpiizmus másik kiváló jelenkori szolgálójának szavait: „Az olimpiai mozgalom, a 20. század egyetemes erejű vallása a világ valamennyi vallásának alapelvein nyugszik. E modern, tetterős, dinamikus vallás az ifjúsághoz szól, és mi, a Nemzetközi Olimpiai Bizottság az ő tanítványai vagyunk”. (2)
3. A nemzetközi gondolkodás és a világi jelleg, mely századunkat kiváltképp jellemzi, az egyre erősödő szekularizációval karöltve, légtüres teret hozott létre, s ezt a dogmatizmus — metafizikai válaszként — könnyedén hatalmába vette. A mai világ mindenáron egyetemes testvériséget kíván, de olyan világban élünk, melyből Isten mint legfelsőbb szellemi hatalom fokozatosan kiszorul, sőt, a terjeszkedő technikai fejlődés, a technokrata ideológiák és abszolúttá váló gazdasági rendszerek nyomása alatt mind jobban és jobban kiszorul, vagy a modern ember igényeinek megfelelően kénytelen kiszorulni. A vallás fölösleges dísz marad, mert vagy elég érett az ember, hogy irányítsa önmagát, vagy uzsora az élet, s a halál annak bukása, aki létrehívta. Ezek után az „olimpiizmus” sokak számára vágyott pótlék, melyet könnyen elérhetnek és kellemesen élvezhetnek a régi, meghaladott és szétarabolódott vallásokhoz képest, s így önmaga mindenek fölötti vallásként helyettesíti a többieket.
4. Az olimpiai játékok megnyitói során bizonyos „szertartások”, az olimpiai láng megjelenése ebben a miszticizmustól áthatott közegben, a láng föllobbanásakor mélyen átértzett érzelmek, vagy még előbb, a lángnak a stadionba való érkezése — hajdani vallásos érzelmeket pótolnak és a tömegnek valóban erőteljes vallásos

* Nikolaus Nissiotis: Olympisme et Religion, AOI 18, Session, Athènes, 1977. 62—74.

élményt sugallnak. Ebben a valamilyen vallásos természetű felsőbb hatalomtól uralt közegben látta a halhatatlan antik szellem transzcendens irányultságát Samaras, görög költő, és neki tulajdonítja, hogy a szép, a nagy és az igaz Atyját (mely az antikvitás számára a szellemi teremtés isteni triptichonát jelentette) mint az univerzum gazdáját fölismerte. Az olimpiai játékok nemes versenyei során is az ő jelenléte nyilvánul meg világosan, főként pedig „a futásban, a bajvívásban és a lándzsavetésben”. Bizonyosan méltó és szép allegóriát teremt ezzel a költő, ám egyben az Isten nélküli világ elleplezett vagy elfojtott vallás utáni keresését is kifejezi, és megoldását valláspótlékként élteti.

Korunknak ilyen ártatlan, elragadtatott lelkesedése vagy elszunnyadt vallássságának tudattalan helyettesítése az olimpizmus könnyű és hasznos ideológiájának közvetítő szerepe által, a vallások vagy azokat képviselő egyházi intézmények nyílt vagy rejtett ellenkezését válthatja ki. Ellenérzésük ilyenkor a sport egészével szemben is megnyilvánulhat, hiszen joggal vélhetik, hogy az olimpiai eszme istenítése mögött a test kultuszának istenítése húzódik meg. (3) Következtetésképp, ez aztán csak megnöveli az egyházi vezetők és egynehány, a konzervativizmus, sőt a fanatizmus vonzáskörében élő ember erőtartalekeit a szépséges és tiszta olimpiai eszme ellenében, s ennek következtében a vallás nem fog hozzájárulni a tőle várható mértékben a sport, s legmagasabb megnyilvánulási formájának, az olimpiai játékoknak a fejlődéséhez.

Erre a kölcsönös együttműködésre való tekintettel először a sport és a vallás közötti összefüggések általános kérdéseit vizsgálom, majd — nézőpontomnak megfelelően — elsősorban a keresztény hit (s ebből következőleg a többi vallás) lehető hozzájárulását az olimpiai eszme kifejezéséhez.

Sport és vallás kapcsolata

Történelmi kútfők világosan bizonyítják, hogy sport és vallás a legrégebb időktől fogva szoros összefüggésben állt egymással. Ez a kapocs még erősebb az ókor természeti vallásaiban. Ezek a vallások a testi nevelést a kultusz legerőteljesebb kifejezésének tekintették, mivel a testi mozgás és a versenyteljesítmény mély belső viszonyt mutatott a teremtet anyagi világgal és az istenséggel. (4) A totemista és animista vallásokban, továbbá majdminden mágikus vallásban ezért lehetett a tánc is kezdettől fogva a vallási kultusz egyik formája. (5) A régi görögök világában (akik majd klasszikus időszakukban a racionális filozófiával transzcendálják a vallás és az általában vett testi mozgás azonosságát) ugyanúgy alapvető szerepet töltött be a vallási tényező, kivált az olimpiai játékok esetében. E játékokhoz stadionok és templomok éppúgy tartoztak, a sportteljesítményeket pedig megkettőzte az istenek iránti tisztelet tudata. Joggal állapíthatták meg többen is, hogy „az olimpiai játékok létezését a Hérakleitosz—Déméter és Pelopsz—Hippodameia isteni párosok számára följajánlott tiszteletnek köszönheti”. (6) Olümpia, Delphoi, Epidaurusz szent helyek, s a sport legkiemelkedőbb megnyilvánulási formájaként az olimpiai mozgalom az olümpiai Zeusz kultuszában természetesen részt vállalt. E kapcsolat mögött az istenített természet bújik meg, melyben az emberi test kitüntetett helyen részesül. Apollón gyönyörű temploma az ephébosz-atléta ápolott testét legkiválóbb elemként őrzi. A két elemmentum szétválaszthatatlanul egy.

A klasszikus filozófia kezd el aztán rombolni ezt a kapcsolatot, megtámadva Istennek ezt a természetlényegű szemléletét, melyet túlzottan materiálisnak vagy emberarcúnak tart. De mindezen tények és Platónnak az emberi testet a Logosz-szal és az értelemmel szembeni alábecslésének ellenére (a test itt pusztá jel, a lélek börtöne) a kapcsolat mégsem szűnt meg. A klasszikus filozófia ugyanis, Arisztotelésszel az élen, aki a lelket a test formáló minőségének tartotta, inkább arra törekedett, hogy kapcsolatukat megvilágítsa, mintsem hogy szétszakítsa. Jóllehet a szellemnek alá van vetve a test, mégis nemes és nélkülözhetetlen része a szellemi életnek, melynek értéke, Arisztotelész szerint, a testi egészségtől, a fizikai jólétől függ. A Filozófia, az Akadémia és a Gümnaszion együtt kell hogy működjék. A klasszikus kor tehát tudatosan ellenőrzött megkülönböztetést von a filozófiai segítségével a Vallás és a Sport közé, és elkerüli mitológikus egybemosásukat, melyet a többi régi nép esetében érzékeltünk. Ennek az egybemosásnak legszembeszökőbb példáját figyelhetjük meg Mexikóváros embertani múzeumban, mely az egyik legtermészetibb vallásnak, a mexikói aztéknak múltjáról tu-

dósít. Talán a legrégibb labdajáték-ábrázolást látjuk itt. Ha e vallás tanulmányozásába mélyedünk, észrevesszük, hogy a játék befejeztével a győztes csapat áldozatul ajánlja föl legjobb játékosát, olyan áldozat következik tehát, mely e vallás kultuszában a legdöntőbb pillanatnak számított. A játék itt a kultusz fő-fő pillanatának bevezető, rituális szertartása, s ahhoz elválaszthatatlanul kapcsolódik. (7)

A testi mozgás és nevelés valamint a vallásos önkívület közti kapcsolat a keleti misztikus vallások szakrális táncaiban és — néhány esetben — szexuális jeleneteiben éppúgy megnyilatkozik. Az ókori hindu művészet harmonikusan érzékelteti ezt az együvetartozást. Fölszíni, hédonisztikus jellegétől „megtisztítva”, ez a viszony még tökéletesebben van meg a brahman-buddhista gyakorlatokban és a zen misztikus tapasztalatában. Test, mozdulat, mozgás eszközül szolgál, hogy közvetlen hatást gyakoroljon a vallási tapasztalatra és fölemelkedésre. A kettő úgy tartozik egybe, mint ugyanannak az éremnek két oldala. Szekularizált, ám ugyanakkor természetfölöttire éhes korunkban csupán a jóga maradt meg számunkra a vallásos elmélyedésnek és gyakorlatnak e régi gazdag párosából.

Minden történeti vallás arról tanúskodik tehát, hogy kapcsolata a mozgással és testedzéssel szoros volt, és ebből következőleg, az volt a sporttal és a teljesítménnyel is. A sportnak valójában csak úgy van értelme, ha a lehető legjobb teljesítmény elérése hajtja. A sportolás folyamán testünk a lehetséges és a lehetségesen túli között elhelyezkedő sávba érkezik. A rekord folytonos erőfeszítés a határok meghaladására és a lehetetlen meghódítására. Ami a test lehetőségének és erőtelenségének szempontjából meghaladás, az az ember tette-készségének és akaratának szempontjából elérendő tárgy. Az atlétában tudattalan, konkrét tárgy nélküli vallásos irányultság, Isten él, olyan abszolútum, kit az ember tudattalanul keres az itteni valóság határán túlra való vágyakozása közben. Ezzel azt akarom mondani, hogy vallás és sport között van közös találkozási pont, a teljesítmény-eszmény, a jobb és magasabb rendű élet elérésének folytonosan meg-megújuló valósága. Ez a teljesítmény-eszmény hordozza magában közös sajátságként azt a legmélyebb értelemben fölfogott játékot, mely egy másik, jobb, és magasabb rendű világnak életmódja és újjáteremtő tapasztalata. (8)

Hasonlóképpen, az erkölcsi emelkedettség, a tisztaságra és főként a szentségre való vágy párhuzamos jelensége a rekordkeresés. Teljesítőképeségünk szakadatlan harca, erő kifejtése mennél magasabb szint elérésére. Minden vállalt ez vezérel, de a kereseténységet különösképpen. A Szentírásban Pál apostol állandóan párhuzamot von az erkölcsi küzdelem és a stadionban futó atléták küzdelme között, az üdvözülés és a győztes atléta koszorúja között (1 Kor 9, 25; Gal 2, 2; Fil 2, 16). Bizonyára allegóriával, hasonlattal is találkozunk itt, mindezenre olyannal, mely mélyebb dologhoz kapcsolódik, s kapcsolódott az ókori civilizációk és vallások sportéletében. A Szentírásnak ez az allegorikus kifejezése arra mutat, hogy a kereszténységben és a többi mai monoteista vallásban, melyek a személyes Isten történelmi kinyilatkoztatásán alapszanak, a vallásnak és a sportnak az eddigiektől eltérő formájához érkeztünk, s ezt a magam részéről „a megkülönböztetés és az építő együttműködés kapcsolatának” nevezném.

Vallás és sport megkülönböztetése és együttműködése

Éles megkülönböztetést hoztak sporttal való kapcsolatukban azok a vallások, melyek Isten — személyes Isten — kinyilatkoztatásán alapszanak, és az emberhez a megtestesülés (kereszténység), a Törvény (judaizmus), a Próféta közvetítésével, a prófécia típusában megformázott igazsággal (iszlám) közelednek, hitüket meg gondosan őrzött szent szövegekben látják (mint az előbbi három, s a modern — hindu, kínai, japán — keleti vallás). Nem vallásuk vagy vallási előítéleteik, hanem tiszta hitük formájában ezek a vallások végleges győzelmet arattak a nyílt vagy rejtett pogány törekvéseken és mindazon elképzelésen, hogy Istent pusztán emberi tettekkel és emelkedett érzelmekkel azonosítsák. Minden teljes értékűnek hitt emberi tevékenység viszonylagossá válik a személyes Istennek történeti, a történelemben emberi formát öltő megjelenése előtt (mint a kereszténység vallja) vagy egy konkrét erkölcsi tanítás előtt (ahogy a többi monoteista vallás esetében látjuk), mert ez Isten világosan körvonalazott akaratát fejezi ki.

Ez a hit tehát meglehetősen világos megkülönböztetést sugall Vallás és Sport között, és határokat von kettejük közé. Azt tapasztaljuk, hogy bizonyos időszakában a keresztény kinyilatkoztatás távolságot, sőt, ellentétet feszített közbük, ugyanúgy, ahogy a klasszikus művészettel és filozófiával is tette. Ám ezt ne fogjuk föl ellenségeskedésnek vagy valódi ellentétnek, hanem tartsuk egyszerűen kapcsolatukat helyesen elhelyezni kívánó erőfeszítésnek, mely megpróbálta elkerülni, hogy abszolút jelleget kölcsönözzenek emberi cselekedetnek az egy és igaz Isten előtt, Aki előtt minden viszonylagos lehet csupán. A történelem tanúsága szerint a kereszténység bizonyos pillanatokban szembe került a klasszikus művészettel, filozófiával és sporttal. Valójában csakis az történt, hogy minden életényt a „megkülönböztetésnek” újabb viszonyába állítottak és nem azonosítottak isteni jelenléttel és tettel. Miután ez végbement, maga a kereszténység ítelt fontosnak minden emberi cselekedetet és adott mélyebb, tisztább és gazdagabb tartalmat nekik, mint bizonyos emberi tetteknek, de olyanoknak, melyek ösztönzést a Történelemben megjelent Isten személyes felsőbbségéből nyertek.

Ez a magyarázata, hogy bizonyos időszakokban ellentétet tapasztalunk a teremtes anyagi valóságának és az emberi testnek a kapcsolatában, hiszen ezek a pogánykodás és mágia valamennyi formájának alapjait képezik. De a következőkben az Isten teremtette természetet a Szentírásban a legnagyobb megszentelődés éri, egészen addig fokozva a képet, hogy a természetet együtt szenved az emberrel és újjáteremtett létezőként együtt is fog vele megváltást nyerni (Róm 8, 17–21). A testnek még nagyobb értéke lesz azzal, hogy a „Szentlélek templomává” válik (1 Kor 6, 19), ezért „dicsőítések Istent testetekben” (6, 20). Végül következőként pedig az ember „az élő Isten Temploma” és „nincs egyezés Isten temploma és a bálványoké között” (2 Kor 6, 16).

Ennek megfelelően a test nem hitvány szerszám, használatra és visszaélésre szolgáló tárgy többé, mint a dualista filozófiákban és a pogányságban, a mágiaszan és a természeti vallásban. A keresztény vallás azt a meglepő gondolatot fogja elterjeszteni, hogy nem csupán „van” testetek, hanem, hogy mint emberek, testi lények vagytok. Anyagi valóságunk elválaszthatatlan szellemi valóságunktól. Az ember testi-lelki (pszichoszomatikus) entitás. Szétválaszthatatlan egység. Az anyag nem Istent helyettesítő bálvány, hanem nagy jelentőséget nyer, hiszen Isten maga vált testté (sómává).^{*} Az anyagi test és az anyag teremtese ily módon emelkedettebb szintre kerül. Az isteni megtestesülés beláthatatlan jelentőséggel van a sport számára. Az atléta teste tiszta, szent. Ápolni, becsülni kell, és dicsérni általa Istent, hiszen Ő is ezt a formát vette fel. A sport a maga általánosságában renddévá válik most, és nem kultusszá, kötelesség lesz és nem önmagában álló abszolút érték.

Azért hangsúlyozom mindezt, hogy korunk három túlzásának mondjak ellen. Mindenekelőtt a test istenítésének, mely a sportnak, mint önmagában is megálló célnak abszolút elfogadását eredményezheti, új vallást a mai, Istentől eltávolodott világban. Másodszor, a sporttal szembeni ellenérzésnek, mely egynémely fanatikus, bigott ember sajátja, olyanoké, akik a kereszténység igazi jelentését nem tették magukévá, nem értették meg azt a finom megkülönböztetést, melyet az elhozott, hogy vele sport és vallás kedvezőbb együttműködését biztosítsa. Harmadszor — és legfőképpen — a sport újdonsült fölfogása ellen harcolok; gépiesített, technokratizált korunk hozadéka ez. A sportnak azt a gépies szemléletét értem rajta, mely egyesegyedül a rekordok hajhászására van tekintettel, minden jogos és jogtalan eszköz latbavetésével. Az atléta nem ér többet neki, mint a gép. Szellem és test kapcsolatának, a test Isten templomaként való fölfogásának helyébe, melyben Isten lakozik és jár (1 Kor 6, 16), manapság technológus korunk gépihez hasonló „produktív” test-fölfogása lépett. A sport kizárólag telje-

^{*}A szerző itt ógörög elnevezések Szentírás-beli alakjait használja. Eszerint az ember „romlandó teste” (sarx) a magyar „hús” szónak, romolhatóan, „szellemi teste” (sóma) pedig „test” szavunknak felel meg. (Vö: 1 Kor 15,44–46). Ehelyett — elég megkülönböztetetlenül — mindig a „test”-et használjuk. Ugyanúgy nem képes nyelvünk a pneuma és a psyché következetes szétválasztására. Az előbbi ugyanis isteni lelket (például a Szentlélek), voltaképpen „szellemet” jelöl, mellyel vallási, erkölcsi parancsokat fogunk föl, az utóbbi pedig egyszerűen a biológiai érzékelést, észlelést jelenti. (A fordító megjegyzése.)

sítmény és rekordok elérése. Az atléta olyan szenzomotorikus rendszer, aki szellemet-testet a kibernetikával, a metabolizmussal és a teljesen mechanikus gyakorlati működtetés alkalmazott orvostudományával helyettesít. (9)

A vallás, s a keresztény vallás különösképpen harcolni fog e három tévősvény, azaz a sport és a test abszolutizálása, istenítése, ellenhatásként jelentkező fanatikus elutasítása, s a sport mechanikus fölfogása ellen, és minden eszközzel védelmébe veszi a testi nevelést mint egy emelkedettebb erkölcsre szólító kötelességet, nemes versengést, valamint a teljesítményt mint a társadalmi érintkezés fokmérőjét, egészséges együttélését. Ekképp a kezdetben ellentétként fölmerülő megkülönböztetés erkölcsi renddé szerveződik az egészséges sportolás érdekében és mindenfajta túlzás ellenében. Így ad étoszt a vallás a sportnak, szellemi és erkölcsi kötelezettséggel egyetemben, melyet az atléta Isten által egyedivé nyilvánított teste iránt, és a többiek, a versenytársak iránt érez. A vallás kizárja a test illetéktelen használatát csakúgy, mint a többi atlétával szembeni jogtalan versengést, így például a sportnak az üzlet és a nacionalista propaganda szolgálatába való állítását.

Szeretnék rámutatni arra, hogy a keresztény vallás, és minden, ma is létező vallás általában, nem vette elég komolyan, hogy a jelenlegi emberiség e lényegi kérdésének megoldásához hozzásegítsen. Ehhez különösen a Megtestesülés vallása járulhat pozitív jellegű, új fölfogással hozzá, miután világosan megvonta vallásnak és sportnak határát. Hadd jegyezzem meg, hogy a kereszténység felelőssége itt meglehetősen nagy, mint ahogy a gazdasági életben is felelős-társ az iparosítás, a technikai civilizáció, a termelői és fogyasztói társadalom fejlesztéséért, mely a konkurrenciára és a gépi termelésre alapszik, (ezek bizonyos pontig a fejlődésnek jótékony jelei is lehetnek), ugyanígy felelős bizonyos mértékben a bajnokságokon megszerzett első helyezéseknek a versenyszellemből következő fedezetért. Mindennek valahogy úgy kellene megvalósulnia, hogy eközben a kereszténység állandóan figyelmeztet ez erőfeszítések hatáira, arra, hogy egyikük sem válhat önmagában álló céllá, abszolúttá, mintegy új vallássá, különösen a sport nem.

A sport valóságos céljától térne el ez esetben, s a cél: az igaz, s testileg-lelkieg egészséges ember megteremtése, aki az emberi nemzetség tagjaként nemzeti és faji korlátai fölé emelkedve mindenkit egy nagy családban egyesít. Ez vezet el bennünket utolsó fejezetünkhöz. (10)

A vallás részvétele az igazi olimpiai mozgalomban

Miután a vallást a sporttól világosan megkülönböztettük és az ebből a megkülönböztetésből származó helyes magatartást a vallás és a testi kultúra kapcsolatában megvizsgáltuk, újra visszatérhetünk a Vallás és az Olimpizmus kérdéséhez. Meg kell értenünk különbségüket éppúgy, mint szoros kapcsolatukat egymással kérdésben. Az olimpiai játékok látszatra vallásos szertartásai ellenére is el kell jutnunk a fölismerésig, hogy az olimpizmus bizonyos értelemben ideológia és nem vallás. Elsősorban bizonyos ideológiai magatartást sugall, az élet fejlettségi fokától függően. Hogy ezt a tényt kicsit jobban megvilágítsuk, elengedhetetlenül szükséges — ám ugyanakkor szerfölött nehéz is —, hogy korunk vallásosságáról meghatározást nyújtsunk. Azt a meghatározást tesszük magunkévá, mely szerint a vallás hit a természetfölötti, személyes vagy személytelen transzcendens erőben, akitől függ, vagy magyarázatát kapja a Világ teremtése és célja, Aki az embernek mint az egész emberiség egyetlen képviselőjének erkölcsi útmutatást szolgáltat, és az életet legfőbb javunkként szenteli meg.

Ez az általános meghatározás a Vallás és Olimpizmus szétválasztását tekintve meggyőző, különösen első felében, a természetfölötti erő hitében, a világ kezdetének és mibenlétének magyarázatában, hiszen ez teljesen hiányzik az olimpizmusból. Mindennek dacára, a meghatározás második felével és az olimpiai eszme alapjaival való összefüggésben, mely utóbbit szintén személyes és személytelen erő élet, bizonyos tartományokban az olimpizmus ösztönözhet erkölcsös magaviseletre (egyetemes testvériség) és eszközeivel (a sport bizonyos fajtáival) Vallást helyettesítőjeként léphet föl azok számára, akik kívánják egy belső, transzcendens tapasztalat kialakulásának szempontjából. Abszolúttá fejlődő egyéb életértékekre éppúgy érvényes ez (az abszolút politikai ideológia, a politikai-társadalmi utópia,

a pánszexualitás, a szcientizmus). De mindezt a pillanatnyi lelkesülés túlzásának kell elkönyvelnünk az olimpizmuson belül. Az olimpizmus gyakorlatában inkább rejtett vallásos elemekről beszélhetünk, mintsem újabb vallásról.

Itt azonban nagyon résen kell lennünk. Anélkül, hogy a vallást egyik lehetséges továbbélésével szemben védelmünkbe vennénk, vagy felsőbbrendűségét az ideológiákkal szemben (ez a törekvés a kereszténység esetében a farizeizmus nevét érdemelné ki), el kell kerülnünk mindenáron az olimpizmusnak vallásos ideológiaként való túlzó meghatározását. Ha majd eljutunk ide, a Vallás és Olimpizmus közös harca az emberi létezésnek egyik legerősebb területén nyilatkozik meg, melyet minden vallás, de a kereszténység kiváltképpen magáénak érez, és arra törekszik, hogy tanításával erőt vigyen bele — ti. a nemzetek egyenlőségét, a testvériséget és a szeretetet. A Szentírásban azt olvassuk, „Nincs többé zsidó vagy görög, rabszolga vagy szabad, férfi vagy nő, mert mindnyájan egyggyé lettek Jézus Krisztusban” (Gal, 3, 28.). Hasonló mondatokra találtunk a többi vallás szövegeiben is, hiszen az egyetemesség és testvériség lényeges ismertetőjegye minden igazi vallásos hitnek, mely az egy Istenben, a világegyetem Teremtőjében hisz, kinek lényege a szeretet.

Az előző fejezetekhez hasonlóan, melyekben a sport és a vallás közti különbség megállapítása kettejük építő együttműködéséhez irányított bennünket, úgy most is, a Vallásnak mint természetfölötti erőben való hitnek, mely az élet közös megszentelésére szólít föl, s az Olimpizmusnak, annak a szép ideológiának, mely a népek közötti testvériségre ösztönöz, megkülönböztetése a kettejük közötti megfelelő és termékeny kapcsolatot szorgalmazza, föltárva e kapcsolat fő szakaszait. Hadd figyelmeztessék rá, hogy a napjainkban a világ politikai és társadalmi kérdéseit „elhanyagoló” olimpizmus jobban hozzájárul a népek közötti egység szolgálatához, mint a vallások. Ha a népek földi egységének szolgálatában végzett szerepüket mérlegeljük, számos törekvésük inkább a világ részekre tagolását célozta.

Másfelől azonban ez a tény sem jogosíthatja föl az olimpizmus buzgó híveit, hogy újabb vallás születésének örvendjenek, hiszen összevetésünk nagyon fölszínese. A vallások nem négy évenként ismétlődő rendezvények, olyan népünnepélyek, melyek feledtetik — bizonyos időre — az emberek különbségeit és szenvedélyeit. A nemzeti, politikai és társadalmi élet minden megnyilatkozásának gyökerében vallások rejtőznek. Az Olimpizmus — s ez az újabb finom különbség a vallásokhoz mérten hasznunkra fog válni — az egyetemességnek csupán egyik szelete, és az emberek közötti testvériségnek pusztán egyik módja, az erre a célra létrehozott mesterséges körülmények között. Ez a megállapítás egyáltalán nem kisebbíti az Olimpizmus értékét, csupán valódi dimenzióiban adja azt vissza. Ezzel is minden fönnálló komoly vallás számára kitűnő segítőtárs lehet, de egyetlen nézőpontból, egyetlen módon s egy bizonyos időre nézve. S mint ilyen, az Olimpizmust erősíteni, méltányolni kell ama vallásoknak, melyek benne még csak pillanatokra is, és bizonyos körülményekre korlátozva is, azt fedezik föl, amit megkísérletek vagy újra meg kellene kísérelniök egyetemesen mély érvénnyel sikerre juttatni: a népek lehetetlennek látszó testvéri együttélését.

Így lesz az Olimpizmus és a vallás közös kapcsolódási pontjává az egyetemesség és emberi familiaritás, de közben mindketten más-más szinten, más-más módon érik el ezt a célt, anélkül, hogy ellentétbe bonyolódnának (mert, miként az előző fejezetben kimutattuk, a vallás bizonyos körülmények között előnyben áll a testi neveléshez és a sporthoz képest). Éppen ellenkezőleg, együttműködésük ezen a területen kölcsönös hozzájárulással éri el célját. Az Olimpizmus emlékeztetni fogja a vallást egyik legnemesebb, Istentől rendelt föladatára, melyet elhanyagol, sőt, gyakorta el is felejt, az emberi tehetetlenség ürügyén. Másfelől, a vallás inteni fogja az Olimpizmust, hogy a népek testvériségének kérdése mélyebb, nehezebb, szétágazóbb kérdés, mintsem látszik. Az együttműködés akkor is elengedhetetlen, ha az olimpiai eszmét saját intézményei rendítik is meg (mint-hogy a vallás saját keserű tapasztalatából tudja, hogy vallásos emberek és egyházi intézmények többször is önnön alapjaiknak mondanak ellen). Jó lenne, ha az Olimpizmus a vallás segédletével elkerülhetné mindazokat a veszélyeket, melyek az olimpiai eszmét fenyegetik a modern olimpiai játékok gyakorlatában. Az atléták küzdjenek csak a rekordokért, de nem úgy, hogy rekordokat előállító gépnek tekintsék magukat. Maradjon meg a népek közötti nemes versengés, de

ne süllyedjen nacionalista propagandává és a magunk felsőbbrendűségének ki-nyilatkoztatásává a többiekkel szemben. Serénykedjenek az atléták, de tevékeny-ségük ne valami kivételezett hivatás legyen egy emberfölötti elit számára, amely azért válhatott elitté, mert megengedhetetlen orvosi és mechanikai eszközöket vett igénybe. Fordítsanak jelentős összegeket az olimpiai játékok megrendezésére, de ne csússzunk bele a mai olimpiai gigantizmus megkövetelte mértéktelenségbe, mert ez a játékok rendezési lehetőségeit csupán a világ gazdag országai számára engedi meg. Ilyen tények jelentenek ma veszélyt a *pax olympicára* mivel csalóka homlokzat elé függesztik. Ebben a kérdésben minden szellemi erőnek, s kivált a vallásnak együttműködnie és harcolnia kell az olimpiai eszme híveivel, mert — mint emlékeztettünk rá —, ezek az erők tudják igazán, hogy a legnemesebb ide-álok is hazuggá és természetüktől megfosztottá válhatnak, ha emberek alkalmaz-zák őket. Ahogy gyakorlata során egy vallás állandóan megújul és tisztul, ugyan-úgy igényli az Olimpizmus is a folytonos, öntisztító próbát szellemi értékeinek és elveinek segítségével. A népek közötti testvériség sikerét tekintve mindkette-jüknek egyazon közös pontja, forrása van: az egy igaz Isten, Aki a szeretet.

A mai emberiségben pedig az Olimpizmusnak és a Vallásnak általánosság-ban mindennekfölött egyetlen közös erőfeszítést kell kifejtenie. Az olyan világ-ban, mely minduntalan és egyre erősebben kimutatja az új Isten iránti szükség-lejét, s a technokrácia a szellemi és lelki sugalmak valamennyi forrásának ki-szárítására törekszik, a mindennapos, színtelen és gépies ismétlődés rutinján kívül, az Olimpizmusnak és a Vallásnak össze kell fognia az élet jobb értékesí-tésének harcában. Míg környezetünkben napról napra növekszik a faji megkü-lönböztetés, a jogtalanságok különböző formái a pénzben gazdag és szegény népek között, ronsolván a hatalmas emberi nemzetséget, az Olimpizmusnak és a Val-lásnak egyesítenie kell erőit. A vesztéglés és elcsillapulás okozta béke perceiben, melyet a nagyhatalmak ezért hoztak létre, hogy szellemi alap nélküli békét állan-dósítsanak, mindkettőnek közösen ki kell nyilvánítania, hogy valamennyi ember egyetlen családhoz, egyetlen Atyához tartozik, a nagy, szép és jó Atyjához. Kö-telességük, hogy a világot súlyos problémáival éles elkülönülésben tartó politikai-gazdasági rendszer elnyomásának mechanizmusával szembeállítsák az emberi szem-élyiség értékét, mely csak teljes világnyi dimenzióban tudja kifejezni magát. A világnak talán soha nem volt annyira szüksége az olimpiai eszmére, mint ma, hogy szűk nacionalista érdekek gazdasági, politikai és kulturális béklyóiból kitör-jön. Olyan korszak ez, melyben valamennyi nemes erőfeszítést hatalmi dicsvágy metéljez. Az Olimpizmus kötelessége, hogy közvetetten, egyszerűen leleplezze ezt az igazságot. Akkor célt ér a vallás számára is, és titkos, szerény, csöndes, de föltétlen és hűséges szövetségest talál majd benne. A Vallás és Olimpizmus e gyümölcsöző együttműködését tekintve a következő nemzedék pedig egy új, tágabb és előítélettől, öszintétlenségtől szabadabb szellemmel szembesül majd, miu-tán tisztázta kettejük különbségét, különböző természetét, különböző szerepét, de egyazon, közös céljuk keresését is: a szeretetet, valamennyi nép testvériségét és a béke védelmét szerte a világon.

(REISINGER JÁNOS fordítása)

Jegyzetek: (1) Pierre de Coubertin: Olympische Erinnerungen, szerk. Carl Diem, Frank-furt am Main, 1959. 107. és 218. — (2) Avery Brundage: Speech at the Opening Ceremony, a NOB 62. ülészaka, Tokio, a NOB 88. bulletinjában, Lausanne, 1964. 30. — (3) Vö. XXIII. János pápa beszéde a világ sportolóihoz az 1960-as római olimpia alkalmából, a Martin Söll szerkesztette Kirche und Sport című műben. Altenberger Dokumente 91, Düsseldorf, 1964. 71. — (4) Lásd: J. Recla: Religion und Leibesübungen, Graz, 1965. — (5) Lásd: X. Murray: Ancient and modern ritual dances in the Near East. Fl. 1965. — (6) Ludwig Drees: Der Ursprung der Olympischen Spiele. Schorndorf, 1962. 16. — (7) Általánosságban e kérdésről lásd: W. Krickberg: Das mittelamerikanische Ballspiel und seine religiöse Bedeutung. Paideuma 3. 1948. — (8) A tárgyról lásd: Hugo Rahner: Der spielende Mensch, Einsiedeln, 1958. és Jürgen Moltmann: Versuche über die Freude an der Freiheit und das Wollgetallen am Spiel, München, 1971. — (9) Ami ezt a kritikát illeti, lásd: Heinz-Egon Rösch szép művét: Ist das noch Sport? Freiburg, 1972. különösen 71–76. — (10) Szeren-csére újabb kezdeményezések is feltűntek. A tárgyról teológiai szempontból gazdag bib-liográfia áll rendelkezésünkre, mely az 1972. évi müncheni olimpiai játékokat követően még dúsabb lett. Lásd: The Scientific view of Sport, New York Heidelberg, 1972.

Beszélgetés Nikolaus Nissiotis görög professzorral, a Nemzetközi Olimpiai Akadémia elnökével

Nikolaus Nissiotist három évvel ezelőtt választották meg a Nemzetközi Olimpiai Akadémia (NOA) elnökének. A szervezet a Nemzetközi Olimpiai Bizottság (NOB) égisze alatt a sport múltjának és jelenének szellemi tartalmait dolgozza fel. Létrehozatalának gondolata már Coubertinben is fölmerült, konkrét javaslatot azonban csak a második világháború után, 1949-ben tettek rá. J. Kétszás görög, s C. Diem nemet sportembereknek kösznhető, hogy az Akadémiát végül is 1961-ben fölállították.

N. Nissiotis professzor személyében a NOA méltó vezetőjére talált. Az athéni egyetem vallásbölcselet tanára 1925-ben született. Filozófiai, pszichológiai és vallásbölcseleti tanulmányainak végeztével Zürichben, Baselban és Louvainban tanult tovább. 1958–1974 között Svájcban, ökumenikus testületek élén tevékenykedett. Mint az ortodox egyház híve, több könyvet publikált franciául, németül és görögül, így az „Egzisztencializmus és keresztény hit”, a „Teológiai ismerettan”, a „Vallásbölcselet”, a „Filozófiai teológia” és „A keleti teológia az ökumenikus dialógusban” címűeket. Eddig körülbelül száz cikke jelent meg.

Nissiotis professzor vallásbölcseleti gondolkodása elsősorban a modern lélektan eredményeit hasznosítja. Úgy véli, az ember vágyai, szükségletei megismerése felől természetesebb út vezet Istenhez, mint dogmákból kiindulva, s ebben az ortodox kereszténység állásfoglalását is közvetíti. Valláslélektani törekvései a legutóbbi időkben a társadalomlélektan, a kultúrmorfológia felé vezettek, ezek összefüggésében mutat rá a testkultúra és az olimpizmus sajátosságaira. 1976-ban, a NOA 16. ülészakán fölolvastott „Vallás és olimpizmus” című tanulmányát egyik legjobb sportelméleti munkájaként adjuk közre.

A tanulmányt megvilágító beszélgetést 1979 júliusában készítettük vele, az Akadémia 19. ülészakának záróünnepsége után, a régi Olümipia romjai közelében fölépült modern „olimpiai falu”-ban. Estére járt az idő, s örülnünk kellett, hogy sok dologtól fáradt professzorunk röpké órát áldozott ránk. A beszélgetés létrejöttéért köszönettel tartozunk Ottó Szymiczeknek, a NOA magyar származású dékánjának, aki ötven éve él Görögországban, s az Akadémiának megalakulásától fogva hazájában is, külföldön is jól ismert ügyvivője.

Mivel a gyors beszélgetés részletenkénti kommentálása nagy, s talán főlölleges föladat is volna, egyetlen megjegyzést fűznék csupán hozzá. Hitról és vallásról való gondolkodás számtalan szemléleti átalakuláson ment át a keresztény Európában. A középkor időszakára — neokantiánus szóhasználat — a „teoretikus ész” munkálkodása jellemző. A skolasztika a spekulatív görög bölcseletre alapult. Az emberi értelem kitüntetett megbecsülésében olyan ideálok tűnedeztek fel, melyek a patrisztikát kevésbé, a biblikus gondolkodást pedig egyáltalán nem jellemezték.

A visszahatás nem is késlekedett, ámde a keresztény tanítás értelmezését csak újabb holtösvényre kényszerítette. A „praktikus ész” korát Kant „metafizikai szükséglete” szabályozta, mely az istenismeret székhelyét a „tisza ész” tartományából a „praktikus ész” tartományára tolt. Maga a köingsbergi mester úgy vélte, hogy az ismeret- s lételmelet bizonytalanságait legyőzik az erények, legfőképp a köteleesség bizonyosságai.

Nem csoda, hogy a Kantot követő nemzedék képviselőiben Schleiermacher a vallás lényegét már csupán a „jámbor érzés”-ben (*das fromme Gefühl*) határozta meg. Eszerint a pietás, a kegyesség útja visz legközelebb Istenhez. Ezt a végkövetkeztetést Windelband jó érzékkel „esztétikainak” mondta. Értelem és erkölcs komoly ellenőrzését föladva ugyanis a keresztény tanítás megvalósítása pusztá érzület marad.

Az elmúlt másfél évszázad mértéket vesztő gondolkodói kísérletei egyre más kapaszkodókhoz folyamodtak. Ezek rövid alkalmassága nagyban elősegítette, hogy a XIX. század óta a vallást legfeljebb erkölcsnemesítésre, családnevelésre, s legvégül a magánügy szerepére korlátozzák. Úgy véljük, Nissiotis professzor helyesen jár el, ha az adott állapotot kívánja megragadni, s mintegy elébe megy

a sorsát a megoldás vágya nélkül élő embernek. Kiindulásként igen, kivezetésként azonban már annál kevésbé fogadhatjuk el a lélektan kínálta eredményeket. A kereszténység nem *vagy* az ész, *vagy* az erkölcs, *vagy* az érzület dolga, hanem mindegyiké egyszerre, föltéve, ha létezik gondolkodást és magatartást szabályozó tengely, mely az embert egésszé rendezi. A teljes emberre vonatkozó igazi és következetes kérdésvetítés viszont csak Annak pozíciójából történhet, Aki jobban ismeri az embert az embernél.

*

- *Professzor Úr, ön az athéni egyetem teológiai karán a vallásbölcselet tanára. Az olimpiai mozgalomban végzett tevékenysége előtt mondana néhány szót itteni munkájáról? Mit jelent önnek ez a tudomány? Történeti vagy lételméleti stúdium-e elsősorban?*
- Elsősorban lételméleti. Az általam tanított vallásbölcselet általánosságban foglalkozik a vallásos jelenségekkel, s így elővételezi valamennyi vallás ismeretét. E jelenségek mélyebb értelmét és a vallásos tapasztalat mibenlétét vizsgálja, miközben kiterjeszkedik vallás és természetfilozófia, vallás és történetfilozófia, vallás és erkölcsi értékek viszonyára is.
- *Ez így nagyon kiterjedt tudomány. Lételmélet is, és fenomenológia is.*
- Kétségtől, Olyannyira, hogy az előadásokon jóformán csak a határok megvonására jut idő. Érdeklődésem középponti tárgya jelenleg a pszichológia. A pszichoanalízis — kivált annak német válfaja, Adlerral és Junggal — sokat tett azért, hogy azt a mély élményt, *Erlebnist*, mely a vallásos tapasztalást jellemzi, megfelelőképpen leírja és értelmezze.
- *Ebből az következik, hogy Professzor Úr mint teológus s mint vallásfilozófus az ember felől indul Isten felé, azaz, egy metafizikai szükségletre, az emberben rejtőző transzcendens irányultságra hivatkozik, mint azt — Kanttal élükön — az utóbbi két évszázad gondolkodói tették.*
- Ennek magyarázata, hogy távol állok minden dogmatizmustól és azt tartom, hogy az antropológiát kell minden tudományok alapjává tennünk. A kereszténység ugyanis nem idealizmus, nem Platón ideáinak sugalmazója. Léte történelmi esemény és Jézus Krisztus megtestesülése áll középpontjában. És mindenfajta antropológiának — még a történetiséget olyannyira hangoztató marxizmusnak is — nélkülözhetetlen eleme a vallásos aspektus.
- *Miben áll, ön szerint, a vallásos aspektusok, s így az egyes antropológiák közötti különbség?*
- A különbség az ember részéről abban nyilvánul meg, hogy elfogadja-e a személyes Isten létét, vagy sem, s ha elfogadta, aláveti-e magát akaratának, akár a Keletiek Istene, Jézus Krisztus, Mohamed legyen is az. Számomra, mint hívő számára, elfogadhatatlan az olyan Isten, aki pusztá tételekben, fogalomban él. Uram csak személyes, gondviselő Isten lehet.
- *Ez valóban elválasztja a kereszténységet mind az idealizmustól, mind az ateizmustól. De az ön által említett vallások között is számottevő a különbség, tanításuk tiszta formáját tekintve, hiszen egyik a kinyilatkoztatásra, másik a világtörvényekre épít. Az előbbi fényében az utóbbi gyakran az emberi fantázia és okoskodás eredményévé alacsonyul. Az első „isteni”, a második „emberi” logikát nyújt. Hiszen a Bibliában a kereszténység az önmagát kinyilvánító Isten szavát fogadja.*
- Nem fogalmaznék úgy, hogy a Bibliában. A Biblia egyik eszköze Isten kinyilatkoztatásának, Eszköz csak és nem cél. Másfelől pedig mindig volt, van és lesz is feszültség a két gondolkodás, az Istené és az emberé között. De nem minden feszültség romboló. Isten világossága alá kell vonnunk minden ismerettárgyat, s így az elsőség a Szentírásé. De nem értek egyet a misztikusokkal, akik végletekbe viszik ezt a gondolatot úgy, hogy a gondolkodásról való lemondást hirdetik. Mint például a spanyol Keresztes Szent János; mert ez is valamilyen gondolkodás eredménye, ez is valamilyen emberi gondolkodásból fakadó következmény, s ezt ő is bizonyos gondolatrendszer nevében mondta ki. Ez végtel, kétségtől és nem általános jelenség a katolikus gondolkodáson belül sem. Gondoljon csak az egyházatyákra vagy Aquinói

Szent Tamásra. El kell fogadnunk tehát ezt a feszültséget a *credo ut intelligem*, a „hiszek, hogy értek” nevében. — Mindazonáltal szívesen olvasom a misztikusokat, mert írásaik a szellem és a lélek erejével ragadnak meg.

- *Professzor Úr joggal bírálja a misztikusokat, amennyiben azok néha a biblikus tanítás ellenére mondtak le az „egészséges emberi értelem” használatáról. Ennek egyik magyarázata talán az, hogy a katolicizmuson belül a középkori német, a földrajzi felfedezések korabeli spanyol és az újabb francia misztikusoknak is nagyon nehéz, tisztázatlan, „ellenzéki” szerep jutott. Látszatra lélektani jellegű írásaik mögött szikár logika húzódik meg, mellyel az egyes ember szabadságát védtek mindenfajta, állami és egyházi hatalmaskodással szemben.*
- *A tiszta racionalizmus számára a hit valóban nagy nehézségekbe ütközik. Könnyen faraghat, s farag is belőle bálványt. De nézze meg: Voltaire és Paul Claudel egyformán belül vannak a kereszténységen. A kereszténység ugyanis nem önmagába zárt rendszer, hanem az idők folyamán egyre táguló valóság. A tudomány is sokat tehet ezért. A tiszta racionalizmus téved abban, hogy az emberi megismerésnek korlátai vannak. Véleményem szerint a megismerés soha sem ismert korlátokat.*
- *A tudomány szempontjából ez a kijelentés igaznak látszhat, az egyén szempontjából azonban értéke kétséges. Hiszen minden embernek egy élete van, ebben a végesben kapunk lehetőséget a végtelen megélésére. Szívünk mélyén teljes, osztatlan igazságban szeretnénk élni, nem a vég nélküli megismerésben.*
- *Nem szabad felednünk mégsem, hogy a vallásos embernek alázasnak és szerénynek kell maradnia. Ő nem birtokolhatja az igazságot. Egy marxista mondhatja, hogy övé az igazság, de a keresztény ezt sohasem jelentheti ki.*
- *Nem is ilyen birtoklásra gondoltam, hanem arra, amiről Szent Pál beszél: hogy már nem én élek magamban, hanem Krisztus él bennem.*
- *Ebben teljesen igaza van. Ezt én is ugyanúgy gondolom. A megélt élet példája a legtöbb bizonyosság.*
- *Professzor Úr a NOA 16. ülészakán fölolvastott „Vallás és olimpizmus” című írásában érintette a szekularizáció kérdését. A „megélt élet példája” szempontjából milyennek ítéli az ateizmus szerepét? Ha hatását jól fogják föl, lehet-e mindennapi vétkeink, csalásaink, hazugságaink hatékony gyógyszere?*
- *Igen, föltétlenül. Az ateizmus a kereszténységhez intézett fölhívás: gondoljátok át újra kereszténységeket! Nekem egyébként az az érzésem, hogy Kelet vallásainak morálja olykor igazabb a ma főnnálló keresztény közmeggyőződésnél.*
- *A vallásos ateizmus persze, akárhogy is nézzük, legfeljebb egy állomás a hithez. Máskülönb a sztoikus hősiség gögje kapcsolódniék hozzá, mint némely egzisztencialista gondolkodónál, például Camus esetében.*
- *Igen, ez így van. És a példa is találó. S épp ezért kell a teológiának nyitottnak lennie, és megmaradni a dialógusban. Az a meggyőződésem, hogy vallás és hit elválasztása nem tartható fenn. Ennyiben nem értek egyet a protestantizmus szemléletével.*
- *Professzor Úr tehát nyomon kíséri a „nyugati egyházak” szellemi fejlődését.*
- *Mint ortodox keresztény, őszintén beszélhetek is erről. Számomra „egyházak” nem léteznek. Az egyház egy. Mi, akik régen elváltunk Rómától, sohasem mondtuk a római egyházra — mint azt a protestánsok tették —, hogy az nem az egyház. Mi csak a római püspök elsőbbségét vitatjuk. A protestantizmus mint mozgalom üdvös volt a római egyházon belül, s azt hiszem, meg is tette hatását. A katolikus egyház sokat megfogadott és sokat meg is valósított ebből a kritikából. A mai katolikus teológia mérhetetlenül fölötte áll a protestánsnak. S a protestantizmus mint szellemi irány, s mint egyház egyre szétarabolódik. Számomra ezek az egyházak nem léteznek. Igaz, időközben a katolicizmuson belül is számos irányzat támadt, de még Küng is, aki kétségkívül messze elment a protestantizmus felé, éppúgy katolikus maradt, mint a többi katolikusnak számító teológus.*

- Hogyan értékeli Professzor Úr, az olimpiai mozgalom szellemi fundamentumát? Nemrégén olvashattuk a Vigiliában Kerényi Károlynak, jeles klasszika-filológusunknak nyilatkozatát, amelyben azt állítja, hogy az ókori görögök a testet (sóma) ugyan sokra becsülték, de gondolkodásuk középpontjába mégis a lelket (psyché) állították. Miközben az embertest (sarx) szenvedéséről, gyötrelméről, elöregedéséről nemigen akartak tudomást venni.
- Kerényi Károly vélekedését kicsit dogmatikusnak tartom. Ő valószínűleg az orfikusokra és a püthagoreusokra alapoz, de mi van Platónnal és Arisztotelész-szel? A sarx szó a János-evangélium elején a logos történelmi megtestesülését, Jézus emberré levését fejezi ki. Ez egészen más nézőpont, ezzel egészen más akar hangsúlyozni, mint amit a sóma-val hangsúlyoztak a görögök. Úgy vélem, az ókori görögség az emberi testet éppen hogy a központba állította, s szinte a bálványimádásig tisztelte. Ez volt, mondhatni, az ő kiváltságuk.
- Következésképpen Professzor Úr az antik sporteszménynek, a kalokagathiának is mélyebb jelentést tulajdonít a „mens sana in corpore sano” (ép testben ép lélek) latin formula sekélyességénél.
- A kalokagathiával kapcsolatban sok a félreértés. Nemcsak a kaloszt, a szépet kell kiolvasni belőle, mert a fogalom nem esztétikai elsősorban. A testileg fogyatékos, beteg ember is szent — és a kalokagathia szentet jelent. Azaz: az egyik: a test vagy a lélek — minősíti a másikat. Annyiban vagy szent, amennyiben tested megfelel lelkednek, és viszont, lelked a testnek.
- Ez a mai sport- és életeszmenek radikális helyesbítése lehetne. Azaz, a kalokagathia azt húzza alá: teljes ember csak úgy lehetsz, ha tested, lelked, szel-lemed egységben él együtt.
- Igen, így van. Sajnos, a rómaiak a mens sana in corpore sanoval elködösítették a jelentést. Az erő lett az erény bizonyítéka. S ma, a versenyszellem elhatalmasodásának korában a sport éppen azt a hanyatlást éli át, mint az ókori olimpiák, kései periódusukban. A kereszténységnek testről és lélekről való tanítását azért kell újra s újra megismételni és az emberek tudomására hozni. Ennek lényege pedig az egységes ember szentsége, megszentelődése. Úgy vélem, igazi testkultúra, igazi olimpia e tanítás nélkül elképzelhetetlen.

(R. J.)

TÓTH SÁNDOR VERSEI

Édeni

kerti asztal
fényben ázó gyümölcsök

homok-csend
tégla magánya

egy kéz elrendezi az asztalt
a téglákat kereszt-kötésbe rakja
képjeleket ír a homokba
útjukra engedi az alkony folyóit

az almák aranytálon ragyognak

Akvarell

RÉTI ZOLTÁNNAK

leng a fény
a tájat tartja gömbje
ekék forgolódnak
termő végtelenbe

vastőkén meglódul
egy kápolna harangja
rejtelmek magva hull
földbe és utakra

pont vonal megdagad
mint a tenger hullám
széles árok árad
erdő aljig nyúlván

völgyben cseréptetők
szürkülő ház-szemek
távol-domb öléből
tűzek nyerítenek

tavi-kék zománcsal
irtást futva be

megenyhít e tájék
szülőföld-ös-szele

Vadon élő állatok a Bibliában II.

IV. Madarak

Tristram 348 madárfajról tud Palesztinában, ezek egy része költöző madár, de többnyire állandóan ott él; 271 faj mérsékelt övi, 40 faj etióp, 7 faj indiai és 30 madárfaj a palesztin areához tartozik. A mózesi törvények 20 fajt említenek, amelyek tisztátalanok, ezek a következők (különböző fordítások, szövejtések alapján a legvalószínűbb): szirti sas, szakállas saskeselyű, halászsas, gyászos héja (Feldegg sólyom), vörös és barna kánya, holló, erdei fülesbagoly, afrikai strucc, kakukk (sirály), kuvik (lappantyú), gyöngybagoly, kárókatona, pelikán, bütykös hattyú (kék fu), egyiptomi ibisz (batla), bölömbika, fehér (fekete) gólya, szürkegém (Lev 11,13-19; MTörv 14,12-18). A galambfélék, gerlek, fűrj és bankivatyúk (házityúk) fogyasztható madarak, nincs viszont eligazítás a háziverébre, fogolyra, pávára és fecskére vonatkozóan; a galamb és a gerle áldozati állat (Lev 1,14).

A szárnyasok háziiasítása elég későn kezdődött el Palesztinában, valamivel korábban kezdtek tenyészteni a galambot (Iz 60,8; Oz 11,11; Zsolt 55,7), mint a baromfit (Sir 11,30). Többnyire vadászat útján tudták megfogni a madarat, a madarászok hálót, tört, sőt hurkot használtak (Péld 1,17; 6,5; Zsolt 69,23; 91,3; 124,7; 140,6; Ám 3,5; Oz 9,8). Ennek fortélyait a vándorlás során sajátították el a zsidók (vö. MTörv 12,30; Józ 34,30). Elterjedt foglalkozási forma, mert átvitt értelemben is sokat említik a bibliai szerzők (Jób 34,30; Zsolt 18,6; 2 Tim 2,26). A fűrjek kézzel is megfoghatók, mikor nagy csapatban vonulnak (Kiv 16,13; Zsolt 78,27-31). Ha a madarakat nem tápláléknak fogták, nem minden esetben ölték meg, hanem kalitkában (Ám 3,5) vagy kosárban tartották (Sir 11,30), néha a játék kedvéért kikötötték (Jób 40,29).

A madarak fészket építenek (Zsolt 84,4; Mt 8,20; Lk 9,58), hogy biztonságban legyenek a tojások és a fiókák. A sas magasba rakja a fészket (Jób 39,30; Abd 4; Hab 2,9; Jer 49,16). A fészkekaljat sok veszedelem fenyegeti, ha az anya elrepül a fészkekről (Péld 27,8; 5Móz 32,11), az árva fészket (Iz 10,14; 16,2) kirabolják (5Móz 22,6; Iz 10,14) s könnyen idegen madarak tolakodhatnak oda (Jer 17,11).

Talán az élőlények kipusztulásának megakadályozását kívánta szabályozni a következő mózesi törvény: „Ha útközben meglátsz a fán vagy a földön egy madárfészket, amelyben fiókák vagy tojások vannak, s az anyamadar rajta ül a fiókákon vagy a tojásokon, ne fogd meg az anyamadarat a fiókákkal együtt. Ha a fiókákat ki is szeded, az anyamadarat hagyd repülni, hogy jól menjen a sorod és sokáig élj.” (MTörv 22,6-7; vö. Kiv 23,19; 34,26; MTörv 14,21; összegezés: Lev 22,28).

a) *Galambok, gerlek.* A *kék galamb* (*Columba oenas*) szürke, melle borvörös, az üregi nyulak járataiban, házak padlásterében, elhagyott fészkekben, harkály odukban (Jer 48,28), dúcokban (Iz 60,8) költ. A *szirti galamb* (*C. livia*) sziklafalak, hasadékok, sivatagi buckák védettebb részein fészkel; a *bíborgalamb* (*C. arquatrix*) párás, nedves helyeken tanyázik szívesen, a felszálló meleg levegőt felhasználva repül (pl. Jordán völgye) (Ez 7,16). Felderítő, mint a postagalamb (Ter 8,8-12), az ember tápláléka, de nem lehet a vadállatok martaléka (Zsolt 74,19). Ősztőnei nem csapják be (Jer 8,7), életeleme a repülés (Zsolt 55,6; Ez 7,16). A vadgalambot hálóval fogták, a késői (kettészakadt állam) időszakban a galambot már tenyésztették is (Iz 60,8; Mt 10,16), valójában szelíd (Mt 10,16) és félénk (En 2,14; 5,2; Oz 7,11). Jézus korában a zsinagóga előcsarnokában árusították a galambokat (Mt 21,12; Mk 11,15-16; Lk 19,45-47; Jn 2,14-16).

A galamb sorsa siralmas, rettegnek is emiatt (Oz 11,11; Iz 38,14; 59,11; Náh 2,7), galambot áldoztak a názírság alkalmából (Ter 15,9; Lev 5,7..11; Szám 6,10; Lk 2,24), gyermekágyi és betegség utáni tisztuláskor (Lev 12,6..8; 14,22..30), valamint engesztelésekppen is galambot ölték (Lev 15,14..29).

S mivel a galamb a szelídség, tisztaság szimbóluma, a Szentlélek galamb képében jelent meg (Mt 3,16; Mk 1,10; Lk 3,22; Jn 1,32), mikor Jézus megkeresztelkedik a Jordán folyóban.

Gerlekről is szó esik az áldozatok pontos leírásában (Ter 15,9): a názírság megpecsételésekor (Lev 1,14; MTörv 6,10), vétkekért (Lev 5,7), gyermekszülés (Lev 12,6) és betegség (Lev 15,14..29) után gerlét áldoztak. — A gerle is jól tájékozódik a levegőben (Jer 8,7) és szépen turbékol (Én 2,12).

A bibliai földön a *kacagó gerle* (*Streptopelia roseogrisea*), a *pálmagerle* (*S. senegaliensis*) és a *közönséges gerle* (*S. turtur*) nagyon gyakori madár. Az Újszövetségben csak Lukács említi a gerlét (2,24), más könyvekben nincs róla semmiféle adat, de értelemszerűen a madárarúsok valójában galamb- és gerleárúsok lehettek — a másik két evangéliumban is (Mt 21,12; Jn 2,14-16).

b) *Fürj, fogoly*. A *fürj* (*Coturnix coturnix*) a Sinai-félszigeten, különösen Kibrót-hattáava környékén nagy számban él. Tavasztól a tél beköszöntéig vándorolnak, az esti pusztán pitypalatty hívó jelet adnak, a növényzet között ügyesen rejtőznek. November közepén Perzsia felé elvonulnak, de márciusban újra megjelennek. A fürj gyorsan repül, a nagy távolságtól kifáradnak, könnyen sodorja a fürjcsapatokat a szél (Szám 11,31).

Egyik alkalommal a vándorló zsidók táborát fürjek érték el (Kiv 16,13; Zsolt 105,40), a kiéhezett nomádok a finom falatoktól (no meg a könnyű vadászsákmánytól) nem tudtak betelni (Jos. Flavius: Zsid. tört. III. 1,5), halomra ölték a madarakat, s úgy száradtak a sózott fürjek, mint a halak (Hérod. II. 77.). A mohóságra ráfizettek a zsidók, mert meghaltak (Zsolt 78,27-31), innen a hely neve: Kibrót-hattáava, azaz a kéjek temetője (Szám 11,31-35; MTörv 9,22; Zsolt 78,31-35).

Fogoly (*Perdix perdix*). Erős a szárnyssuhogása, a fürjnél valamivel nagyobb, keményen cserreg; a *szirti fogoly* füttyöget, s a *csukár* (*Alectoris chukar*) kotkodácsol. Élettér vonatkozásában a két faj egymást helyettesíti, mindkettő alacsony és viszonylag rosszul repül; a fogolyra és csukárra egyaránt vadásznak, családoknak is használják (Sir 11,30), főleg hegyes vidékeken élnek (1 Sám 26,20). A fogoly fészkelési szokásait Jeremiás írta le: „A fogolymadár kikölti a tojást, amit nem ő tojt. Ilyen az az ember, aki gazdagságot gyűjt hamis úton: élete delén itt kell hagynia, így végül is bolondnak bizonyul.” (Jer 17,11)

c) *Házityúk, páva*. A *házityúk* Indiából származik (*Gallus gallus*), amely a bankivatyúkból alakult ki, valószínűleg a Királyok könyve erre utal (1 Kir 4,23), de nem zárható ki a kacsá mint madárfaj sem. Példázatokban fontos motívum a kakas és a tyúk. A hajnalt jelző kakasszó emlékezteti majd Pétert a tagadásra, amit jó előre megjövendölt Jézus (Mt 26,34; Mk 14,30; Lk 22,34; Jn 13,38), s be is következik (Mt 26,74-75; Mk 14,68-72; Lk 22,60-62; Jn 18,27).

Említi Lukács evangéliuma a tyúktojást, mint táplálékot (Lk 11,12) — akár-csak Jób (6,6) — s nagyon szép a kotlós tyúk és csibéi hasonlat: „Jeruzsálem, Jeruzsálem! Megölöd a prófétákat, és akiket küldenek hozzád, azokat megkövezed! Hányszor volt, hogy egybe akartam gyűjteni gyermekeidet, ahogy a tyúk szárnya alá gyűjti csibéit...” (Lk 13,34—35; Mt 23,37—38). A kakas *alektor*, a tyúk (madár) *ornis*, a kiscsibe (fióka) *nossia* szóval szerepel az Újszövetségben.

Páva (*Pavo cristatus*). India és Ceylon bokros, ligetes vidékeiről származik, az ókorban a Közel-Keleten ismerték. A kevélység megtestesítője, villámcsapás és a gonosz tekintet ellen rikácsol — tartja a keleti hagyomány. Tukki, tógai, tokei, togei az indiai nyelvekben pávát jelent, héberül *tukkijjim*. Ophirből érkezik páva (1 Kir 10,22; 2 Krón 9,21), Hirám hajói hozzák.

d) *Fecskék, verebek*. Jó néhány fecskefaj magas egyedszámban él Palesztinában és Egyiptomban. *Füstifecske* (*Hirundo rustica*) agyagból és ágakból épít erős fészket. A madarak márciusban jelennek meg Palesztinában, ugyanekkor érkeznek meg a *szirtifecskék* (*Ptyonoprogne rupestris*), sziklafalakra építik fészkeiket; a *parti fecskék* (*Riparia riparia*) löszfalakba, agyagos szurdokfalakba építenek fészket. A Biblia is néhány fontos információt ad a fecskékről: fészkelő madár (Zsolt 84,3), nagyon jól tájékozódik (Jer 8,7; Péld 26,2), fiókái csipognak a fészkekben (Iz 38,14). A fecske ürülete kellemetlen gyulladást okozhat a bőrön. Tóbiás így tudósít: „...Nem tudtam, hogy fecskék fészkelnek fölöttem a falon. Meleg ürülek hullott a szemembe. Fehér foltok keletkeztek rajtam, úgyhogy orvoshoz kellett

fordulnom. Minél több kenőcsöt használtam el, annál vaksibbá váltam a foltoktól, végül egészen megvakultam. Négy évig nem láttam, sajnáltak is nagyon testvéreim.” (Tób 2,10) Tóbiás szemgyulladására csak nagy sokára múlt el (Tób 3,16).

Honos a Közel-Keleten a *házi veréb* (*Passer domesticus*), igénytelen, az erdőt kerüli, magános fák híján, erdősélen is költ. Az *aranyveréb* (*P. eucherlorus*), *sivatagi veréb* (*P. simplex*), *barna hátú veréb* (*P. luteus*), *sziklai veréb* (*Petronia stulta*) embertől távol tartózkodik, a vadregényes Jordán völgyében pedig a *maobi veréb* (*P. maobiticus*), *olasz veréb* (*P. italiae*) és *spanyol veréb* (*P. hispaniolensis*) olajfákon, akáciákon, túskebokrokra fészkel.

A *sippór* (veréb) mindenütt megtalálható (Iz 56,9; Ez 39,17; Jer 12,9; Zsolt 8,8; 148,10), fészket épít települések közelében (Zsolt 84,4), fákon (Ez 47,23), hegyek között (Zsolt 11,1) és a pusztában is (Zsolt 102,7). Fogyasztható (Neh 5,18) és áldozati madár, a leprások tisztulási áldozatához verebet öltek (Lev 14,6); értéke nem nagy, de a veréb — mint minden más élőlény, Isten gondviselését élvezi (Mt 10,29-30; Lk 12,6-7 — *strouthion*).

e) *Szirti sas, szakállas saskeselyű, halászsas*. A *szirti sas* (*Aquila chrysaetos neser*) tarkás tollazatú (vö. Ez 17,3), az égbolton köröz (Jób 39,29), látása kiváló (Péld 23,5). A fészket magasan a sziklák között építi (Jób 39,27; Jer 49,16), az éjszakát a bércek között tölti (Jób 39,28). Hatalmas szárnyai suhognak a levegőben (Jer 48,40), gyorsan és kiszámíthatatlanul repül (2Sám 1,23; Péld 30,19), majd hirtelen lecsap áldozatára (Jób 9,26; Hab 1,8).

Zsákmánya kisebb emlősök, madarak, fiókák, csúszómászók, halak, sőt a dögöt is megeszi (vö. Jób 39,30). Fiókái rendkívül falánk (Péld 30,17), a szirti sas nagyon védi fészket, veszély esetén a fiókáit felkapja (MTörv 31,11) — hasonló hozzá Izrael és az Isten kapcsolata (Kiv 19,4). A fészkek anyaga a fák hajtásai, gallyai; röptében tőri le az ágakat, mintha kertészkedne (vö. Ez 17,4-8). — Mediterrán mítosz elevenedik meg a Bibliában, mikor is megújuló sas meséjét idézi fel (Zsolt 103,5), ugyanilyen a Ben-Nevis sziklái között élő aranysas pár. Mikor megöregedtek, a sasok elolvadtak a tűző napon, de később megfiatalodva újjászülettek (phoenix-madár).

Szakállas saskeselyű (*Gypaetus barbatus*, *peres* = hullám) tisztátalan madár (Lev 11,13; MTörv 14,12). Nyaka igen rövid, szárnyai igen hosszúak, gyorsan repül (Sir 4,19); olyan mint a vadásziparló, hullámszó mozgással teljesen kifárasztja áldozatát. Másodrendű ragadozó, a megölt teknősbékát, kígyót, gyíkot, kismemlőst fajrokonainak hagyja, a maradékot — és különösen a csontokat — előszeretettel fogyasztja. Az ornitológusokban felmerült a gondolat, hogy a *peres* inkább *griff* (*Gryps fulvus*), ugyanis gyakori volt az ókori Palesztinában (*ráhám* — Lev 11,18), juhokat rabol a nyájából (MTörv 28,51).

Halászsas (*Pandion haliaeetes*, *oznijá*) is tisztátalan madár (Lev 11,13; MTörv 14,12). Zuhanórepüléssel csap le a vízbe, kiválóan halászik; világos színű, a halak nehezen ismerik fel. Édesvizekben (Kishón) és tenger mellett egyaránt megtelepszik. Fészkelési szokásai hasonlítanak a szirti saséhoz.

f) *Gyászos héja, vörös és barna kánya, holló*

Gyászos héja (*Accipiter melanoleucos*, *nes* — Jób 39,26) a Szahara és Sinai-félsziget területén él, háta fekete, nyaka fehér és oldalt a szárnyai is. Magas fák ágavilláin fészkel, több évig azonos helyen költ. Kiválóan repül, zsákmányát, varjakat, szarkákat, szajkókat stb. a levegőben kapja el. Tisztátalan (Lev 11,16; MTörv 14,15).

Nyolc sólyomfaj található meg honosan Palesztinában, a legfontosabb a *Fel-degg-sólyom* (*Falco biarnicus*, *ajjá* — Jób 28,7). Nem fogyasztható (Lev 11,14; MTörv 14,13). Bérceken, elhagyott sivatagi sziklapadokon fészkel, nagyon kedveli a tüskés farkú gyíkot. Többnyire párosan vadásznak, a zeyik kifárasztja a menekülő, menekülni akaró állatot, a másik pedig megöli.

Vörös (*Milvus milvus*) és *barna* (*M. migrans*) *kánya* ugyancsak tisztátalan (Kiv 11,14; MTörv 14,13), valamint Izajás idevonatkozó adata (34,15). A Biblia *dááh* és *dajjáh* névvel illeti a kányákat. A vörös kánya hegyvidéki ragadozó madár, rágcsálókat, madarakat, rovarokat és elhullott állatokat eszik. Viszont a barna kánya vízközelben fészkel, előszeretettel kapkodja ki a vízből a döglött

halakat; a szürkegémekkel és kárókatonákkal közös telepet építenek, a három faj békésen költ egymás mellett. Télen megfigyelhetők Juda földjén, nyáron a Galileai-tó partján is.

Holló (*Corvus corax*, *óreb*). A legértelmesebb madárfaj Konrad Lorenz szerint. Salamon király beszéli tudott a hollókkal, de a Nobel-díjas etnológus kutató emberi szóra is meg tudta tanítani hollóját. Mivel főleg éjjel mozog, valamint dögevő, sokféle babona, hiedelem fűződik hozzá, pedig a Teremtő róla is gondoskodik (Jób 38,41; vö. Lk 12,24). Hegyek között, bokrokon és fákon fészkel (Iz 34,10), szorgalmasan eteti fiókáit (Zsolt 147,9), éjfélete (Én 5,11). — Óreb az egyik midáni fejedelem neve, akit Gedeon legyőzött (Bir 7,25; 8,3; Zsolt 83,12; Iz 10,26).

Játékos madár, zsákmányát elrejt, a dögöt különösen szereti, csak ritkán fogyaszt friss húst. A hollók közül az egyik faj csak a Jordán völgyében él, ez a *Corvus umbrinus*. Gazdag a folklórja. A Salamon-hagyományon kívül, a szem kivájás (Péld 30,17), a segítő holló (1 Kir 17,2-6) visszatérő motívum. Illés prófétának táplálékot visznek a hollók, akárcsak Remete Szent Pálnak. Segítenek a hollók Cicerónak és Valerius Maximusnak (ld. Scheiber Folk. Tárgy. tört. I. 116. o.), továbbá Alexandrosznak (Strab. XVII. 1,43): zajongásukkal jelzik az ellenség érkezését.

g) **Baglyok, kuvik, kakukk. Erdei fülesbagoly** (*Asio otus*). A *bat hajjaána* (Lev 11,6), *kós* (Lev 11,17; MTörv 14,16), amely magányosan üldögel az elhagyott romok között (Zsolt 102,6), *jansuf* (Lev 11,17; MTörv 14,16) nagytestű bagolyféleség, s a *kippóz* (Iz 34,15) lényegében a baglyok összefoglaló neve. Bibliikus állattani munkák alapján valószínű, hogy a *bat hajjaána* és *kós* az *erdei fülesbagoly*nak felel meg, a *jansuf* pedig az *uhu* (*Bubo bubo*) vagy a nagy testű *egyiptomi bagoly* (*Aulo ascalaphus*) — utóbbi faj Beer-sheba környékén különösen gyakori. Az uhu lakott településeket, építményeket szívesen választ fészkelésre, így pl. a Kheopsz piramist. A *kippóz* talán a *kigyónyakú madár* (*Anhinga anhinga*), mely Szíriában, Anatóliában költ, tollazata pompás.

A baglyokat — különösen az erdei fülesbagolyt és uhut — hiedelmek övezik, halálmadár, noha a bölcsesség szimbóluma a görögöknél, Athéné szent madara. A *gyöngybagoly* (*Tyto alba*), *lilit*, éjjeli madár (Lev 11,17; MTörv 14,16), főleg Gileádban, Básán és Libanon területén, a Jordán völgyében tenyészik. Tisztátalan állatok, ugyanúgy, mint a kuvik, lappantyú és kakukk.

Kuvik (*Athene noctua*; *hámás* és *sáir*). Romokat lakja (Iz 13,21; Jel 18,2), az ördöggel azonosítható (Lev 17,7; 2 Krón 11,15). Sötét, pusztító démon, amely nemcsak Babilón, hanem az edomita városok romjai között is él. Mindenféle ártó szellem megszemélyesítője, még a görögök és rómaiak is hitték benne. Titokzatos és gonosz madár a *lappantyú* (*Caprimulgus europaeus*), állítólag megfaji a kecskét (kiszívja tejét), emiatt a teje elapad. Természetesen semmi alapja sincs ennek a hagyománynak.

Kakukk (*Cuculus canorus*). A *sahaf* (Lev 11,16; MTörv 14,15) a görög fordításokban *sirály* fajnév alatt szerepel, de Tristram *parti fecskének* véli. Ez végeredményben nyitva is hagyható, mivel az életmódjáról semmi értékelhető adat sincs, így marad az American Standard Version alapvető szöfejtése, a kakukk. A XVII. sz. elején már az egyik indiai nagymogul ragyogó leírást adott a kakukkról, furcsa költési szokásairól. Fészekparazita, 20 tojást is rak, de más-más madár fészkebe (maga nem épít fészket), a kikelő fiókák a fészekben talált tojást, fiókát menthetetlenül kidobják. A kakukk főleg a szőrös hernyókat szereti, eny nyiben hasznos madár.

h) **Afrikai strucc, kárókatona, bibic, bölömbika. Afrikai strucc** (*Struthio camelus*). Ma már csak Afrikában, de a bibliai időkben Arábiában is futkosott a nagy testű madár. 2—3 mázsás állat, nem repül, a steppék, sivatagok lakója (Iz 13,21; 34,13; hasonlatban: Mik 1,8 — *jálén, jaánáh*), a szomjazást napokig eltűri. Nagyon erős (Sir 4,3), támadólag is fellép. Nem repül, de a szárnyait szétterjeszti futás közben (*nóсах* — Jób 39,17); bár kotlik a strucc, 12—15 tojását a földön hagyja, s porral takarja be, a csibéket a nap sugara, melege kelti ki. Egy strucctojás 1300—1500 gramm. A strucc tisztátalan (Lev 11,16; MTörv 14,15), húsa nem is különösebben kellemes. — Az etiópok magvakkal csalogatták a struccot szűk völgyekbe, ahol a rejtőzködő vadászok kövekkel verték agyon a törbeccsált madarat (Strab. XVI. 4,11).

Kárókatona (*Phalacrocorax carbo*) — (sálák = bűvár). Palesztinában, különösen a Földközi-tenger mellékén és a Galileai-tó partján és a Jordán völgyében fészkel. El itt a törpe kárókatona is (*Ph. pigmaeus*). Peruban a kárókatónák ürülékéből alakultak ki a guano-telepek (60–80 m vastag), de Palesztinában nem haladja meg a 2–3 méter vastagságot. A csontozata elég súlyos, vízen úszkálva él és vadászik, ragyogó („könnyű”) bűvár technikája van (sálák). Szürkegémekkel szívesen fészkel, eltérő halfogási módszereik révén, egymás táplálékszerzési tevékenységét nem zavarják.

Lehet a szóbanforgó, tisztátalan állat (Lev 11,17; MTörv 14,17) még a búbosvöcsök (*Podiceps cristatus*). A Közel-Keleten inkább tél folyamán fordul elő, Európa hidegtelű tájairól repülnek ide a búbosvöcsökök, a tengeren sokat úsznak. Magányosan költenek, a fészkeiket a vízre építik, ezek az ún. úszó fészkek. Furcsa szokása a tollnyelés, okát még nem ismerik az ornitológusok.

Bibic (*Vanellus vanellus* — dukifat). Télen elhúzódik Egyiptom felé, tojása rendkívül izletes. Nedves réteken vadászik apró állatokra. Fészkei talajrepedésekben találhatóak. Viszont a Vulgata szerinti búbosbanka (*Upupa epops*) a dukifat (Lev 11,19; M Törv 14,18), odúban fészkel, a költési hely környékén utatolatos bűz terjeng, mert az anyamadar és a fiókák egyaránt kellemetlen szagú ürülékével riasztja el a betolakodókat. Ligetes pusztákban él.

Bölcmbika (*Botaurus stellaris* — kippód). Tisztátalan állat (Lev 11,18; M Törv 14,16), lápos, vizenyős területen él. Tompa hangot ad, mégis messze hallatszik, mert az összevert csőrök zaját a felfűjt tápcsatorna felerősíti. A Vulgata több alkalommal sündisznónak fordítja, pedig a madarak felsorolásakor a bölcmbika jobban beleillik a képhe, mint a repülni nem tudó sündisznó (így került ide a denevér is) (vö. Iz 14,23; 34,11; Sof 2,14 és Lev 11,18; MTörv 14,16).

i) **Pelikán, hattyú, ibisz, szürkegém és gólya. Pelikán** (*Pelicanus onocrotalus*) — (káat = hányás). A Galileai-tó, Sós-tavak és a Nílus mentén élő nagy testű madár nyelöcsőve rendkívül tág. Láncokat alkotva halásznak a sekély vízben, s a part felé üldözik a halakat. A begyén vörös folt látható, a hiedelem szerint ez a véres lakomára emlékeztet, fiókait saját vérével táplálja, így az önfeláldozó anyai szeretet jelképe. Tisztátalan (Lev 11,18; M Törv 14,17); csoportosan, esetleg magányosan él (Iz 34,11; Sof 2,14), pusztában a léte bizonytalan (Zsolt 102,6).

Bütykös hattyú (*Cygnus olor* — tinsemet) tisztátalan (Lev 11,18; MTörv 14,16). Mélyebb vizekben úszkál, part menti környezetben fészkel. Szürkésbarna tollazatú, öregkorban a tolla kifehéredik. A kék fu (*Porphyrio porphyrio*) a Septuaginta szerint ugyancsak reális értelmezés. Bíborosan kék a tollazata, nádasban fészkel. Növényeket, rovarokat, halakat, kigyókat és madárfiókákat fogyaszt, viszont a bütykös hattyú csigákat, férgeket és rovarokat.

Egyiptomi ibisz (*Threskiornis aethiopicus* — anáfáh) ott pusztult ki szinte, ahol szentként tisztelték (Thot madara) és külön temetőket létesítettek az ibiszeknek. Imhotep sírjából ibisz-múmia került elő. Ma Arábiában él nagy számban, a csőrét az iszapba merítve, kiszűri az apró csigákat, kagylókat, férgeket. Az ibisszel ellentétben, sötétbarna és zöldes színű a batla (*Plegadis falcinellatus*). Bokrokon és magas fákon fészkel, más vízimadarakkal fészek-kolóniát alkot. Az anáfáh akár az egyiptomi-ibisz, akár batla — tisztátalan (Lev 11,19; M Törv 14,17).

Szürkegém (*Ardea cinerea*, ugyancsak lehet az anáfáh is), **vörösgém** (*A. purpurea*), sőt **fehér ibisz** (*A. bubulcus*). Főleg a Jordán mellett él, ágkoronában nagy fészket épít, de nádasok talaján is lerakhatja tojásait. Főként halakkal táplálkozik, sekély vizekben mozog otthonosan.

Fehér (*Ciconia ciconia*) és **fekete** (*C. nigra*) **gólya**. Afrika középső és déli részén telet, február végén térnek vissza a Közel-Keletre. Szent madár, a magyar népköltészetnek is kedves madara. Költöző (Jer 8,7), fán fészkel (Zsolt 104,17), de ott is veszély fenyegetheti a tojásokat, fiókákat (Jób 39,18). Tisztátalan állat (Lev 11,19; MTörv 14,18), mely a Tammuz kultuszban is szerepet kap, erre utal a prófétai látomás (Zak 5,9).

Gallyakból épített fészkeiben 3–4 fiókat nevel, csak tévhit a „gólya-ítélet”. kronizmus nincs a gólyánál; igaz, a fiatalon elhullott fiókákat megeszik a kifejezett gólyák. Az úgynevezett keleti gólyák vonulnak Palesztinába, télen csak egy kicsit húzódnak délebbre innen. A fekete gólya sokkal félnékebb, így nehezebb életébe is bepillantani.

V. Emlőállatok

a) *Vízben élő és repülő állatok. Jónás hala* mitikus motívum, a Mindenható hatalmának kifejezője; a próféta kényszerű lakhelye a hal gyomra. A hal faja és Jónás biztosra vehető partot érésének helye nem határozható meg pontosan. A valószínű faj azonban meghatározható, mivel a Biblia több információt ad róla.

Ninive helyett Tarsisz felé próbál Jónás menekülni, de a hajó viharba kerül, engeszteléseképpen a tengerbe vetik (vö. Strab. XVI. 2,28), s a vihar elmúlik (Jón 1,3—4... 15—16); a biztos pusztulástól a nagy hal menti meg. Elnyeli, 3 napig kuporog a gyomrában Jónás (2,1—2), de imája meghallgatást nyer, kiveti magából a hal (Jón 2,10). — Jézusnak nincs szüksége ilyen áldozatra, hatalmánál fogva képes a háborgó vizet lecsendesíteni (vö. Mt 8,23—27; Mk 4,35—41; Lk 8,22—25).

Úgy jön ki a hal szájából Jónás, mint a víz (vö. Jón 2,10!). Jób is félelmetesnek tartja ezt a tengeri lényt (Jób 7,12), mert nagy termetű, vizet lövell ki a száján, felkorbácsolja a hullámokat (Ez 32,2), bőre értékes (Kiv 26,14; Ez 16,10 — igaz, krokodilbőr is lehet). Jónás könyve *tahas* (1,17), az arab nyelv *tukas*, míg Máté evangéliuma *ketos* (12,40) szóval jelöli a nevezetes állatot.

Oriás ábrás cet (*Physeter macrocephalus*) 15—20 m hosszú, 40—60 foga van; a fejében óriási üregek, s benne olaj, amely a mélységi nyomáskülönbséget egyenlíti ki. Húsa nem jó. Strabón írja, hogy a Vörös-tenger partján 50 könyök (57 m) hosszú cethalat dobott ki a víz, vagyis élt ezen részen (Strab. XVI. 3,7). A másik szóba jöhető faj, a *játékos delfin* (*Delphinus delphinus*), kistermetű fogascet, mint egy gyorsnaszad, úgy száguld a vízben, húsa ehető, de nem különösebben ízletes. A nagy hal játékos kedvét a Zsoltárok könyve említi (104,26).

Víziló (*Hippopotamus amphibius*, *behemót*). A Nílus vizében, a Jordán folyóban (Jób 40,23) a természeti feltételek megváltozása, majd esztelen vadászata teljesen kipusztította. A fáraó hét kövér és hét sovány tehenét látott kijönni a Nílusból, ezek a bőséget és éhínséget jelképező vízilovak (Ter 41,—4... 18—21). Mivel a Nílus vízszintjétől nagyban függ a víziló élettere, táplálékszerzési lehetősége is, alacsony vízállás mellett a növényzet elsatnyul a vízben és a parton egyaránt.

„Nézd a behemótot! Éppúgy fűvön él, mint a szarvasmarha... mily erősek a hasizmai... a csontjai ércből öntött csövek... bokrok alatt tanyázik, elrejtőzik a nádban és mocsárban... Nem fél, ha a folyó erősen megárad” (Jób 40,15—23). Az ember sem meri vadászni (Jób 40,24—27).

A denevérek fajszáma (elsősorban *Plecotus* sp., *Myotis* sp., *Rhinolophus* sp., *Nyctalus* sp.) rendkívül magas, igen sok faj élőhelye nagy földrajzi területre terjed ki, így az *atalléf* pontos zoológiai értelmezését nem is látjuk ésszerűnek, a mózesi törvények fogyasztását tiltották (Lev 11,19; M Törv 14,18; bár tudunk denevérevő népekről is Arábiában: Strab. XVI. 1,7).

b) *Ragadozók. Oroszlán* (*Panthera leo*). Afrikában, Dél-Ázsiában, Indiában és Arábiában, Görögországban is élt. Az *ari*, *arjé* (mint tulajdonnév: 2 Kir 15,25) 80-szor fordul elő az Ószövetségben, ezenkívül oroszlánt jelent még a *gur*, *kefir*, *lápís*, *lábi* és *sáhál*. Az oroszlán jelenléte az ókori Palesztinában alkalmas a bibliai szerzőknek mondanivalójuk megvilágítására. Juda és Gád nőstényoroszlán (Ter 49,9; Jel 5,5), Dán pedig oroszlánkölyök (MTörv 33,22). Életéről jó jellemzést ad Náhum (2,11—12) és Ezekiel (19,2—3), az állatok fededlme (Péld 20,2; 30,30), igen erős (2 Sám 1,23 és 17,10), biztonságban érzi magát (Péld 28,1). Fogai mint a felvonuló ellenség katonái (Jo 1,6), üvöltése félelmet kelt (Jer 51,38; Zak 11,4; Oz 11,10; Ám 3,8; Jel 10,3). Veszélyes ragadozó (Jer 2,30), nem szabad ingerelni (Ter 49,9; Jel 5,5), Dán pedig oroszlánkölyök (M Törv 33,22). Életéről jó jellemzést valóságos békét jelentene, ha az oroszlán növényeket fogyasztana (Iz 11,6—7; 35,9; 65,25). Éhezés esetén különösen félelmetes az üvöltése (1Makk 3,4; 1Pét 5,8). Rejtekhelyen (Jer 4,7), a Jordán völgyében (Jer 49,19; 50,44), a pusztában (Zak 11,3), művelt földek mellett (szőlő) (Bir 14,5) is felbukkan. Meglesi áldozatát (Jób 10,16; Iz 38,13; Oz 13,7—8; Jer 50,17); vadul támadja meg (2Makk 11,11) az erdei állatokat és juhokat (Ám 3,12; Mik 5,7), az embert (1Kir 20,36), s rajtuk súlyos sebeket ejt (Zsolt 7,3; Jel 13,12). Az oroszlán saját maga ellátására és a kölykök etetésére egyaránt vadászik (Iz 31,4; 5,29; Jób 39,1—2; Oz 5,14; Zsolt 104,21), sokáig morog a zsákmány felett (Iz 31,4).

Az oroszlánt verembe csalva fogják el, s megölik (2Sám 23,20); ha nem, látványossággként és gyilkos kedvtelésként tartják. Perzsiában régtől szokás volt oroszlánt tartani. Ilyen verembe dobták be Dánielt is (Dán 6,12—24).

Az oroszlán gyakori művészi motívum (1Kir 10,19; Jel 9,17), látomásokban ugyancsak felbukkan valamelyik kifejezés formájában az oroszlán vagy a görög leon (Ez 1,10; 10,14; Dán 7,4; Jel 9,17; Zsolt 51,9).

Leopárd (*Panthera pardus*, *námer* és *pardos*, *leopardos*) többnyire éjjel vadászik, ügyesen mászik a fán. Fekete (melaninos) változata is van, különben sárga színű, fekete pettyekkel. Egykor hatalmas területen fordult elő, így a Jordán folyó völgyében is, hegyek között (Én 4,8), lakott területek közelében (Jer 5,6) él. Foltos tehát a bőre (Jer 13,23), folyton éhes és zsákmányra les (Hab 1,8; Oz 13,7). Benjamin hasonlít a leopárdhoz (Ter 49,27), nappal rabol és eszik, de este elosztja a zsákmányt. Szimbólum Perzsiában, királyi jelvény. A bibliai víziókban (Dán 7,6; Jel 13,2) és abszurd hasonlatokban (vö. Iz 11,8) ugyancsak olvasható róla.

Sakál (*Canis aureus*, *tannin*, *tan* és *tannót*). Kistermetű farkas, falkákba verődve vagy magányosan kóborolnak. Növényi táplálékot is fogyaszt, de elsősorban ragadozónak számít. Veszély esetén vagy támadás előtt haloitnak tettei magát, különleges viselkedése, mondhatni szimulálása a megtévesztést szolgálja.

Jó néhány alkalommal említi a Szentírás a sakált, de csak néhány adat jelent egyúttal természettudományi információt is: pusztában (Mal 1,3), mezőn (Iz 43,20), mindenütt, ahol fű és nád terem (Iz 35,7), élnek sakálok. A sakál is üvölt (Mik 1,8), levegőért kapkod (Jer 14,6), a sakálok szoptatják kölykeiket (Sir 4,3). Minden egyéb helyen átvitt értelemben találkozunk vele (Jób 30,29; Iz 13,22; Zsolt 44,20; Lam 4,3), a pusztulás, a rossz jelképe — így Edom (Iz 34,12—13); Hacor (Jer 49,33), Babilón (Jer 51,37), Jeruzsálem (Jer 9,10; 10,22) a sakálok tanyájává válnak. Földrajzi névben is olvasható a sakál, mégpedig a Sakál-forrás (Neh 2,13).

Csíkos (*Hyaena striata*) és **foltos** (*H. crocuta*) **hiéna** (*seboim*). A sakálnál is utálatosabb, mert dögevő. Seboim-völgyében nagyon sok hiéna tanyázott, innen az elnevezés (1Sám 13,18). A kutyát nem tűri környezetében (Sir 13,18), falkában kóborol. A csíkos hiéna Afrika, Arábia területén él, napközben sziklahasadékokba húzódik, romok között pihen, éjjel pedig csapatokban kóborolnak a hiénák. A foltos hiéna inkább magányosan megy a tápláléka után.

Farkas (*Canis lupus*, *ijjim*, *zeb* és *likos*). A Föld farkasállományát a civilizáció nagyon visszaszorította, kiválóan alkalmazkodik azonban a megváltozott életfeltételekhez. Éhezéskor mindenevővé válik, hosszú távolságokat gyorsan megtesz, jól úszik. Főleg a *kistermetű farkas* (*C. lupus pallipes*) zsákmányol éjjel bárányokat.

Idilli kép a farkas és a bárány békessége (Iz 11,6; 65,25), pedig a farkas inkább megtámadja a nyáját (Sir 13,7), vérengző (Ez 22,27). Folyton a birkák közelébe settenkedik (Mt 7,15; ApCsel 20,29), a rejtőzésre utal a báránybőrbe bújt farkas (Mt 10,16; Lk 10,3). A megtévesztett pásztor nyájától rabolnak a farkasok juhokat, de a Jó Pásztor elveszett juha(i) után megy, nehogy a farkasok prédája legyen (Mt 18,12—14; Lk 15,4—7). Benjamin (Ter 49,27) és Zeb (Bír 7,25) farkast jelent. A farkas a lovagnál is gyorsabban fut (Hab 1,8).

Róka (*Vulpes flavescens*, *V. vulgaris* — mindenütt, *V. nilotica* — a Közel-Keleten; *suál* és *alopes*). Főleg erdős, ligetes helyeken él a róka, a földbe odút épít, sok kijáráttal (Mt 5,18; Lam 5,18). Veremben meg tudják fogni (Neh 4,3); feldúlja a virágzó szőlőskerteket (Én 2,15); ravasz, mint Heródes (Lk 13,32). A róka nem eszik döggöt és holttestet (Zsolt 63,10), s általában nem az elhagyott romokat, annál inkább a baromfiudvarokat keresi fel (vö. Ez 13,4). — Érdekes elemet tartalmaz a Bírak könyve. Sámson 150 pár, összekötött farkú rókát enged el az éredő gabonában, szőlőben és a különösen gyűlékony olajligetben. Az ellenség megverésének ezt a módszerét a mameluk szultánok még a XIV. században is alkalmazták.

Medve (*Ursus* sp., *as* és *ajis*). Különösen a *szír medvére* lehet gondolni. A medvék elsősorban növényevők, kisebb mértékben ragadozók; a Biblia által említett medvék inkább ragadozó fajoknak látszanak. Fogai között bordákat tart (Dán 7,5), megöli a kisgyerekeket (2Kir 2,24), rátámad a nyájakra — igaz,

Dávid megöli a vérszomjas medvét (1 Sám 17,34—46). Gyakori lehetett, mert véletlen is találkozunk vele az ember (Ám 5,19; 2 Kir 2,24). Agresszív állat (Oz 13,8), bátor ragadozó (2Sám 17,8), különösen veszélyes, ha a bocsokat elveszik az anyaállattól (Péld 17,12).

c) *Növényevő állatok. Elefánt* (*Elephas indicus*, *E. africanus* — *habbim*, *sén=fog*, *sén habbim*). Afrikába, Dél-Ázsiába szorult vissza az elefánt, pedig egykor jóval nagyobb volt a természetes előfordulási területe. Például az ókorban Görögország földjén élt a törpe elefánt, ugyancsak előfordult Szíria ligeterdős tájain. Az elefántcsont nagyon értékes, ezért Salamon Ophirből importálta (1Kir 10,22; 2Krn 9,21), belőle (1Kir 10,18) készültek az ágyak (Ám 6,4), hajódíszek (Ez 27,6), edények (Jël 18,12). A gazdagság jelképe (vö. 1Kir 22,39; Ám 3,15; Zsolt 45,8; Én 7,4 és Hérod. III. 97., 114.).

Hadászati jelentőségét hamar felismerték, valószínűleg perzsa (indiai) hatás révén a Közel-Keleten is alkalmaztak harci elefántokat a Makkabeusok idejében. Antiochusz seregében 36 elefánt (1Makk 6,30), Liziasz csapatai mellett pedig 80 illetve 22 elefánt (2Makk 11,4; 13,2) szállította a terhet. Az indiai vadászok húsának vadászva, mögé onostak a magános elefántnak és elvágták inait, vagy mérgezett nyilakkal ölték meg. Az élő állatot csapdában fogták meg (Strab. XVI. 4,10).

Indiai orrszarvú (*Rhinoceros unicornis*, *rém*, asszír rimu). 170 cm magas, feje nagy és otromba, orrtülkök igen erős (vö. Strab. XVII. 3,5). Kipusztulás fenyegeti, rokona — a pikkelyes orrszarvú — már eltűnt. Dürer is rajzolt orrszarvút, némi tárgyi hibával, de később kiderült, hogy előfordul a „hiba”, ezért Dürer-tülköcskének nevezték el. A sok-sok legenda közül egy, tényleg kiállja a biológusok kritikáját: az orrszarvú valóban gyűlöli az elefántot (vö. Strab. XVI. 4,15). Természetes környezetben érzi jól magát, növényevő, nem tudták háziasítani (Jób 39,12—15). Igen erős (Szám 23,22; Zsolt 22,22), szarva nagy és félelmetes (Zsolt 92,11), utódai is erősek (M Törv 33,17). Libanon és Szíria orientáció-váltásai hasonlítanak a fiatal állatok mozgékonyágához (Zsolt 29,6). Egyiptomi domborműveken és festményeken gyakori motívum.

Antilopok (*Antilope vubalis*, *A. leucoryx* — *rém*, *jámur*, esetleg). Kr. e. 2800—2600-tól számos egyiptomi sírfelirat, valamint állatmúmiák jelzik, hogy a különféle antilopfajok (és gazellák) vadászata, háziasítása, az antilop tenyésztése széles körben terjedt el. Az állatok jól tűrik a fogságot, ezért az ókori ember könnyen tudta tenyészteni. Ezt a háziasított antiloptartást a beduinok a mai napig megtartották. — Tiszta állat (M Törv 14,5; 33,17), szarvára utal a Zsoltárok könyve (22,22); Salamon fogyasztotta az antilophúst (1Kir 4,23).

Zerge (*Rupicapra rupicapra*, *zemer* és *disón=ugró*). Kifejezetten hegyvidéki állat, ragyogóan mozog a meredélyek sziklái között. Magas hegyekre korlátozódik az areájuk, 9 alfajuk jött létre. Csapatokban él. Ehető, tiszta faj (M Törv 14,5), sziklák között (1Kir 5,3; Zsolt 104,18; Péld 30,26) nehezen megközelíthető, csak hálójával fogható meg (Iz 51,20), élete tulajdonképpen rejtélyes (rejtett) (Jób 39,4).

Gazella (*Gazella arabica*, *G. dorkas sebi*). Szíriában, Arábiában kisebb csoportokba verődnek, esetleg tömegesen vándorolnak. Tristram a bibliai gazellát *Gazella arabica* néven határozta meg. Tiszta állat (MTörv 12,15..22; 14,5), félénk (Iz 13,14; 1Krn 12,8), ürge (2Sám 2,18), hálójával fogják (Péld 6,5). Lehet tulajdonnév (ApCsel 9,36..39), s gyakori kép az Énekek Énekében (2,9..17; 4,5; 7,3; 8,14).

Szarvasok (*Cervus axis*, *C. elaphus*, *C. syriacus* — *ajjál*, *ajjalá*). A szarvas (bika) erős és gyors (Zsolt 18,34; 2Sám 22,34) — Naftáli mint a gyorslábú szarvas (Ter 49,21) —, magas hegyek között (Hab 3,19) és mezőn (Jer 14,5) él. Az oroszlán folyton veszélyezteteti (Iz 35,9), folyóból isznak vizet (Zsolt 42,2), a legelőkön ellik, és száraz időben gidáit elhagyja, nem gondolja azokat (Jer 14,5). Tiszta állat (MTörv 12,15; 14,5; 15,22; Péld 5,19), Salamon király kedvelte húsát (1Kir 5,3).

Őz (*Capreolus capreolus* — *sebi*, *jámir*). Palesztinában, Libanonban, Karmel hegyén gyakori az őz, húsa ehető (5Móz 12, 15..22; 14,5; 15,22) más helyeken inkább antilop, zerge vagy vadkecske féleségnek fordíthatók az egyes állatok.

Majmok (azonosítása nagyon nehéz, talán *gereza* — *Colobus caudatus*, vagy *közönséges gorilla* — *Gorilla gorilla*: *kóf*). A hajók Ophirből hozzák a majmokat Salamonnak (1Kir 10,22; 2Krón 9,21). Más biztos hivatkozás nincs a Bibliában a majmokról.

Sziklai borz (*Procavia ruficeps*, *Hyrax syriacus* — *sáfán*, *táhás*) csapatokban él sziklás vidékeken, hallásuk kitűnő, függőleges falakon is könnyedén közlekedik. Várukat sziklákon építik (Péld 30,26; Zsolt 104,18). Tisztátalan állat (Lev 11,5; M Törv 14,7). Bőre nagyon értékes, takaró, lábbeli, sátorlap készül belőle (Kiv 25,5; 26,14; 35,7; 36,18; 39,34; Szám 4,6.. 8.. 25; Ez 16,10). A *menyét* (*Putoris vulgaris* és *P. foetidus*, *hóled*) tisztátalan (Lev 11,29), az arab és szír nyelvben értelemszerűen a *földikutya* (*Spalax ehrengergi*) felel meg a hóled szónak. A Talmud szerint madarat is fog.

Sündisznó (*Hemichinus auritus* — *tinsemet*, *hafór perót*). A vakond, mivel nem él Palesztinában, kizárható. Tisztátalan állat (Lev 11,30). A nedves hely, ahol él az állat, inkább a sündisznó életterének felel meg, így a sokak által vélt földikutya (*Spalax* sp.) kizárható (Sof 2,14; Iz 14,23; 34,11).

Egér (*Mus musculus*, *akbár*). Tisztátalan (Lev 11,29), akárcsak a *mezei pocok* (*Arvicola arvalis*). Elpusztítja a termést (1Sám 6,5), csak a pogányok eszik meg az egeret, az arabok ilyenféle szokásáról tudósítanak a görög természetrajzírók is (vö. Iz 66,17). Palesztinában 23 egérfaj honos. Itt említhető meg, hogy a *patkányok* (például *Rattus rattus*) pusztító hatása, járvány (pestis) és betegségek közvetítő szerepe érdekesen jelenik meg az egyik könyvben. Amulettként aranydaganyatot és aranypatkányt (egeret) hordtak lábában, a pestis és más utálatos betegségek távoltartására (1Sám 16,5—18).

Nyúl (*Lepus syriacus*, *L. aegypticus*, *L. isabillins*, *L. sinaiticus* — *arnebet*) ugyancsak tisztátalan (Lev 11,6; M Törv 14,7), de ennél többet nem mond róla a Biblia.

d) Vadászati ismeretek

A Szentírás sok nevezetes erdőséget, mezőt, tisztást említ, ahol a vadak nagyon jó életteret találnak. A halak és madarak „vadászatáról” volt szó, itt inkább a nagyvadak, emlősök vadászatát ismertetjük — vázlatosan.

Királyok, előkelőségek szórakozása (Ter 10,8), a vadászok elsősorban erdőt, sivatagot keresnek fel, mégis néha a vadász lakott helyek közelében ejti el az állatot (Kiv 23,29; 1Kir 13,24). A vadászat lehet kedvtelés (Ter 27,3), de irányulhat élelemszerzésre is.

Egyesével és csoportosan (Jer 16,16), gyalog vagy lovon folyt a vad üldözése. A vadászok íjat, nyilat, lándzsát (Iz 7,24) használtak, gyakran hálót feszítettek ki a vad befogására (Jób 18,10). Hurkot helyeztek el a csalétekkel (Sir 27,20), vermet ástak (2Sám 23,20; Ez 19,4..8) a magatehetetlen állatok leterítéséhez.

Irodalom: Akimuskín, I.: Még a krokodilusnak is van barátja... Kossuth, Bp. 1974. — A Szentírás magyarázata. Szerk. Bartha Tibor, Ref. Sajtóoszt., Bp. 1972. — Biblia. Szent István Társulat, Bp. 1976. — Butler, J. G.: The Bible-work I—VI. Butler Bible-work Co., New York, 1887—1892. — Davis, J. D.: The Westminster Dictionary of the Bible. Collins/Cleer-Type P., London—New York etc. 1944. — Kiss S.: Újszövetségi görög—magyar szómagyarázat. Ref. Sajtóoszt., Bp. 1956. — Löw, I.: Fauna und Mineralien der Juden. Ed. A. Scheiber, Olms, Hildesheim. 1969. — Salonen, A.: Agricultura Mesopotamica. Ann. Acad. Sci. Finn. Helsinki. 1968. — Salonen, A.: Die Fischerei in alten Mesopotamien. Ann. Acad. Sci. Finn. Helsinki. 1970. — Salonen, A.: Vögel und Vögelang im alten Mesopotamien. Acad. Sci. Finn. Ann. Helsinki. 1973. — Scheiber Sándor: Folklor és tárgytörténet I—II. MIOK, Bp. 1977. — Surányi Dezső: Mezőgazdasági termelés az ókori Palesztinában — a Biblia tükrében. Agrártört. Szemle 18: 148—162. 1976. — Surányi Dezső: Természeti jelenségek az ókori Palesztinában. Vigilia 40: 515—521. 1975. — Szent Biblia (Károli G.), Bibliatársulat, Bp. 1969. — Szent Biblia. Bibliatársulat, Bp. 1975. — The Holy Bible (Duay Version), Cath. Truth Soc., London. 1956. — The Holy Bible (James King Version), Amer. Bible Soc., New York. 1940. — Uránia állatvilág I—V. Gondolat, Bp. 1969—1977. Wendt, H.: Szerelmi élet az állatvilágban, Gondolat, Bp. 1965.

CHRISTINE BUSTA VERSEI

Elhallgatott az ének (Das Singen hat aufgehört)

Elhallgatott az ének.
Egyes szavak lehullnak —
csillagszikrák.

Valahol
célba érnek,
sötétben ércbe sűrűsödve.

Jel,
az elmerülők ütötték
a vándorló homokba.

Álom a kenyérangyalról (Der Traum vom Brotengel)

Elhozta nekik a napot.
A melléhez szorítva vitte.
A nap héjas volt és sötét.

Még késük
se volt hogy
felosszák.

A napot miként
a farkasok
szétszaggatták.

Világi prédikáció — engedély nélkül (Laienpredigt — ohne Genehmigung)

A templomban az igét értelmezik.
Odakint te húsává válsz
és önmagadat kell értelmezned
napról napra és darabonkint.

Túl a templomajtókon
merészen megindulunk a védtelenségbe:
Lelkiismeretünk a jó s a rossz
szabad prédája lesz,
szabadságunk a vigasztalanság
a világ nyomorúsága fölött
s örömet letérdepelünk,
hogy másokat felemeljünk.

A húság szabadsága, — vállalva a kockázatot,
hogy a megígért mennyország elmarad
s a földtől sem nyersz egyebet,
bár védelmezted és szeretted,
mint egy közömbös füves dombocskát.

Hogyha megfested (Wenn du das Wappen der Liebe malst)

Hogyha megfested a szerelem címerét,
ne feledkezz meg a bogáncsról!
Dongók s lepkék szelíd barátja,
a számtárelem vigasztalója,
a védtelenek s gyengék bosszulója,
ki a hóhér bőrét is merészen lemarja
s libbenő lelke már is tovaröppent,
elszökött jövőndő nyarakba,
a lesújtó bárdnak elérhetetlen.

Fesd meg a bizakodók bíborát
s a legyőzetlenek porszürkességét.
Fesd meg gyöngéden és tévedhetetlenül:
a Teremtő kezének bosszúságát —
azokon, akik csak kenyérrel élnek.

HAJNAL GÁBOR fordítása

Száz éve született Pauler Ákos és Szabó Dezső

Pauler Ákost lényegében elfelejtették. Annnyira, hogy Mátrai László egyébként rokonszenvező emlékezése is úgy tudja, hogy fiatalkori munkája, *Az etikai megismerés természete* valamelyest szenzualista lett volna. A Monarchia-kutatás új hulláma sem hozta fölszínre filozófiájának összefüggéseit Brentanóval és Meinonggal, hiába e bölcselek — s általában az osztrák-magyar századelő — világméretű divatja. Elfelejtődött az is, hogy Pauler munkái, még kései, csak halála után megjelent eszmétana is, mennyire a Vasárnapi Körnek, különösen Zalai Bélának és Mannheim Károlynak az első világháború előtt, még a *Szellem* korszakában kifejtett eszméivel vannak rokonságban. Vonzalmát Arisztotelész és az érett skolasztika iránt afféle száraz és rideg professzori epigonizmusnak tartják. Való igaz, Pauler Ákos konzervatív volt, zárkózott, hideg írástudó, aki értelmiségi hivatását főpapi göggel gyakorolta, tudósok és államférfiak voltak fölmenői. Pályáját a neotomizmus egyik első európai orgánumban, a Temesvárott megjelent *Bölcseleti Folyóiratban* kezdte. 1920-ban, még a fehér terror idején lett a Magyar Filozófiai Társaság elnöke; azt megelőzően a forradalmak exponenseit kizárták, a vezetőség zsidó származású tagjait pedig visszavonulásra szólították föl. Ugyanakkor kegyelettel emlékeztek meg arról a Somló Bódogról, aki tiltakozott, amikor baloldali elvbarátai, Kunfi és Lukács megsértették az egyetemi autonómiát és többek között éppen őt, Somlót nevezték ki budapesti professzornak. Somló később Kolozsvárott öngyilkos lett és vagyonát a Területvédő Ligára hagyta, s így föltehetően az egyetlen volt radikálisként érdemelhetné ki Reményik Sándor verses gyászbeszédét. Egyébként Somló posztumusz, töredékes filozófiai alapvetése ahhoz a kritikus platonizmushoz csatlakozik, amelynek Pauler Ákos volt a legfontosabb magyar művelője, sőt már a világhírű *Juristische Grundlehre* értéktana sem áll távol Pauler *Logikájától*. Zalai elesett a háborúban, a közvetlenül nem veszélyeztetett Fülep Lajos visszavonult Zengővárkonyba, Lukács, Mannheim, Kolnai Aurél, Hauser emigrált — az újkantianizmus és pozitívizmus magyaroszági ellenzéke megszűnt. És Pauler hiába volt Szekfű és Babits mellett a nagy katolikus triász harmadik tagja, a Bethlen-Klebsberg-féle neobarokk őt sem ismerte el igazi tekintélynek. A filozófia természetes közönségét Magyarországon az elkötelezett baloldal politikai eszméi foglalkoztatták, a minden szempontból csonka Magyarországnak hivatalos kultúráját nem érdekelték a filozófiák és művelőik.

Az, hogy a filozófia egyszeriben elillanhatott egy európai ország műveltségéből, több okra vezethető vissza. Ha 1848-nál messzebb nem akarunk hátrálni a történelemben, akkor főleg arra, hogy a szabadságharc óta olyan intenzíven összpontosult minden kulturális érték a politikai baloldalon, hogy a baloldalt vagy a liberalizmus minden veresége egészen egyszerűen a kultúra vereségét jelentette. A tartalmilag konzervatív munkák szerzői többnyire hitehagyott, izgékony radikálisok, akiknek soha nem sikerült a nyugodt, magabiztos legitimitás látszatával, öntudatával, méltóságával felszerelkezniük. A magyar tizenkilencedik század nagy tekintélyei — 48 után — egytől egyig liberálisok: Eötvös, Szalay, Csengery, Trefort, „a magyar doktrínerek”, a centralisták (vagy ahogyan Halász Gábor nevezte őket: a magyar viktoriánusok) mind szabadelvűek voltak, a világ Locke, Thoreau és Jefferson mellett tisztelné, ha jobban ismerné őket. Az egyetlen igazi tizenkilencedik századi konzervatív olyat tett, amit a francia restauráció legelszántabb ultramontánjai sem tettek volna szívesen, ráadásul ő nem a legitim magyar királlyal szövetekezett, hanem a trónfosztott, magyar jogi szempontból még megkoronázatlan idegen hódítóval; s a nyílt, bár átgondolt szembeszállás 48 szellemével nem szerezhetett Kemény Zsigmondnak komoly tekintélyt, hiába volt a kor talán legélesebb elméjű gondolkodója, akit a realitások tisztelete tett Magyarországon magányos különccé. Az igazi zseni azonban a szélsőbaloldalon találtatott: Erdélyi János tanulmányainak ideológiakritikai súlyát, a csak Adyéhoz és Karl Krauséhoz fogható Kasszandra szemét semmilyen látszat nem csapta be: ez a jobbágyivadékká maga a magyar intellektuális hagyomány. Könyveinek csak néhány régi rossz kiadása van, életműve ismeretlen, pedig ebben a családias kis

országban két ismert ember él, aki közvetlen leszármazottja; biztosan puritánok, mint ősük. Csak gyűjtőmunkáját folytatják, csak fölbecsülhetetlen értékű leveleit adják ki; csöndben dolgoznak — és a nélkülözhetetlen Erdélyi János halgat. — Egyszóval konzervatív hagyomány nem volt, a hordozásra mintegy kijelölt aulikus főúrak egyben magyarellenések voltak, ami kizárta őket a nemzet kultúrájából. Ez a hiány nem tett jót nekünk.

1848—49 a magyar gondolkodás számára kötelezővé tette a pátoszt és a radikalizmust. A magyar történelemben nem akadtak nyugodt, valóban tekintélyes konzervatívok akkor sem, ha a helyzet tényleg megkívánta volna. Aposztáták és robbanékony ellenforradalmárok mindig voltak. Gróf Bethlen és báró Klebelsberg valóban és őszintén konzervatív politikája nem talált hitelt érdemlő konzervatívokat. Az erre a szituáció által kiszemeltek gyanúsak voltak. Szekfű megsértette Rákóczi-könyvével a nemzeties előítéleteket. Szabó Dezső bevált volna Marinetti szerepében, de ezt a szerepkört senki nem kívánta véle betölteni, *Nyugat*-cikkeit, *Tett*-beköszöntőjét, a különítményesek túl fehér lelkeseését nem lehetett neki megbocsátani. Babits pedig szolidaritásból, kvalitásérzékből, emberi finnyáságból — egyszóval: erkölcsi okokból — megmaradt a *Nyugat*, az ugyan megszelídített, de továbbra is gyűlölt ősellenség élén. Prohászka Ottokárt elvégre indexre tétette a pápa, az irányja is túl expresszív. Valamennyien forradalmak részesei voltak: tudományos, irodalmi, teológiai forradalmaké. A rendszer kénytelen volt beérni radikálisokkal — mint gróf Teleki Pál — és nimandokkal. A valódi szellemi forradalmak részeseire gyanakodott. A *tisztes* konzervatív hagyomány hiánya működésképtelenné tette az egyetlen, valóban konzervatívnak elképzelt művelődéspolitikát: a katedrákon, akadémiákban eluralkodott a mucsai középszer, minden minőség a bal- és jobbszélre szorult. Szekfű *Három nemzedékét* valamiképpen hitvallásának tekintette a hivatalos magyar királyi konzervativizmus; de azért eléggé óvatosan csinálták, okkal: a könyv a Széchenyi-féle reformpolitika tisztességes — bár számomra nem nagyon rokonszenves — végiggondolása, méghozzá a Monarchia világbirodalmi távlataiban gondolkodó fő műve; ez pedig elég messze volt Csonka-Magyarország (engedtessek meg e kompromittált kifejezés átértelmezése: ez *vertikálisan* is értendő) revíziós ordítózásokkal indokolt mozdulatlanúságától. Minden színvonalasabb konzervatív kísérlet a *széleken* született meg — és gyakran azonnal, mint Németh Lászlónál, szocialistikus elképzelésekkel társult —, vagy pedig porba fulladt az egyetemek *Anna-leseiben* és *Actáiban*. Grünwald Bélának vagy Weis Istvánnak — hogy is mondjam?... a nevek ne tévesszék meg a történelemmel csak most ismerkedőket; a látszat csalhat — csak szemlélete volt, programja nem.

Pauler közben tanított az egyetemen. Tanítványaiból jobb vagy rosszabb katedrafilozófusok lettek, leckéiből inkább irodalmárok és pszichológusok okultak. Magyar hagyományokhoz nem volt köze, még — a szokványos állítások ellenére — Böhm Károly szintén jelentős, szintén elfelejtett rendszeréhez sem. A projekció fichtei heveségű tana és a nem pszichologista, de alanyt célzó értékelmélet mélységesen idegen volt tőle. Hagyománya szigorúan nemzetek fölötti volt: katolikus és — ezen keresztül és ennek révén — görög. Az a filozófus, aki a szubzisztenciát, a főnnállást helyezte a kategóriaépítmény csúcsára — hiszen az is érvényes, ami *nem* létezik, például valamely elvont igazság, geometriai tétel —, semmit sem kezdetett a konzervativizmus legjelentékenyebb és modern válfajával, amely az iszonomiát és koinoniát, az Isten színe előtt való egyenlőséget és a megváltásra mint ígéretre váró és mint célra törekvő emberi közösséget a *különbözőség* antikatólikus szellemével szeretné fölváltani. A nacionalista korszellemnek tett néhány „lip service”, formális engedmény, mit sem számított. Pauler Ákos katolikus — tehát egyetemes — filozófus maradt (ami nem föltétlenül helyes, hiszen ez az univerzalizás is számtalan ponton támadható), nem volt köze a közkeletű mítoszokhoz, „csak” ahhoz a hithez, amit a statisztikai adatok szerint Magyarország lakosságának többsége vallott. Mint minden konzervatív, ő is tekintélyre támaszkodott: ez a tekintély azonban a spirituális elmélkedés, a szigorúan következetes gondolkodás tekintélye volt és nem fenyegette soha komolyan a gondolkodás szabadságát. Pauler Ákos mesterének, Brentanónak elmélete a létről mint különféle dolgok közös nevééről, azaz homonimáról és a tudati aktusok tárgyra-irányultságáról (intencionalitásáról) Arisztotelészre és a középkori sko-

lasztikára támaszkodik, de a hagyományos képzetek olyan eltökélt kritikáját tartalmazza, ami nemcsak Husserl győzedelmes metafizikai bizonyosságainak, hanem Wittgenstein kifinomult tépelődéseinek ihletőjévé is teszi. Ez a kritikai célzat Pauler Ákos műveiben sokkal bizonytalanabb, mint mesterénél, de különösen posztumusz töredékei jelentéseméleti vonatkozású részeiben a vallásos magabaszállás szigorán iskolázott okfejtés megmutatja szabad lehetőségeit. És ebben Pauler Brentano tanítványa, ez pedig magas rang földrésziünkön.

A nyugodt, a klasszikus, a hűvös, a módszeres Magyarországon: kivétel. Szabó Dezső pedig tipikus. Őt valamennyire mégis ismerik. Filozofok legalább bizonyosan olvasták *Az elsodort falut* s belelapoztak a *Ludas Máttyás Füzetekbe*, nyilván hallották a főműről Fülep Lajos ítéletét (miszerint „tanítani való példája annak, miként nem lehet [s ha nem lehet, nem kell] regényt írni”), amit csak a folytatásával együtt írok alá (hogy ti. „aki nem hiszi, olvassa el”, azaz ki kellene adni, le a tabukkal! stb.). De aláírom; és bevallom, nem értem Komlós Aladárt, aki jelentős írónak tartja ezt az embert.

De hát korántsem akarom taglalni Szabó Dezső untig szidott, puffadt retorikáját, üres bombasztjait, lepedékes képzeteit. Nem erről van szó. Csak arról, hogy miért és hogyan lett egy tehetséges és mérsékeltlen sikeres baloldaliból írástudatlan és sikeres jobboldali? És miért maradt még igen komoly embereknek is kútfeje a 30-as évekig vagy akár egészen máig (ha ugyan jól olvastam Fábíán Ernő tanulmányát)? Az okokat *minden oldalon* magának Szabó Dezsőnek az érveivel szokás magyarázni. A grasszáló tudatlanság azt szokta magának beképzelní, hogy a századelő magyar baloldala nem törődött pro primo a nemzettel, pro secundo az agrárkérdéssel. Aki nem sajnálja a fáradságot, hogy bekukkantson a *Huszadik Század* évfolyamaiba, az csodálkozni fog: nem fogja érteni, hogy miként voltak képesek elhinni az emberek ezt a hazugságot. Jásziék ugyanis gyakorlatilag nem foglalkoztak mással, hiszen hitehagyott epigonjaikkal egyetemben ők is úgy látták, hogy *ez a lényeg*. Persze: szemben a szociáldemokráciával; de érdekes módon a népies nacionalizmus nem a szociáldemokratákat vádolja — ez utóbbiakkal valami furcsa elfojtás miatt szembekötődött játszik a magyar történelmi tudat. A nemzeti reform és az elvont emancipáció egyetlen jelentős elméleti vitáját Jászi Oszkár és Szabó Ervin folytatta le — fontos dolgokat később is írtak erről, de *akkor* a partnerek már rég nem figyelték egymásra. A magyarázat az szokott lenni, hogy Szabó Dezső ezt a nem létező hiányt kompenzálta túl. Ennek ugyan nincs sok értelme, mégis létező kérdésre figyelmeztet.

A baloldali szociológusok — Szende, Dániel, Ágoston, Braun és sokan, sokan mások — nem valaki vagy valami képviselőjében végezték kutatásaikat a nagybirtok történetéről, a nemzetiségi falvakról stb. Az erkölcsi parancs, a tudományos lelkiismeret, a szociális részvétel, a honpolgári öntudat — ahogy Thoreau nevezte: „a polgári engedetlenség iránti kötelesség” —, a politikai felelősségérzet nem tekintélyre támaszkodik és magatartást folytat hagyományként. Nem hiszem, hogy ez annyira a polgári osztályhoz és a polgári korszakhoz kapcsolódónék, mint vélik. Hiszen a civilkurázi és a többi hiányát a csökkent magyar polgárságra lőcsölik; a magyar polgárság valóban elég gyatrácska volt, de nem áll az, hogy Magyarországon nem volt civilkurázi. Példa van elég, tessék lapozgatni. A nemzeti érzelmű radikalizmus, a nemzetközibb szociáldemokrácia pragmatizmusa, az 1919-es kommunisták jövőbe vetett utópizmusa módszertani, illetve hit-okokból eltért ugyan a születő új konzervativizmustól, mert el kellett vetnie a hagyományos vagy hagyományosnak föltüntetett autoritást, de egy akolba csak az antiszemitizmus terelhette őket. Az új konzervativizmust ki kellett találni: az autentikus, hűbéri-legitimista-nagyúri változat nem hallgathatott a vér szavára, az övé különben is kék volt. Ki kellett találni, méghozzá plebejus, pimasz, alantas módon: hiszen a tekintély Eötvös és Deák volt, Tiszát pedig baleknak látta Szabó Dezső, nem tragikus hősnek, mint Szekefű. Ezért — szép kis paradoxon — éppen az új konzervativizmus fogja tévútnak minősíteni a magyar múltat, holott az másutt vérmes anarchisták szokása. Ezért is kell a modern konzervativizmusnak a *történelem nélküli régít*, a parasztságot középpontba állítania, a még az ókori Egyiptomból származó paraszteszményítés összes régi fogásával. Az Action Française a Bourbonok lilomos lobogójával indult el — de a magyar királyt a magyar liberálisok találták ki 1867-ben!

A konzervatív hagyomány — a nemes, tisztos, Haynau-barátságtól, muszka-vezetéstől be nem mocskolt hagyomány — nem léte tette brutálissá az 1919–20-as jobboldali visszahatás kultúráját (ami akkor nagyjából Szabó Dezsővel volt egyenlő) és terelte a faji gondolathoz, anélkül, hogy fasiszta jellegűvé tette volna; noha persze a kor geopolitikusa, Teleki, nem (mondjuk) Edmund Burke-höz vagy Joseph de Maistre-hez írt előszót, hanem Salazar könyvéhez — de nem is Darré-hoz vagy Rosenberghez. Ez a gondolat olyan nagyjainkat is befolyásolta, mint Németh László vagy Pap Károly (a *Zsidó sebek és bűnök* című elkeserítő vita-iratára gondolok), talán éppen azért, mert intellektuális kötelességgé vált történelmet *teremteni*. A magyar politikai képzelet tekintély és utópia között vergődött. A valóban nemes, elmélyült és átszellemült konzervativizmus (pl. a Stemma-kör) szekta maradt, a „polgári” radikalizmus a *Századunk* és Csécsy Imre körül azzá lett. A politikai képzelőerő kritikai válfaja — amely a gyakorlati észhez tartozik — szétmorzsolódott.

Ez teszi Szabó Dezső időszerűtlenségét élesen aktuálissá, és Pauler Ákos aktualitását bánatosan időszerűtlenné.

KALÁSZ MÁRTON VERSEI

Két kis vers

(BETÉRNI)

*Fölsírsz, akár a hangya,
nem hallani —*

*világ nem túlon-túl világos,
magas a boltja,
hol a meghittség, ott a szentély,
fohászod
aprózna hűvösön felé —*

*batyud kívül az ajtón,
nyakára kötve,
mint a póráz, a megtett
s mással nem sürgető
út — — —*

(FOHÁSZ)

*Nem érzem, mint a madarak
tenger fölött a fény esését —
más sűrűdés röptöm alatt
szem-szárnyaim partvonalad,
túlhanom,
el ne vétsék.*

Ajánlás, éjszaka

*Halott vagy; növő hajszálrepedés
gondolataimon —
beszivárogo hozzám egy téli másvilág
testőrő hidege.*

*Ügy elleng: mint huzat ágyam előtt,
emlék hó köntöse —
mélyülsz; átnézek rajtad, messze föl,
kerül-e csillagom?*

A házba vissza

*A házba vissza
öregem, szaladóruhában —
belül, akár a tövisfa gyümölcse,
éj-maggal, feketén.*

*Türelmesen
följutva a nagy mosdatáshoz,
fehér lét-végi inghez —
akár-
ha élnénk.*

Elvonulás

*Ha már nem leszek köztetek,
megláthatjátok kis titkaimat.*

*Most szórom szét elöttetek
— én nem, ti legalább
majd nyomukon visszataláljátok.*

*Ne féljete; keserűek
vagyis nem emészti őket madár,
nehezek s földhöz tapadók,
nem hordja világga könnyen a szél.*

Sejtem, e földön már nem izzanak —

*de a meleg hold fényét apró rögeik,
a fagy fönti megállásának
kövesztett sugarát
éji járástokban, pislákolásra*

csak tükrözik.

Krisztina

Írta DEÁK KÁROLY

Bálint mesélte barátjának, miközben a Rákóczi úton mentek.

— Jó néhány nappal ezelőtt, mikor hazafelé jöttem, fiatal lányt pillantottam meg a kertben, egy padon. Még soha nem láttam ezt a lányt, azon töprengtem, ki lehet, talán új lakó a házban, mikor észrevettem, hogy rámnéz, elmosolyodik. Nagyon derűs, de ártatlanul-kedves mosolya volt és tiszta, világos szeme.

— Gyere ide — intett valami gyermekes közvetlenséggel és ujjai hegyével megérintette a padot.

Meghökkentem. A mosolynak ezt a különös tisztaságát még soha nem tapasztaltam. Annál kevésbé értettem, hogy miért szólít meg és miért tegez. De azért — természetesen — odamentem.

Tiszta, fehér blúz volt rajta és sötétkék vászonszoknya. Kezében valami kis virágot szorongatott.

— Hogy hívnak? — kérdeztem félszegen, s közben leültem mellé a padra.

— Krisztinának. És téged?

— Bálintnak.

— Nézd, milyen szép — mutatta a virágot, önfeledt mosollyal, mint egy gyerek. — Valaki leszakította; én megtaláltam. Nézd, — mutatott a virág közepébe, amely sárga volt, mint egy apró barack, — ez itt a Nap — majd megcirógatta a virág sugárszerűen szétfutó szirmai: — és ezek a napsugarak.

Rámnézett.

— Ugye, szép?

— Szép — mondtam komolyan.

— Neked adom — mondta és felderült az arca, — tessék — és nyújtotta — a tiéd lehet.

Elvettem, megköszöntem és azon gondolkodtam, hogy mit csináljak vele.

Ekkor egy sovány, középkorú nő jött ki a házból, sietve és szigorú arccal.

— Krisztina!...

A lány felugrott, mintha megcsípték volna, s köszönés nélkül befutott a házba. A nő is utána indult, de előbb végigmért engem:

— Hagyjon békét ennek a lánynak, láthatja, hogy nem épeszű.

Ezzel eltűnt.

Kissé meglepődtem, sőt azt hiszem, rosszul is esett, hogy Krisztina nem épeszű. Persze, csakugyan volt a viselkedésében valami szokatlanul gyermeteg, de nem sokat törődtem vele, még aznap elfelejtettem az egészet.

Pár nap múlva azonban, amint a Hidász téren jöttem keresztül, megpillantottam Krisztinát. Ott guggolt a fűben, a fenyőfák tövében, s figyelt valamit.

Odamentem.

Megismert. Felállt, majd lemutatott a fűbe.

— Nézd, hangyák. Hosszú sorban mennek valahová. Nézd, hogy sietnek.

Egyszerre guggoltunk le, összekoccant a fejünk.

— Nézd — suttozta, mintha a hangos beszéddel zavarná a hangyákat —, erre vonulnak, hosszú sorban. Mintha temetésre mennének, vagy templomba — tette hozzá eltűnődve.

Leültünk a fűbe, a nyüzsgő hangyasor mellé. Néztam a lányt, aztán ujjam hegyével gyengéden megböktem a könyökét.

— Krisztina — mondtam barátságosan —, vannak, akik azt mondják rád, hogy nem vagy épeszű.

Elgondolkodva nézett rám, aztán vállat vont, majd elmosolyodott. Nem szólt semmit.

— Krisztina — kezdtem újra —, tudod te, mennyi az, hogy ötezer forint?
 Gondolkozott.

— Sok — mondta komolyan. — Sok pénz, ötezer forint.

— Mit csinálnál, ha neked ennyi pénzed lenne?
 Nevetett.

— Kiraknám ide, szép sorjában, az út szélére és akkor az emberek megtalálnák.

— Mind ide tennéd, az útra?
 Bólintott.

— Hát magadnak nem vennél semmit?
 A fejét rázta, elgondolkozva.

— Szép ruhát sem?
 Végignézett magán.

— Van ruhám — mondta és rámnézett.

— Hány éves vagy te, Krisztina?

— Huszonkettő leszek szeptember... szeptember...
 Nevetett. Nem tudta, hogy hányadikán született.

— Na és mondd — szoltam —, mit csinálnál, ha erre jönne egy kisgyerek és elesne?
 — Odamennék — mondta —, és felemelném.

— És ha megütné a lábát úgy, hogy folyna belőle a vér?

— Akkor odavinném a kúthoz és megmosnám.

— És ha egy kövér gyerek volna és jó nehéz? Elbírnád?

— Igen.

— Biztos?

— Biztos.

— Ilyen erős vagy?

Gondolkozott, majd vállat vont.

— Ahol valami baj van, ott valaki mindig erős.

— Látnod, ez igaz. De ha közben, ahogy cipeled, bepiszkítanád a ruhádat?

— Akkor anyuka megverne.

— Tehát mégse mosnád meg a lábát annak a fiúnak?
 Gondolkozott.

— De megmosnám.

— És ha az egy cigánygyerek lenne és rettentően piszkos? Akkor is megmosnád?
 Bólintott, kétszer is.

— Na és mit csinálnál akkor, ha volna egy kisgyereked?

— Egészen kicsi? — kérdezte érdeklődve.

— Egészen kicsi — bólintottam.

— Akkor megszojthatnám — mondta és boldogan felnevetett.

— És ha idejönne egy ember és megütné téged?

— Megütné? Miért ütné meg?

— Hát, mondjuk, az egy rossz ember volna és megütné. Haragudnál rá?
 Gondolkozott.

— Nem.

— Miért nem haragudnál?

— Nem tudom — és vállat vont.

— Na és mond, Krisztina, mit csinálnál, ha valaki például leszúrná az Istent?

— Leszúrná? — álmélkodott.

— Igen, egy nagy késsel keresztűlszúrná.

— Azt nem lehet — s a fejét rázta.

— Miért nem?

Megint gondolkozott.

— Mert csak azt szokták megszúrni, aki fél.

Megdöbbsentem.

— Biztos ez, Krisztina?

— Biztos — bölintott. — Ő azért nem fél, mert jó.
 — Hát te nem félnél, ha erre jönne egy nagy oroszlán és a fogát csattogatná? Képzeld csak el.
 — Nem félnék — mondta.
 — Akkor sem, ha neked ugrana és megharapná a torkodat?
 Mosolygott, szelíden.
 — Nem ugrana nekem — mondta —, és nem harapná meg a torkomat.
 — Honnan tudod ezt, Krisztina?
 Gondolkozott.
 — Az oroszlán tudja, hogy én szeretem őt. Az oroszlán nem gonosz.
 — És te — kérdeztem —, Krisztina, te sem vagy gonosz?
 — Nem vagyok — mondta.
 — Honnan tudod?
 Eltűnődött.
 — Onnan, hogy nem félek.
 — Semmitől?
 — Semmitől.
 — Ezek szerint tehát: jó vagy?
 Fejét rázta.
 — Nem vagyok jó, csak engedelmes.
 — Engedelmes? Hogy érted ezt, Krisztina? Kinek vagy engedelmes?
 — Kinek? Hát az angyalnak.
 — Miféle angyalnak?
 — Hát aki itt van és beszél.
 — Itt? Hol van itt angyal?
 — Nem tudom. Itt van.
 — És te hallod, hogy beszél?
 Bölintott.
 — Hallom.
 — És mit mond, amikor beszél?
 — Hát azt, amit én mondok. Csakhogy ő előbb mondja, halkan, és én csak ismétellem.
 — De hiszen, amikor kérdeztem valamit, Krisztina, te feleltél, nem az angyal.
 Szelíden mosolyogva megrázta fejét.
 — Ő felelt — mondta —, és én csak ismétellem.
 — Furcsa. De mondd: mindenki az angyal szavai után beszél?
 — Nem — mondta lassan és szomorúan. — Anyuka önmagától beszél és eltéveszti a szavakat.
 — Eltéveszti? Hogy érted ezt, Krisztina?
 — Nem tudom. Eltéveszti. Mintha a fazék után nyúlna és a kanalat fogná meg.
 — Különös. De mondd, szoktál-e olvasni?
 — Nem szoktam. Egyszer olvastam egy könyvet, abban ez volt: „A szegénység: fény az, legbelülről”. Egész délután sírtam.
 — Miért?
 — Mert olyan szép. És ez volt benne: „Aki szeret, kifogyhatatlan olajjal világít”. Olyan szép.
 — Mást nem olvastál?
 — De igen, néha. De azt elfelejtettem.
 — Miért felejtetted el?
 — Mert önmagától beszélt, mint anyuka, és eltévesztette a szavakat. Az ilyet mindig elfelejttem.
 — Nagyon érdekes, amit mondasz, Krisztina. De figyelj csak ide, mondok valamit. Jól figyelj. „Különös tekintettel a fennálló lehetőségekre, javaslom, hogy minél előbb kezdjük meg a tárgyalásokat.” Szép volt ez?
 — Nem. Ez olyan, mintha a szél rázná az ablakokat.
 — Hát ez? Figyelj: „Áldjon, Uram, téged víz hűgünk, oly nagyon hasznos ő, oly drága, tiszta és alázatos”. Ez szép volt?

Fénylő szemével felelt:

— Igen. Nagyon szép.

— De Krisztina — mondtam —, hát húgunk nekünk a víz? Micsoda badarság ez?

— Nem badarság — mondta.

— Miért, talán neked testvéred a víz?

Bólintott és mosolygott.

— Igen.

— De hát miért?

— Mert szeretem, mintha a nénje volnék.

— De hát akkor miért mondtad, hogy nem szép az, ami úgy kezdődött: különös tekintettel a fennálló lehetőségekre?

— Mert az nem szép. Azt én nem értem.

— Hát ezt érted? Figyelj jól: „A fáradt bogarak mind hazatalálnak, ha esteledik, s te nyitott tenyérrel, térdig csobogó nyugalomban ott állsz az útjuk végén”. Eltűnődött.

— Ez nagyon szép — mondta.

— Dehát miért?

— Nem tudom. Mondd még egyszer.

Elismételtem. A szája kissé nyitva maradt, annyira figyelt. Aztán boldogan mosolygott.

— Nagyon szép — mondta.

— És érted? — kérdeztem.

— Igen — bólintott —, ezt értem.

— Dehát mit jelent az, hogy „s te nyitott tenyérrel, térdig csobogó nyugalomban ott állsz az útjuk végén”? Mit jelent ez?

— Azt — mondta —, hogy Isten szereti az embereket.

— De hát itt szó sincs emberekről! Csak bogarokról van szó.

— Az nem baj, mert a bogarak is emberek és az emberek is bogarak. Mi együtt vagyunk.

— Mit beszélsz?

— A bogarakkal, Isten szeretetében.

Sokáig hallgattunk. Aztán ezt kérdeztem tőle:

— És olyankor, ha édesanyád megver, mit csinálsz?

Vállat vont:

— Semmit.

— Mérges vagy rá?

— Nem vagyok.

— És igaza van anyukádnak, amikor megver?

Gondolkozott.

— Nincs igaza.

— Na, látod. Hát akkor miért nem haragszol rá?

— Mert ő szomorú, amiért nincs igaza és megver. Ha nem verne meg, akkor gyakrabban tudna nevetni.

Nos, hát így és ilyesmiről beszélgettem én Krisztinával, aki nem volt épeszű — mondta Bálint, barátjának, miközben a Rákóczi úton mentek, a Keleti felé.

Jól öltözött, szemüveges férfi jött szemben, egy idősebb nővel. A férfi feldúlt arccal, harsogva magyarázott. — Én?? — kérdezte rikácsolva. — Én adjak neki kölcsön pénzt? Hát megőrültél? — Hirtelen megállt és szemüvege fölött dühösen a nőre meredt, — Én?! — és cibálni kezdte saját mellén a kabátot. — Annak a szemétnek? Ennyi pénzt?

Valósággal tajtékozott, amikor újra megindultak.

— Nézd ezt az embert — szólt Bálint.

— Mit nézzek rajta? — kérdezte Bálint barátja.

— Nézd csak meg. Ez tudniillik épeszű.

A káptalanok szerepe az új egyházi jogban

A II. vatikáni zsinat nyomán megindult változások az egyházi élet majd minden területét érintették. Való igaz, hogy a legközismertebb — mert legfeljebb — újítások a liturgia és a teológia világában mutatkoztak, ám különösen a zsinatot követő nagy pápai rendelkezések hatására erőteljes átalakulás kezdődött az *egyházi alkotmányjogban* is. Természetesen nem arról van szó, hogy átrendeződtek volna az egyház vezetésének leglényegesebb struktúrái. Megjelentek azonban új egyházkormányzati szervek (püspöki szinodus, papi tanács, új hivatalok az Apostoli Szentszéknél stb.), és megváltozott sok régi igazgatási szerv hatásköre is (az egyes kongregációké, a megyéspüspököké stb.). Mindezek a változások egy olyan folyamat részét alkotják, amelyet a szakemberek intenzív munkája és az illetékes hatóságok erőteljes törvényhozó és rendeletalkotó tevékenysége jellemez, s amelynek következő nagy mérföldköve minden bizonnyal az új Egyházi Törvénykönyv kiadása lesz. Ennek a folyamatnak a jellegét kitűnően szemlélteti egy az egyházmegyei kormányzatban részesedő testület, a káptalan jogállásának alakulása.

A káptalan kifejezés többféle jelentésben fordul elő az egyházi jogban. Itt most kizárólag a püspök mellett működő székeskáptalanokról lesz szó, és sem a társaskáptalanokra, sem a szerzeteskáptalanokra nem térünk ki. A székesegyházi káptalan — mint ismeretes — olyan egyházi jogi személy, amely különleges jogokkal és köteleességekkel rendelkező papokból (klerikusokból) áll, és az istentisztelet ünnepélyességének emelésére szolgál. Feladata, hogy *tanácsadó testületként támogassa a püspököt az egyházmegye vezetésében*, s hogy *széküresedés idején átvegye az egyházmegye kormányzását* (c. 391).

I. A *Codex iuris canonici* bőségesen foglalkozott a káptalanokkal (c. 391—422), mert az akkori törvényhozás kulcsfontosságú tulajdonított ezeknek a testületeknek, hisz az egyházmegyeen belül szinte kizárólag bennük nyilvánult meg a kollegialitás eszméje. A *Codex* kiadásától (1917) a II. vatikáni zsinatig terjedő időszakban megjelent rendelkezések részletkérdések szabályozásával foglalkoztak. Meghatározták, hogy a káptalanok bizonyos méltóságviselői nem helyettesíthetik magukat az éppen erre a dignitásra jellemző feladat végzésében (S. C. Cons. 1932. április 18. AAS 25, 1933, 492—494), vagy hogy a vikárius generálist akkor is tiszteletbeli elsőbbség illeti meg a káptalan tagjaival szemben, ha nem kánonok (S. C. Cons. 1923. május 15. AAS 16, 1924, 971—973). Az ilyen és ehhez hasonló előírások azonban nem érintették a káptalan jogkörét.

II. A II. vatikáni zsinat után lényeges módosítások történtek nem is annyira a káptalanok hatáskörében, mint inkább *szerepük megítélésében*. A püspökök lelkipásztori hivataláról szóló zsinati határozat általános elvként kimondja, hogy az egyházmegye kormányzatában a püspököt támogató intézményeket, „különösen a székeskáptalanokat, amennyiben erre szükség van, új és a kor követelményeihez igazodó szabállyal kell ellátni” (CD 27; A II. vatikáni zsinat tanítása, Bp. 1975, 172). Az idézett határozathoz fűzött végrehajtási utasítás (M. P. Ecclesiae Sanctae 1966. augusztus 6.) azonban erre a kérdésre nem tér ki. Így jelenleg is lényegében a *Codex* előírásai tartalmazzák a hatályos jogot ebben a témakörben. Mégis néhány ide vonatkozó törvénycikk érvényét veszítette. A 396. kánon 1. §-a a káptalani méltóságok betöltését az Apostoli Szentszéknek tartja fenn. Ezzel szemben a püspökök lelkipásztori hivataláról szóló zsinati határozat útmutatásának (CD 28) megfelelően az *Ecclesiae Sanctae* kezdetű motu proprio (I, 18. § 1,1; AAS 58, 1966, 767) kijelenti, hogy a Szentszék többé nem tartja fenn magának az ilyen kinevezéseket, mivel lelkipásztori szempontból helyesebb, ha a püspök szabad belátása szerint bízhatja az egyes egyházi hivatalokat arra, akit legalkalmasabbnak ítél. Ugyancsak hatályát veszítette ennek a rendelkezésnek a következtében az 1435. kánon 1. § n. 1. is, mely a Szentszéknek fönntartott javadalom-betöltéseket tárgyalja.

Szintén az *Ecclesiae Sanctae* helyezi hatályon kívül — ismét csak zsinati tanítás alapján (CD 32) — a 402. és részben a 415. kánont. A motu proprio értelmében (I. 21. § 2; AAS 58, 1966, 769) plébániákat ezentúl nem szabad teljes jogi egységbe kapcsolni káptalanokkal. Ha ilyen egység (káptalanba inkorporált plébánia) valahol fennáll, akkor azt a káptalan és a *papi szenátus* meghallgatása után a püspököknek szét kell választania, és a plébánia élére valódi plébánost kell kineveznie. Tehát nem elegendő káplánra, helyettesre, „vicarius actualisra”, úgynevezett kanonok-plébánosra bízni a plébánia pasztorális teendőit. Annak természetesen továbbra sincs semmi akadálya, hogy ez a plébános a káptalan egyik tagja legyen.

Ezeknél a módosításoknál fontosabb jelenség, hogy a püspök mellett álló tanácsadó testületként a káptalanon kívül más kollégiumok is feltűnnek: a papi tanács és a pasztorális tanács. Különösen a *papi szenátus* néven is ismert papi tanács látszik sok szempontból a káptalanok „riválisának”. A Codexben még a székeskáptalanra alkalmazzák a püspök „szenátusa és tanácsa” nevet (c. 391. § 1). Most viszont ugyanezen a néven egy új testület alakult. A papi szenátus feladatkörét főbb vonalaiban a papi szolgálatról és életéről szóló zsinati határozat szabja meg (PO 7). Pontosabb leírását az *Ecclesiae Sanctae*-ben (I, 15—17; AAS 58, 1966, 766—767) és a Kléruskongregáció 1970. április 11-i körlevelében (AAS 62, 1970, 459—465) találhatjuk. Annak kimondásán túl, hogy *papi tanácsot alakítani minden egyházmegyében kötelező*, a legfontosabb megállapítás az, hogy a papi szenátusnak csakis tanácsadói hatásköre van („vocem tantum consultivam habet”; ES I, 15. § 3; AAS 58, 1966, 766). Ennyiben a káptalanok ma is tágabb jogkörrel rendelkeznek, hiszen számos ügyben a püspök nem intézkedhet érvényesen az ő hozzájárulásuk nélkül (vö. c. 394. § 2; 712. § 2; 1182. § 1; 1532. § 3; 1653. § 1). Ugyanakkor a papi szenátus tagjainak többségét a Kléruskongregáció körlevele alapján a papságnak kell megválasztania (n. 7; AAS 62, 1970, 462). Bár ezt a rendelkezést — úgy tűnik — semmiféle szankció nem védi, mégis, ahol megtartják, jobban kifejezésre jut ennek a tanácsnak a képviseleti jellege, s ez erősíti a püspök és a papság közti egységet, munkatársi jó viszonyt (vö. uo.).

Szembevetendő a különbség a káptalan és a papi szenátus közt a stabilitás terén. A káptalanok alapításának, megújításának és megszüntetésének (de nem a kanonoki kinevezéseknek) joga ma is az Apostoli Szentszékét illeti (c. 392). A papi tanácsot viszont a püspök létesíti (ES I, 15. § 4; AAS 58, 1966, 766). A püspöki szék megüresedésekor éppen ezért a papi szenátus megszűnik, bár a káptalani helynök vagy az apostoli kormányzó megerősítheti (uo.). A káptalan ezzel szemben nemcsak hogy nem szűnik meg, hanem éppen rá hárul a helynökválasztás — és így az egyházmegyei kormányzat — feladata (c. 429. § 3).

A káptalan és a papi szenátus tanácsadói szerepének összehasonlításakor fel kell figyelni még egy sajátos szempontra. A Kléruskongregáció körlevele értelmében a papi szenátus csak akkor adhat tanácsot a püspököknek, ha a püspök kéri, és kizárólag általános jellegű vagy elvi kérdésekben, főként a főpásztor törvényhozói tevékenységének területén (n. 8; AAS 62, 1970, 463). A káptalan tanácsát viszont a püspök *köteles* kikérni — ha megfogadni nem is mindig — bizonyos konkrét kormányzati intézkedések előtt (c. 386; 388; 394. stb.).

Egyes szerzők a székeskáptalan intézményének hanyatlását látják abban, hogy az újabb alapítású egyházmegyekben káptalan helyett megelégszenek a liturgikus feladattal nem rendelkező és a Codex szerint csak szükségmegoldásnak számító (c. 432) *egyházmegyei tanács* (consultores dioecesiani) létesítésével. A hanyatlás okát abban vélik felfedezni, hogy a kanonokság egész életre szól, és így nehéz a káptalanok tagságának megújítása (Echeverria, in: Corso di diritto canonico I, 285). Megjegyzendő azonban, hogy a *javadalmi rendszer* fokozatos megszüntetésének az új egyházjogban felvázolt programja is sok káptalant érinthet (PO 20; ES I, 8; AAS 58, 1966, 762).

III. A készülő új egyházjogban — amennyire a Codex iuris canonici revízióját végző pápai bizottság közleményeiből kitűnik — jelentős változások várhatók. Először is, ha a jelenlegi tervezet emelkedik törvényerőre, az eddig pótléknak tekintett *egyházmegyei tanács* kialakítása mindenütt kötelezővé válik (Communi-

cationes 9, 1977, 255). Tagjait a püspököknek kell majd kiválasztania a *papi szenátus* soraiból. Ennek az egyházmegyei tanácsnak több, a jogban meghatározott szerepe lesz, köztük olyanok is, melyek eddig a káptalant jellemezték (uo.). Bizonyos esetekben a püspök köteles lesz meghallgatni véleményüket, sőt olykor az egész papi szenátust meg kell majd hallgatnia. Az ilyen tanácsok követése a püspöki karok által meghatározott rendkívüli esetekben kötelező is lehet a püspök számára (Communications 5, 1973, 230).

Lényeges különbség lenne a mai helyzethez képest a *káptalani helynök hivatalának megszűnése*, pontosabban az „egyházmegyei kormányzó” (administrator dioecesanus) nevű új tisztséggel való felváltása. Széküresedéskor a segédpüspököknek, több segédpüspök esetén a rangidősnek, kellene összehívnia azt a testületet, amely jogosult az egyházmegyei kormányzó megválasztására. Ez a választói testület pedig nem a káptalan, hanem az *egyházmegyei tanács*. Mégis az olyan egyházmegyekben, ahol ma a székeskáptalan *püspökválasztói* vagy bemutatási jogot gyakorol, ebben a kormányzóválasztásban is részt vehetne majd az egyházmegyei tanáccsal együtt (Communications 9, 1977, 257). A magyarországi káptalanoknak általában nincs ilyen püspökválasztói joguk. Semmi sem zárja ki azonban — amennyire a közleményekből megállapítható —, hogy az egyházmegyei tanácsnak kanonok tagjai is legyenek, feltéve, hogy előzőleg bekerültek a papi szenátusba.

A káptalan szerepcsökkenésére jellemző, hogy az új Codexben sokkal kevesebb kánon fog foglalkozni vele, mint a jelenleg hatályos régiben (uo. 255). Anynyi bizonyos, hogy a székeskáptalanok megmaradnak, és legfőbb, legsajátosabb feladatuk a katedrális ünnepi liturgikus funkcióinak ellátása lesz (uo.). Az egyházmegye anyagi ügyeibe — úgy tűnik — nem lesz többé beleszólásuk, de az egyházmegyei tanácsot sem kell majd megkérdézni például bizonyos értéket meghaladó egyházi javak eladásának dolgában. Ezt a szerepet ugyanis egy másik szerv, a *gazdasági tanács* (consilium a rebus oeconomicis) veszi át (Communications 9, 1977, 271—272).

Abban a kérdésben, hogy ki szüntethet meg és ki alapíthat káptalanokat, némi ingadozás tapasztalható. Az 1973-as közleményekben még azt olvassuk, hogy a káptalanok létesítésének, felújításának, megszüntetésének joga, mely eddig a Szentszéket illette, a tervek szerint a megyéspüspökre száll át (Communications 5, 1973, 232). Az 1977-ben közreadott ismertetésből viszont arra következtethetünk, hogy a bizottság elképzelése megváltozott: nem szólnak már ennek a jognak a püspök hatáskörébe utalásáról, vagyis valószínűleg nem kívánnak eltérni a régi szabálytól.

IV. *Megjegyzésként* hadd utaljunk néhány vitás kérdésre. Hogy a káptalan mint testület kezéből kivették a *plébániák* vezetését, ez nem jelenti azt, hogy a káptalanok által közösen vezetett plébánia lehetetlen vagy korszerűtlen dolog lenne. Ellenkezőleg, épp a legújabb törvénytervezet helyezi kilátásba egyes plébániáknak papi közösségre, nem pedig plébánosra bízását (Communications 9, 1977, 257). Csakis arról lehet tehát szó, hogy a törvényhozó az esetek többségéből merített tapasztalat alapján nem ítélte elég hatékonynak az ilyen kollektív plébániáknak azt a fajtáját, amit a káptalani szervezet képvisel (Romita, in: Monitor Ecclesiasticus 94, 1969, 299). Ugyanakkor érdekes, hogy a káptalan *liturgikus* szerepét a jövőben sem kívánják másra bízni, pedig hasonlóképpen elterjedt panasz, hogy sok helyütt a kórusban énekelt vagy mondott zsoltosma és a naponkénti káptalan mise is kiveszett a szokásból esetleg éppen azért, mert a kanonokok lekipásztori munkájuk miatt nem tudnak megjelenni (vö. Beyer, in: Periodica 60, 1971, 89).

Emlegetni szokták azt is, hogy a *tanácsadó testületek sokasága* csak bonyolítja az egyházmegyei életet, s végül is nehezebb ügyintézéshez vezet. Ezért vannak, akik egyszerűsíteni akarván a dolgot a káptalanok mielőbbi megszüntetését javasolják (uo.). De ha a többi kollegiális szerv hatásköre a mai marad vagy a tervezett mértékben növekszik, akkor elcsúszott dolog lenne épp a legerőteljesebbnek, a káptalannak a felszámolása. Az új Codex fentiekben ismertetett terveiből kitérünk, hogy erről egyáltalán nincs is szó.

Összegezve a mondottakat: a káptalan hatásköre már ma is csökkenő tendenciát mutat, a készülő új egyházi jogban pedig valószínűleg egészen szűk korlátok közé fog szorulni, de maga az intézmény nem szűnik meg. Ugyanakkor nem lép a helyébe olyan másik testület sem, amely minden funkcióját átvenné. Inkább szerepkörének megosztása várható több kollegiális szerv között. Ezeknek az új szerveknek a közös jellemzője, hogy kevésbé stabilak, de jobban képviselik az egyházmegye papságát. Mégis bizonyára megmarad a lehetősége annak, hogy a káptalan az egyes püspökök vagy püspöki karok belátásától függő mértékben összefonódjék, átfedésbe kerüljön ezekkel az újabb testületekkel és így többé-kevésbé megőrizze fontosságát.

Irodalom: a) A Codex szerinti joghoz: Torquebiau, P., Chapitres de chanoines, in: Dictionnaire de droit canonique III, Paris, 1942, 530–595. A káptalan intézménytörténetét és a régebbi irodalom rövid bibliográfiáját is tartalmazza; — Bánk J., A káptalani méltóságok Magyarországon, Bp. 1945; — ua. Egyházi jog. Az egyházi alkotmányjog alapjai, Bp. 1958, 136–143. A legjobb összefoglalás magyar nyelven.

b) A zsinat utáni joghoz: Romita, F., De relationibus in materia iurisdictionali, pastoralis, liturgica et administrativa inter capitulum et parrochum post Vaticanum II, in: Monitor Ecclesiasticus 94, 1969, 287–308; — Del Giudice, V., Nozioni di diritto canonico, Milano, 1970, 230–235. nr. 92–94; — Schmitz, H., Priesterrat oder Domkapitel „Senat des Bischofs in der Leitung der Diözese“?, in: Archiv für katholisches Kirchenrecht 139, 1970, 125–131; Beyer, J., De consilio presbyterii adnotationes, in: Periodica 60, 1971, 29–101. Különösen: 89–91; — Potz, R., Pastoralrat und Domkapitel. Überlegungen zur Stellung bischöflicher Beratungsorgane, in: Österreichisches Archiv für Kirchenrecht 23, 1972, 69–96; — Echeverría, L. de, Descrizione dell'organizzazione ecclesiastica, in: Corso di diritto canonico I, Brescia, 1975, 263–296. Főként: 285–286; — Mosiek, U., Verfassungsrecht der Lateinischen Kirche III, Freiburg, 1978, 68–81, 87–89.

TOLDALAGI PÁL HÁTRAHAGYOTT VERSEI

Regényes sétány

Itt ülnék olykor este,
mikor a lombon át,
mintha gyöngyszem peregne,
látni a hold sugarát.

Bódít a lombszag ilyenkor,
suhogtat halkan a fa,
libegve hull a galambtoll,
s szíven szúr a rózsa szaga.

Tűnődés

Kitárja farktollát a páva
s a pázsiton végigtipeg.
Nehéz a szívem. Úgy szeretném,
ha nem tartoznék senkinek.

Már az, hogy élek, is adósság,
s ahogy lakom, mire való?
Megszégyenít a nyomorultak
serege, az éhenhaló.

Övék kellene legyen ágyam,
az ételem és a vizem.
Nem elég a szálamom, és nem
maradhat ez így ennyiben.

Így vagyok én ma őskeresztény,
ez érdekelt és semmi más,
tovább is élő szellemével
betölt a régi tanítás.

Az új tavaszra

Fütyöt nekünk, majálist, vig tivornyát,
fájó szemünkre édes hálgyogot.
Csendüljenek fel fák között a tornák
vig indulói. — Szép akácosok

vezessék vad ösvényét a tájnak
kézenfogva, miként idős szüzek
szülötteit az ifjú mostohának,
modortalan féltéstvérüket.

Lábunk nyomát viselje fű a kertbe,
porond a parkban s partokon homok.
Legyen szabad a fák alatt heverniem
s felhőket nézném, míg rád gondolok,

hogy míg a táj párás lilába árnyal
s a koronás fák lombja összeér,
úgy találkozzon lelkem s a madárdal,
mint két szerelmes, tétova tenyér.

CAROLINE PICHLER MAGYAR KAPCSOLATAI

Caroline Pichler a bécsi biedermeier egyik — ma már régen feledésbe merült — kedvelt író- és költőnője volt. Hatvan kötetre terjedő oeuvre-jéből több kiváló művet franciára, angolra, dánra, csehre, lengyelre és magyarra is lefordítottak. De nemcsak mint író szerepelt, hanem mint társaságbeli hölgy is, akinek szalonját a szellemi élet kiválóságai keresték fel. A svéd költő és utazó Atterbom ilyen megjegyzést tett róla: „Pichler és a Szent István-dóm Bécs két nevezetesege.” Nekrológja pedig „Bécs Recamier”-jeként emlegeti.

A szellemi, irodalmi és társadalmi életben való jártasságot kis korától kezdve szokta meg. Apjának, Mária Terézia udvari tanácsosának házában az irodalmi, zenei, művészeti és tudományos élet számottevő alakjai fordultak meg. Hogy csak a zenészeket említsünk: Mozart, Haydn, Paisiello, Cimarosa, Salieri és Cherubini voltak a szalon híresebb látogatói. Nem egészen büszkeség nélkül emlegeti Caroline emlékirataiban (*Denkwürdigkeiten aus meinem Leben*) gyermekkorának szép emlékeiről számolva be: „A művészetek éltek és uralkodtak házunkban, költők vettek körül állandóan”.

Ugyanezt elmondhatta aztán a saját szalonjáról, hiszen korának minden nevezetessége, aki vagy Bécsben élt, vagy Bécsét meglátogatta, illendőnek tartotta bemutatkozni nála. Ezekben a keddi és csütörtöki összejöveteleken mutatták be a költők „avant la lettre”, vagyis a publikálás előtt műveiket, melyeket aztán megvitattak. Voltak zenei előadások és házi koncertek, előképeket és szindarabokat adtak elő. A háziasszony behozta a gőzölgő szamovárt, melyből illatos teát töltött a vendégek csészéibe, később ezt a tisztet lánya, Lotte vette át, vagy pedig kávét szervíroztak és sok jöfőle süteményt. Később a fiatalság a benyíló nagy szobában társasjátékokat rendezett, majd táncra perdültek, míg az idősebb férfiak komoly témákon vitatkoztak. Tavasszal és nyáron a társaság kint uzsonnázott a kertben, melyre Caroline alservorstadti szép nagy lakása nyílt. Néha a társaság nagy része vacsorára is ott maradt, és ilyenkor a komódokra helyezett karos gyertyatartókban és tükrökben villódzó száz gyertya fényénél a komoly problémákat mellőzve vidám, kedélyes hangulatban fejezték be az estét. Caroline köréhez tartoztak a magyar mágnások közül gróf Széchényi Ferenc és családja. Zay Imre gróf és családja, és a Magyarországról származó költők: Artner Teréz és Pyrker László püspök.

Caroline a történész Hormayr révén ismerkedett meg Széchényi Ferencel. Így emlékezik meg róla memoárjaiban: „Hormayr báró ismertetett meg egyik legkiválóbb gavallérunkkal, gróf Széchényi Ferencel. Ennek a hazafias érzésű embernek köszöni Magyarország a Nemzeti Könyvtár és a Nemzeti Múzeum megalapítását. Mind a régi, mind az új irodalom kiváló ismerője volt, és házában magas műveltségű és nemes gondolkodású emberek gyűltek össze. Nagyszámú családja körében élt ugyanolyan fennkölt szellemű feleségével, két férjhezment lányával és három fiával, akik közül kettő szintén nős és családos volt. (István akkor még nőtlen volt.) E ház éltető szelleme a patriarkális erkölcsöket és egyszerűséget a társadalmi állást megillető fénnel és méltósággal párosította, úgyhogy aki csak oda belépett, azt kedélyes jóézés töltött el. Ebben a fennkölt és számomra felejthetetlen házban töltöttem sok kellemes órát.”

Tavasz közeledtével, 1814-ben, Széchényi és felesége, Festetics Julianna grófnő meghívták Carolinét leányával, Lottéval, magyarországi birtokukra, Nagycenkre. Utjáról többet közölt ezt írja: „Egy szép májusvégi reggelen útnak indultunk és Laxenburgon és Wimpassingon keresztül, Kismartont elhagyva, először életünkben átléptünk a szomszédos Magyarország területére. A gróf úgy intézte, hogy váltott posta révén már délben megérkeztünk Sopronba, ahol házában fogadott. Megmutatta könyvtárát, gyűjteményeit és egész, praktikus és ízlésesen berendezett otthonát. Ebéd után kocsin birtokára indultunk, mely csak egy órányi távolságra esik Soprontól. E város környéke barátságos, mosolygó szőlődombok kerítik. Nagycenk felé mind laposabb lesz a vidék. A kastély szépen ápolt kertek közepe fekszik, és amint a széles úton kocsink továbbgyördült, minden bokorból csalo-

gányok csattogása ütötte meg fülünket, melyeket a gróf szerelmük és dalolásuk idejére különös gonddal ápolt. Egyformán törődik új madarak szerzésével és a meglevők gondozásával. A költés idejében az összes macskákat összefogatja a kastély közelében és soproni házába viteti, ahol jól tartják őket. A költés idejének elmúltával megint visszahozatja őket. Valóban, a kastély körüli bokrokból egész napon át meg nem szűnő hangverseny zendült fel és dalolás, csattogás, füttyülés és fuvalázás töltötte be az egész nyári éjszakát, a lakók fülének és szívének nagy gyönyörűségére.”

Caroline Nagycenken ismerkedett meg báró Zay Imrével, feleségével, akkor tizennégy éves fiúkkal, a költőnővel, Artner Terézzel és annak testvérével, Wilhelminével.

Zayék meghívták Carolinét, férjét és leányát birtokukra, Bucsánra és ősi várukba, Zay-Ugrócra, ahol Pichlerék 1815-től 1822-ig sok kellemes nyári hetet töltöttek. Az új barátság kezdetén ezt írja Caroline: „... Olyan szívesen fogadtak, mintha már évek óta ismertük volna egymást. Hosszú életemben ritkán fordult elő, hogy új ismeretség ilyen rövid idő alatt a szívemhez nőtt.” Szoros és mély barátság fűzte a magyar mágnásokat a bécsi irónőhöz, és ez a barátság a sirig tartott. Zay Imrét 1831-ben vitte el a kolerajárvány. A bucsáni kastélyban alkalma volt a magyar nemesség vidéki életét megfigyelni: „A magyar vidéki élet abban az előnyben van az osztrákkal és csehvel szemben, hogy nem egy birtokos uralkodik egymaga egy gyakran igen nagy uradalom felett, hanem egy faluban több, bár jelentéktlenebb birtokos (compossessores) igénytelenebb, de nem minden valódi kényelmet nélkülöző nemesi udvarházában él télen-nyáron, és ilyen módon a szomszédok művelt és gyakran tehetséges és ismeretteljes emberekből álló társadalmi kört képeznek. Elkényeztetett nagyvárosi ember előtt különösnek tűnhet néha fel, ha egy ilyen nemesi udvarba lép, amelynek egyszerű földszintes házat Ausztriában legfeljebb a gazdasági intéző lakásának tarthatná; és most a fehérre meszelt vagy egyszerűen festett, de tiszta szobákban a vas-, vagy a cserépkályha mellett elegáns bútorokat, nem jelentéktelen könyvtárat, vagy természetstani gyűjteményt és mindenekelőtt egy tömeg ezüstöt talál a háziasszony toaletasztalán, vagy az étkező asztalon. Ezek a körülmények teszik, legalábbis Magyarországnak azon részén, melyet megismertem, a vidéki életet még télen is vonzóvá és fejlesztik a társadalmi élet kifinomulását.”

1819-ben az egész nyaraló társaság átköltözött Bucsánról Zay-Ugrócra. Caroline memoárjaiban a következőket jegyzi fel: „Éjszaka kettőkor felébresztették az egész társaságot. Mindenki sietett felöltözni, gyors reggeli, csomagok elkészítése — a nagy kofferek már társzekerekkel egy nappal előbb elmentek —, és lassankint gyülekeztünk a kastély udvarában, ahol a fogatok már készen álltak. A csomagokat elhelyező cselédség laternái és fáklyái némi fényt vetettek a sötétségbe. Egyelőre azonban még csak a hangokról ismertük meg egymást. Végre három és négy közt minden rendbe jött, és a társaságot beosztották a kocsikba. Éppen hogy egy kicsiny fénysáv mutatkozott a láthatáron, amikor kijutottunk a szabadba. A szent fény, mint minden igaz és jó a világban, lassacskán, de ellenállhatatlanul erősödött és növekedett, és lassan kezdtük egymást és a környéket felismerni. Most már világosabb lett, és megláttuk magunk előtt a dombvidéket, melyről Freistadt kastélya tekint le. A kocsik a Gábor-hegyre mentek fel, egy közepes magasságú hegyre és minden lépéssel nőtt és szélesedett látókörünk és mind több község, földek és mezők tárultak szemünk elé. Most elértük a hegytetőt és ebben a pillanatban feltűnt a nap a láthatáron, világosságot és életet árasztva a tájra. Szép pillanat volt ez, mely az emberben áhítatos érzelmeket kelthetett fel.”

Ezen a nyáron híres vendég érkezett Zay-Ugrócra: a nagy drámai költő, Grillparzer. Tulajdonképpen Wilhelmine Artner, a költő testvérének esküvőjére jött, melyet az barátainál az ugróci templomban ünnepelt. Valójában azonban azok a gyöngédebb érzelmek hozták Grillparzert Ugrócra, melyek Lottéhez, Caroline szelíd és bájos leányához fűzték. Éppen első olasz útjáról érkezett, amelyet az udvar segítségével tett, hogy anyja öngyilkossága után elborult kedélyét felderítse. Ugrócson vidám hangulatban részt vett a társaság kirándulásain, zenei előadásain, ő maga is gyakran zongorázott Lottével négykezeset, részt vett a sétákon, játékokon; mégis előfordult, hogy elkomorodott és senki sem tudta, miért. Ez a zseniális költő önmarcangolóan hajolt saját lelkének örvényei fölé, soha nem csillapodó kétségek gyötörték, nem bízott magában, műveiben, sorsá-

ban. Lotte viszonzta érzelmeit, de Grillparzer nem tudta elhatározni magát, hogy életét a lányhoz kösse. Elment Ugróczról az esküvő után, anélkül, hogy döntött volna. 1822-ig járt még Pichlerékhez, azután elmaradt tőlük.

Artner Teréz írónő Caroline Zayék révén ismerte meg, és ebből az ismeretségből évekig, vagyis Teréz haláláig tartó szoros barátság lett. Teréz Magyarországon, Semptén született; műveit német nyelven írta. Apja Artner Lipót altábornagy volt, akivel 1792 óta Sopronban élt. 1800-ban kiadott Marianne Tiel-lel együtt egy verses-kötetet: „Feldblumen auf Ungarns Fluren gesammelt von Nina und Theone.” (Mezei virágok Magyarország földjeiről, gyűjtötték: Nina és Theone.) Theone Teréz költői neve. Költészetének tárgyait saját életéből merítette, melyben sok szomorúság és csalódás érte. Elbeszéléseket és drámákat is írt. A Pichler-Artner barátság költői kifejezésre is jutott egymásnak ajánlott költeményekben, Teréz részéről pedig egy elbeszélésben is („Die Rettung” „A megmentés”). Artner Teréz 1829-ben halt meg, 57 éves korában, Caroline mély fájdalommal gyászolta.

A Hormayr-féle hazafias körhöz és Caroline társadalmi köréhez tartozott a magyar származású, nagy tudású felső-őri Pyrker László, a lilienfeldi ciszterci kolostor apátja, később egri érsek. A nemzeti megújulás jegyében szintén a történelemből merítette buzdító és lelkesítő témáit. Főművei a „Tunisiás” és a „Rudolphias”. Caroline gyakran meglátogatta férje kíséretében a lilienfeldi apátságot, ahol a tudós páterekkel lelket és szellemet felüdítő beszélgetést folytatott. Kirándulásokat is tettek a környékre; innét merítette tárgyát történelmi regényéhez, a „Grafen von Hohenberg”-hez. Pyrker László műveit kortársai igen nagyra becsülték; ma már azonban csak az irodalomtörténészek ismerik őket. Magyar tárgyú történelmi drámái: „Die Korwinen”, „Karl der Kleine”, „Zrínyi's Tod” („A Corvinok”, „Kis Károly”, „Zrínyi halála”) nem ébresztettek nagyobb visszhangot, viszont a „Zrínyi” Körnert ilyen című tragédiájára inspirálta.

Hormayr körének hazafias törekvései kedvezően hatottak az osztrák nép hangulatára. A magyarokban nem az elégedetlenkedő, törökkel szövetező kurocokat látták, hanem a lovagias nemzetet, amelyik a királynőért „életét és vérért” ajánlotta föl, és amely a nagy birodalomnak értékes és hasznos tagja. Pichler nagy lelkesedéssel vette át eszméit. A történelmi regényeiben előforduló magyar alakjait rokonszenves és nemes jellemeknek alakítja. Nagyon kedves balladát írt jóval Arany „Szibinyáni Jank”-ja előtt, megírta a gyermek és a holló történetét.

Caroline Pichler két nagy sikerű történelmi regénye, „Die Belagerung Wiens” (Bécs ostroma) és „Die Schweden in Prag” (A svédek Prágában) után elhatározta, hogy Budavár visszafoglalásának történetét is meg fogja írni. A történelmi tanulmányok mellett azonban az események helyszínét is meg akarta ismerni. Elhatározta, hogy Budára utazik. Útja közben Esztergomban megtekintette az épülésben levő székesegyházat. Mély benyomást keltettek benne az ásatások munkái, a dóm egyszerű méretei és a Bakócz-kápolna áthelyezése, melyet az építészek 16 ezer darabra szedtek szét, és a dóm oldalkápolnájaként újonnan felépítettek. „Ilyen átszállításnál az ember Aladdin csodakastélyára gondol” — jegyzi meg emlékiratában. Külön csodálattal említi a dóm alatt elhúzódó katakombákat és azok zseniálisan megoldott világítását. Ugyanaznap elérték a fővárost. Nagyon különösen hatottak rá a köralakú török épületek, a fürdők és Gül Baba sírja; ezeket igen otrombának találta. Amint a hajóhídon áthajtottak, a két, folyóval összekötött város Prágára és annak fekvésére emlékeztette. Viszont „nagyszerű látkép, szépség és az épületek nemessége és régisége szempontjából Budát, Pestet és Prágát nem is lehet összehasonlítani” — mondja. „Ez a két város, Buda és Pest, melyek körülbelül 150 év óta vannak megint keresztény kézen, nem ékeskedhetnek a ragyogó múlt olyan emlékeivel, mint Prága.”

Egy hétig tartózkodott Budán és Pesten. Ezalatt sikerült a regényhez szükséges adatokat megszereznie. A regény, „Die Wiedereroberung von Ofen” 1829-ben jelent meg. Ugyanebben az évben megjelent magyar nyelven is Agárdi György fordításában: „Buda várának visszavétele” címen. (Pest, 1829. Hartleben C. Adolf.) Pichler minden regényében szigorúan ragaszkodott a történelmi hűséghez. A történelmi események ügyesen rajzolt forgatagába állítja bele elképzelt hőseit, romantikus történet keretében. A magyarokkal való együttérzése a regény minden során átszillan.

M. JANKOVICS NELLY

Kádár János a szövetségi politikáról, az állam és az egyház viszonyáról

Kádár János, az Elnöki Tanács tagja, az MSZMP első titkára a párt március végén lezajlott XII. kongresszusán tartott előadói beszédében többek között megállapította, hogy „a társadalom osztályai és rétegei, a párttagok és a pártönkíüliek, a materialisták és a hívők ma nemzeti egységbe tömörülve, egyetértésben dolgoznak a közös szocialista célokért”.

„Társadalmunk kiegyensúlyozott helyzetét tükrözi — mondotta a továbbiakban — az állam és az egyházak közötti rendezett viszony is, amely sok figyelmet igényelt és igényel mind az államtól, mind az egyházaktól. Az állam az alkotmány szellemében biztosítja a lelkiismereti szabadságot és az egyházak autonóm működésének feltételeit. A vallásos emberek egyenrangú állampolgárként vesznek részt a szocializmus építésében, a közéletben. Az egyházak tiszteletben tartják államunk törvényeit, támogatják az országépítő munkát. Az egyházak vezetői éppen a közelmúltban állapították meg, hogy az állam és az egyházak kapcsolata az utóbbi években tovább fejlődött, és ma már nem egyszerűen rendezett viszonyról van szó, hanem a nép javára végzett közös munkáról. Az állam és az egyházak mai rendezett viszonya a közösen kialakított megállapodások korrekt megtartásának alapján jött létre, és így fejlődhet tovább a jövőben is. A magunk részéről, elvi alapokon, ezen az úton kívánunk tovább járni.”

Kádár János vitazáró beszédében nyomatékkal hangsúlyozta, hogy „a Hazafias Népfront különféle tisztségviselői között 500, különböző vallású egyházi ember is dolgozik, ... Jó feltételei vannak a népfrontmunkának, a párt szövetségi politikája megvalósításának. Az állam és az egyház viszonya rendezett, és Magyarországon pártönkíüli is betölthet és be is tölt bármilyen közfunkciót.”

A Hazafias Népfront Országos Tanácsának április 16-án megtartott ülésén, melyet a június 8-ra kiírt országgyűlési képviselők és tanácsstagok választásának előkészítésére hívtak össze, felszólalt Kádár János is, aki a kongresszuson elmondottakat újfent megerősítette. „A Hazafias Népfront sok-sok éve eredményesen dolgozik népünk szocialista egységének, összeforrottságának erősítésén. Jelentős a szerepe abban — emelte ki beszédében —, hogy népünk politikailag érettebbé, felelősebbé vált, ismeri az ország ügyeit és részt vesz azok intézésében. Ez a fejlődés pártunk szövetségi politikájának köszönhető, annak, amit vallunk, s kongresszusunk megerősített: a fejlett szocialista társadalom nemcsak a kommunistáknak, hanem az egész népnek épül, s csak az egész nép műveként valósulhat meg. Szövetségi politikánkat, amely megtestesíti a dolgozó osztályok és rétegek, a párttagok és pártönkíüliek, a materialisták és a hívők összefogását, a jövőben is folytatni fogjuk.”

SZÁZÉVES A ZAIREI KATOLIKUS EGYHÁZ

Ez év pünkösdjén ünneplik a zairei katolikusok egyházuk alapításának centenáriumát. Száz évvel ezelőtt nyitották meg missziójukat a Fehér Atyák Mulewa-ban és egyidejűleg a Szentlélek misszionáriusok Bomá-ban. (A két helység között akkora a távolság mint Stockholm és Nápoly között.)

A hatalmas közép-afrikai ország — körülbelül negyvenszer akkora mint Magyarország — az elmúlt száz év alatt nyolcvan évig belga gyarmat volt, függetlenségét 1960-ban nyerte el. Az ottani egyház ma az afrikai katolicizmus legvirágzóbb, legdinamikusabb hajtása. Nehány adat: A lakosság 44%-a, vagyis 11 millió, katolikus. Az egyház, mint intézmény, teljesen „afrikanizált”: a püspöki konferencia 51 tagja közül ma már csak kilenc európai. A klérus vonalán még nem ilyen örvendés az arány: 2037 európai, „fehér” egyházmegyes papra még csak 719 zairei jut — de a papi hivatások száma évről évre növekedik. Jelenleg a szemináriumokban több mint 700 kispap készül papi hivatására. A legfontosabb azonban a hívek aktív, cselekvő részesedése az egyház életében. A katechumenátus intézménye virágzik, nagyon sok helyen a paphiány következtében laikusok (férjak és nők) szervezik az istentiszteleteket, a közösségi szolgáltatásokat, az önszegélyezést. A zairei katolikusok „felnöttek”, kikerültek a missziós „paternalizmus” gondolkodásából és maguk vették kezükbe sorsuk irányítását. Az evangélium magjai itt termékeny földre hullottak és különösen három területen szökkennek szép erős szárba a magok:

a) A teológia területén. A kinshasai Teológiai Fakultás munkája megteremtette az új afrikai teológiai gondolkodás alapjait: a keresztény üzenet helyét Afrika sajátos kultúrájában.

b) A liturgia területén. A „zairei mise” ma már fogalom és élmény mindazoknak, akik azon részt vesznek. A „zairei rítus” a Szentlélek érthető üzenete az anyanyelven, és a sajátos kultúrán keresztül. A zairei liturgia hű az evangéliumi értékekhez, hűséges az egyetemes egyházliturgiának belső természetéhez és végül mereven kapcsolódik az afrikai és a zairei vallási és kulturális hagyományokhoz. A formális elemek nem nyomják el a szakramentális lényegét, hanem kísérik, és így a mise való-

ban „ünnepe” lesz az afrikai ember számára.

A zairei mise formális elemeihez tartozik először is a beszéd: akár prédikáció, akár új liturgikus szövegek szép, stílusos ismétlése. Nem ritka a zairei rítusban a közmondás, a találós kérdés, sőt a mesei-narratív elem sem! Fontos helyet foglal ebben a liturgiában a gesztus. Aki átélt ilyen misét, szinte felfedezi „testének nyelvét”: nemcsak az összetett kéz, hanem még inkább a szárynyasan kiterjesztett, a felemelt, a lebecsátott kar, a taps, az ujjal mutató formájában — mindez az afrikai ember számára az „ünnepe” gesztusaihoz tartozik. Ugyancsak lényeges formai elem a tánc. A mi körmenetünkben Afrikában tánc lesz; ritmusos, lejtett, örömteli közeledés az oltárhoz. Pap, segédlet, ministránsok táncolva vonulnak be a templom főajtaján s körültáncolják az oltárt, míg a hívők tapsolva, ritmusosan hajlongva kísérik őket. Megjelennek a zairei liturgiában a tárgyak is: több helyen szokás a munkaeszközöket (kalapáctól a könyvig) elvinni a misére — ott a felajánláskor felmutatni! Végül fontos formális elem még az öltözet. A celebráló pap ünnepi, törzsfőnöki öltözkében majombőrös süvegben, segédlete a törzsfőnököt megillető testőri ruhában, a hívek pedig népviseletben vesznek részt a misén. A zairei mise általában két-három óráig tart, de nem lesz belőle szektás extázis (Kinshasa nem Harlem!), hanem mértéktartó (és mértéket adó) ünnep, mely a mise után is folytatódhat. A résztvevők csodálatosan szép énekeket énekelnek — általában könyv nélkül, több szólamban, tam-tam dob és pengetős hangszerek kíséretében.

c) Végül szárba szökkent az evangéliumi mag a keresztény közösségi élet területén. A báziscsoportok nemcsak a nagyvárosok peremkerületeiben virágoznak, hanem a falvakban is, az ország legeldugottabb részein is összejönnek családok és a katekista (férfi vagy nő) vezetésével, közösen imádkoznak, énekelnek, olvassák és magyarázzák az evangéliumot. A „lelkipásztorkodást” tehát nagyrészt maguk a hívek végzik, a pap csak „guide” vagyis vezető, és csak a számára fenntartott szentségek kiszolgáltatását, illetve a misét végzi. A keresztesítés, a prédikálás, a klasszikus értelemben vett igehirdetés, az áldoztatás ma már a felnőtt zairei hívő számára természetes dolog. Ugyanúgy természetes, hogy a lelki fejlődés elválaszthatat-

lan az anyagi-kulturális fejlődéstől. A báziscsoportok nagyon sok helyen mezőgazdasági termelőcsoportok, hitelszövetkezetek, szomszédsági önszervező csoportok is. Szerepük a falvakban példamutató, különösen ott, ahol a keresztények még kisebbségben vannak. A szociális és gazdasági problémák közös megoldása, a helyi kezdeményezések az életszínvonal javítására egyúttal evangelizációs feladatok is. A zairei katolikusok számíthatnak a különböző európai és nemzetközi segítség-tervezetek támogatására, — de a segítségnél mindenhol érvényesül a „segítés az önszervezésre” elve. A kinshasai Fejlesztési Iroda (Bureau pour le développement) koordinálja a segélyezést, minden segélykérés ide fut be és innen osztódnak szét a pénzek is. Az igazságosság és méltányosság megkívánja, hogy a javak egyformán legyenek elosztva; minden kérelmet szigorúan felülvizsgálják, javítanak, ellenőriznek. A helyi viszonyoknak megfelelően van ahol a betegszállító repülőgép vásárlását engedélyezik, de előfordul, hogy csak kerékpárt kap a nagyvárosi katekista! A zairei katolikusok már nem törzsi fogalmakban gondolkoznak. A „testvér” szó nemcsak az azonos törzsbéli illeti, hanem elsősorban a „hit-testvért”. A zairei katolikus egyház példát mutat a hagyományos, reakciós és rasszista törzsi-társadalmi keretek lebontásában, az ország demokratizálásában és anyagi-kulturális fejlesztésében.

Az afrikai kontinens az egyház számára ötven évvel ezelőtt még missziós terület volt. Az afrikaiak — ahogy ezt VI. Pál pápa mondta Kampalában — most önmaguk misszionáriusai lettek! Talán nincs messze az az idő sem, amikor majd Afrika küld misszionáriusokat a többi elkereszténytelenedő világ-részbe. Ha Zaire-ban például a papi hivatások száma továbbra is ilyen dinamikusan fejlődik — valószínű, hogy ez az ország fog misszionáriusokat küldeni a környező afrikai országokba, ahol a hivatások hiánya égető probléma. Afrika lázasan kutatja önmagát, keresi gyökereit, amelybe oly kíméletlenül csapott a kolonializmus baltája. A zairei egyház részt vesz ebben a teremő útkeresésben az azonosság (identitás) és az eredetiség (autenticitás) hangsúlyozásával. Végső cél egy új afrikai társadalom megteremtése. A jelenlegi államhatárok nem felelnek meg az etnikai adottságoknak; különösen a Sahel-Zónában, de az egyenlítői Afrika államainál is az országhatár hagyományos törzsi, etnikai területeket

szel ketté. Addig is, amíg a határproblémák békés úton rendeződnek — a biai és a katangai háborúk nem vezethettek a megoldás útjára — fontos egy új társadalmi tudat kialakulása, mely túlmutat a törzsi gondolkodáson. Ezen munkálkodik eredményesen a zairei egyház. Az új afrikai társadalom megteremtése politikai, ideológiai, kulturális és vallási síkon azt is jelenti, hogy az idegen uralom nyomait el kell tüntetni. Ez vonatkozik az Egyházra is. A zairei egyház például elfogadta a mobutizmus programjának azt a részét, amely az európai eredetű keresztnevek „zaírizálását” követelte. Matondó püspök, a basankusu-i egyházmegyében elsőként keresztelte híveit eredeti afrikai, zairei nevekre. Az ő neve például azt jelenti Matondo = az Isten ajándéka. Véleménye szerint teljesen elhibázott volna, ma a huszadik században az afrikai keresztényeknek a második-harmadik században élt görög és római szentek nevét adni. Vannak már afrikai szentek és vértanúk is! A név különben is az afrikai ember szemében — még jobban mint nálunk — tulajdonságot, életprogramot jelent. Mért ne keresztelhetnék ott az ifjú keresztényeket ilyen nevekre mint például: bízzál Istenben, reményed az üdvösség, kiálts Istenhez, keresd az igazságot stb.

A zairei egyház nem akar kívülről kapott kultúrjakkal élni, hanem saját kulturális örökségét akarja újrafelfedezni.

A százéves évforduló az úgynevezett második evangelizáció (hiszen a Zaire folyó torkolatánál portugál misszionáriusok már a tizenhatodik században hirdették az igét) a missziók munkájának továbbfejlesztését, új formával és tartalommal való töltését jelenti. Az egyház afrikanizálása tulajdonképpen nem más, mint az evangélium elmélyítése. Afrika és Zaire művészi, kulturális társadalmi értékeit fel kell fedezni és az egész katolikus világ közkincsévé tenni. A saját afrikai teológiai gondolkodás kialakítását az inkulturáció gyűjtőfogalmában lehet a legtalálékosabban meghatározni. Az inkulturáció egy állandó erőfeszítés, hogy Jézus örömhírét egy bizonyos kultúrában elterjesszék. Míg az inkarnáció (a missziók munkája) magvetést jelentett, addig az inkulturáció a palántázást jelenti. A magok útra, útféle, tövisek közé és sziklára eshetnek, a palántáknak viszont jó termőtalaj kell, öntözés, állandó gondozás, hogy gyökerei erősödjenek és szárba szökkenjenek. Az inkulturáció végeredményben Jézus küldé-

tésének átültetése az afrikai földre. Az új „inkulturált” afrikai kereszténység nem azonosul az afrikai kultúrával, hanem azon keresztül jut kifejezésre.

Az evangélium szocio-kulturális világa a római birodalom volt, a középkoré az európai feudalizmus, az újkoré a kapitalizmus és a szocializmus. Napjainkban azonban a modern világ szocio-kulturális képlete sokszínű mozaik. Az egyház az aggiornamentóval felvetette a kérdést: egység a pluralizmusban, vagy pluralizmus az egységben? Az egyház egysége, katolicitása kétségkívül Isten akarata — de ugyanakkor Isten akarata a kultúrák, fajok, népek sokfélesége, pluralizmusa is. Az évszázad feladata marad ennek a keitősségnek feloldása és a helyes szintézis megteremtése. A zairei egyház célként tűzte ki maga elé a szintézis keresését.

A kereszténység inkarnációja száz évvel ezelőtt kezdődött Zaire földjén. Az inkulturáció még alig húszéves múltat tekinthet vissza. Krisztust azok az európaiak hirdették, akiknél az Ige már ezerkilencszáz éve elhintődött — hol jó,

hol rossz talajban. Zairéban a kezdetben szükségszerűen egy európai formájú kereszténység terjedt el. De sajnos ugyancsak az európaiak hozták a kolonializmust is, amely egyidőben az egyház térítésével kizsákmányolta ennek a földnek a lakosságát. Az egyház és a kolonális hatalom azonosultak a bantu pszichében — és sajnos sokszor a valóságban is. A fehérek kultúrája, hatalma és a fehérek egyháza idegen testként tapadt a kontinensre. Nem kell tehát nagyon csodálkozni azon, hogy ha például egyes szektákban (mint a Kimbanguizmusban, mely egy számottevő keresztény-bantu szekta Zairéban) az ördög színe a fehér és a jó angyalé a fekete!

A kereszténység immanens dinamikájának és a Szentléleknek köszönhető, hogy Zairéban a kolonializmus eltűnése után az egyház nemcsak a helyén maradt, hanem átalakult, fejlődött és milliók reménysége lett.

BANGÓ JENŐ

BÜCSÜ PERNYE ANDRÁSTÓL

Azok nevében búcsúzunk tőle, akik hallgathatták előadásait a Zeneakadémián. Hetente kétszer, pontban négykor vagy hatkor a teremben ült már és várta a résztvevőket, többnyire füstfelhőket árasztva maga köré. Egy-egy kérdés kifejtése aztán újabb cigarettát csalt markába, olykor megállt, s lendületes csuklómozdulattal gyűjtött rá.

Minden szava, mozdulata jellegzetes volt, ez is. Az ott ülő gimnazisták, főiskolások, egyetemisták, sőt, nyugdíjasok a másfél óra minden mozzanatát elevenen megőrizhették, „meghosszabbíthatták”. Olyan teret tudott teremteni, melyben a gondolatok tovasugároztak, kinek-kinek addig, ameddig engedte vagy akarta. Eleinte mindannyiunkat a „tárgy”: a zenei ismeretszerzés vonzott ezekre az előadásokra, később meg mindinkább maga az „alany”, a tanár, aki azonban személyével sem a zenét nem fedte el, sem azt, amit a zene is csak közvetít. Közvetítő szellem volt, ezért könnyed és szabad.

Ugyanakkor éles és megterhelt elme, aki folyvást belemetszett a dolgokba. Ahogy egyetlen pattintással gyufáján: úgy lobbantott világosságot másoktól sokszor csak körültagozatott kérdésekben. Elemzéseinek horizontját csillapíthatatlan érzékenysége feszítette tágassá, hat könyvben, több száz cikkben és tanulmányban vonultatva föl mindazt a fogyhatatlan ismeretet, melyet rövid életében gyűjtött egybe. Érzékenysége, nyitottsága szerezte tisztelőit rádióban, televízióban, Zeneakadémián. Módszere nem a fokozatos elmélyülés volt, hanem egy-egy mélység fölötti körözés. Ívei, zuhanásai részben merésznek bizonyultak, nem homály vagy köd, hanem a szintkülönbségek miatt. Humorában tiszta gyermekként, ironiájában pokoljáró aggastyánként rögzült meg szemünk előtt, mikor az utolsó körözéssel halálra zúzta életét, ezerkilencszáznolcvan április negyedikén.

1928. november 19-én született Újpesten. Édesapja gépészmérnök, majd a gazdasági világválság után számos foglalkozást próbál. A háborús években

a zsidó családnak bujkálnia kell, édesapja a Dunántúlon, a fiú néhány évig Kőszegen, ott is tanul, a bencés gimnáziumban. A lutheránus zenei hagyomány tisztelete, mely későbbi műveinek szinte vezérszólamává vált, valószínűleg ebben a nyugati városkában telítette meg. „Bach zenéje — írja majd élete jellemzéséül is A népszerű Bach című tanulmányában — mintegy átmetési, integrálja a legutóbbi, mintegy másfél évszázados és egyértelműen a differenciálódás felé ható fejlődést. Innen ered, hogy a ma embere Bach világát minden más zeneszerzőénél nagyobbak és főként biztosabbnak érzi. A romantika korának társadalmi hányattatásai közepett élő és alkotó egyéniség, még a legnagyobb is, gyakran úgy lép elénk, mint valami magányos csónakos a háborgó tengeren. Persze tagadhatatlanul van ebben valami végtelen heroizmus, valami rendkívüli nagyság — hiszen éppen ez a romantika lényege, ez benne a leginkább vonzó —, ám a biztonságával gyakran kérkedő modern ember a maga összes kétkedésével, nyugtalanságával és főként magányosságával mindent akár inkább, mint a kétkedést, a nyugtalanságot és főként a magányt. Fitogtatott magányunk álarcá mögött folyvást értő és meleg emberi közösségek után vágódunk — és így találunk rá Bachra.” Ebből a meggyőződéséből bontakozott ki zeneesztétikája, annak bölcséleti és valószínűleg bölcséleti, társadalomtörténeti és társadalomlélektani mozgatórugóinak segítségével.

Közben sok minden állta útját. A szegénység, az 1945-ben megkapott gyermekparalízis, az, hogy a blockflóten, klarinéton, zongorán kiválóan játszó fiatalembert, aki mellesleg dzsesszmuzikus is volt, csak 1952-ben vették föl a Zeneakadémiára. Itt végzett Bartha Dénes és Szabolcsi Bence tanítványaként 1957-ben, „Puccini és a századforduló főbb szellemi irányzatai” című diplomadolgozatával.

A reformációt követő két évszázad német lutheránus zenéjében az egyéni és közösségi életelemek csodálatos egymásra találása bővülte el. A közösségi

zenetípus, a katolikus kultúrán belül mindinkább a közönségnek szóló zenével szemben. A keresztény tanítás erkölcsiségét a legmagasabb rendű vallásnak tartotta, noha úgy vélte, viszonylag tiszta formájában csak zseniális emberek őrizték meg. Gondolkodásában így a kultúrakereszténység valószínűsőbbé vált magánál a kereszténységnél, majd pedig az általa legmélyebbnek ítélt kifejezési forma, a zenekultúra a kultúrakereszténységnél. Kései éveiben gyakran mondogatta: Bach zenéjében a technika jobban megragadja a hitnél.

S ha nem technika, hanem tartalom szempontjából kellett választania, rendszerint nála kisebb világot befogó mesterekre hivatkozott, mint kedvenceire, Schubertra és Schumannra. Az előbbi Erlkönigjének emlékezetes óráit szentelt. A kisleány bájoló Gonoszt úgy elevenítette meg előadásában, mintha maga is naponkint viaskodott volna vele. Talán abban hitt, hogy erőnkön fölül próbáltatunk meg? Hogy sorsunkkal tehetetlenül állunk a szükségszerűség áramában? De ez még nem minden. Naponta látni a rosszat, amint kelleni is úr: még kibíráható. Tragikumérzésű részvéttel, hősies stoicizmussal. De azt látni, hogy mégis: lenne választásunk, de folyvást illetéktelenül élünk vele: ezt már hosszú ideig nem bírhatja el az, aki emberre épített. Talán erre, a leg-törékenyebb pontra épített túl sokat? És nyomorúságokkal megtelten kivédhetetlenül zuhant?

Most már csak kérdéseinkkel perelhetjük vissza. Szaporodott adósságunk: meg lehetett volna-e menteni? Meg lehetett volna-e azt, aki az utolsó előtti órában a Megmentő szavait olvasta föl diákjainak, Liszt A Villa d'Este szökőkútjait ismertetve: „Ha valaki iszik abból a vízből, melyet én adok neki, soha többé meg nem szomjúhozik, hanem a víz, melyet adok neki, örök életére buzgó víznek kútfeje lesz benne”?

Pernye András élete és halála a perekre és felelősségünkre int újabb és igen megrendítő tanulsággal.

REISINGER JÁNOS

A KITÁRT ARANYKAPU*

Az irodalmi műelemzés és az irodalomesztétika nagykorúsodásának tanúi vagyunk. A szépség hagyományos kritériumai talán még nem avultak el, de az bizonyos, hogy a műalkotásnak új meg új arcai tárulnak föl előttünk, s azok az alapelvek, melyek húsz évvel ezelőtt alkalmasnak látszottak a művészi szépség miértjeinek megválaszolására, manapság bizony elégtelennek minősülnek. Van ennek a rohamos fejlődésnek árnyoldala is, a művészetek iránt érdeklődők aligha tudják könnyen megemészteni, még kevésbé követni, s ki tagadná, talán éppen az esztétika megújulását akadályozza leginkább a konzervativizmus, a hagyományos értékek makacs, sokszor szemellenzős őrzésének donquijotei gesztusa.

A nevelést, a nyitottság képességének és készsége kialakításának korántsem könnyű munkáját a fiataloknál kell elkezdni. Nemrégiben jelentek meg az új magyar irodalmi tankönyvek, melyekben kísérlet történt ilyesmire, s máris tanúi lehetünk az egyre nagyobbra duzzadó vitáknak, melyek ezeket a kísérleteket jogos bírálatokkal is illetik, ám ugyanakkor tetten érhetjük bennük a félelmet is, mely minden új jelenség befogadásának törvényszerű velejárója. Persze nem elég csak a tankönyvek megújítására hagyatkozni, különösen nem akkor, ha ezt a folyamatot valóban megfontolásra érdemes ellenérvek is kísérik. Szükség van olyan tájékoztató, magas színvonalú, mégis könnyen követhető, jó irányba orientáló ismeretterjesztő, ugyanakkor a tudomány fejlődését is nyomon követő könyvekre, amilyenek például a *Miért szép?* kötetei. Hasonló igényű, igen magas színvonalú, ugyanakkor azonban kristálytiszt és áttekinthető művet szánt az ifjúságnak Beney Zsuzsa, mintegy hívogatva olvasóit, lépjenek át az író jóvoltából megnyílt aranykapun, s kövessék őt a versek világába.

Minden ilyen munka kicsit szerzőjének is önarcképe. A *Nyitva van az aranykapu* sem kivétel. Bár a kötet belső „fülnék” címe pajkos sajtóhibával téveszti meg olvasóit, amikor „222 szép magyar vers” olvasására invitálja őket, a kötetben szereplő 22(!) vers elemzése mégis a teljesség sugallatával hat, va-

lóban érezteti a kiválasztott cseppekben a tenger gazdagságát, fenségét. Egyszersmind szemérmes önarcképét adja a költő személyes ízlésének, rokonszenvének, amikor a huszonkét kiválasztott vers között három Petőfié, kettő-kettő pedig Arany Jánosé és József Attiláé. Egyfajta vallomás ez is, s jelentősége nemcsak kendőzetlen őszinteségében rejlik, hanem abban is, hogy Beney Zsuzsa olyan költőket igyekszik a fiatalok rokonszenvébe ajánlani, akiknek ázsiója — részben az iskolai irodalmi anyag kiválasztásának hiányai miatt — jóval jelentőségük és költészetünkben betöltött szerepük alatt marad. Ismerek jó néhány fiatal, akik értetlenül figyelik az idősebbek József Attila iránt való rajongását, akik Petőfit színészesnek, Arany Jánost pedig egyszerűen unalmasnak hiszik. Ez részben nem az ő hibájuk. Mint ahogy általában jelenség, hogy a régi magyar irodalom iránt való érdeklődés is csökkenőben van, a latinos műveltség igézetében felnőtt költő-nemzedékek kifejezési kincse, szóhasználata ugyanis jórészt idegen a mai diákoktól, s a befogadói élmény egységes voltát aligha segíthetik az egyre bővebben burjánzó lábjegyzetek és magyarázatok, melyek hovatovább a tankönyvek szöveggyűjteményeinek tekintélyes hányadát alkotják.

Térjünk azonban vissza Beney Zsuzsa könyvéhez. Miért jó és hasznos ez a munka? Mert avatott költő szól benne nagy költőkről, s úgy beszél a versekről, hogy megkönnyítse a befogadó munkáját, azaz: kimondva-kimondatlanul a recepció-esztétika kíváncsi színtérre jár el. Aligha vitás ugyanis, hogy a műveket nemcsak az írók írják, hanem a maguk módján az olvasók is. Félszemmel rájuk figyel Beney Zsuzsa. Megtanítja őket jól és érzékenyen olvasni, kineveli bennük a vers iránt való érzékenységet, s nem a tudós beavatott fölényével teszi ezt, hanem az olvasótárs szereny alázatával, az avatott vezető eláganciájával.

A verselemzés kinkeserves munka. Egyszerre kell szembesülnünk a költő szándékával, beleélve magunkat — már amennyire ez lehetséges — a költemény megszületésének korába, a lírai élethelyzetbe, s ugyanakkor bizonyos mértékű kritikai tevékenységet is ki kell fejtenünk, a mű értelmezésének és

*Beney Zsuzsa: *Nyitva van az aranykapu* (Móra Könyvkiadó)

magyarázatának folyamatába ágyazva a magunk olykor nagyon is kockázatos reflexióit. A költők nem rajongnak az ilyesfajta másodlagos művészi tevékenységért. „Betanított madár”-nak érzik a vers avatatlan elemzőjét, mint például Takáts Gyula teszi egyik bökversében:

Szajkó, hagyjad a mandulafámat!... Menj
el itéssz nek!...
Nem kell ott kikopogni a csontból sokizü
magját.
Jellel festve a fán a gyümölcsök... Szed-
je a csőröd,
úgyse nagyon finnyás... Méltán illeti tor!

Beney Zsuzsa azonban igazi költő, s pontosan tudja, mint kell „kikopogni a csontból sokizü magját”, azaz hogyan lehet a szavak testében a vers mélyebb értelmére, rejtett szépségeire következtetni. Lator László, a kitűnő költő — aki egyébként a vers egyik legérzékenyebb ismerője — írja egy régebbi kritikájában: „En, bevallom, a költészet lényegének a szenvedély hevében látomássá emelkedő világ megragadását érzem, azokat a ritka kegyelmi pillanatokot, amikor „az anyag és álom összeolvad”, s a vers visszanyeri eredendő mágikus rendeltetését, mikor „az úr kopasz-hideg mezőin” végigdübörögnek „a dühödt lángcsordák”, s a kavargó kaoszban hirtelen felreteg „gyöngyös tűhegypontként a piciny fehérje-csepp”, mikor „minden éles, minden élő”, s nincs szükség többé történetek és érzékek aprólékos magyarázgatására”. Igen, valószínűleg ez az ideális pont, ahol a vers hirtelen megvilágosodik, s egyetlen pillanatban érhetjük tetten a teremtés kezdetét és végét. De hogy ide eljuthassunk, végig kell járnunk a szépség iskoláját, s Beney Zsuzsa könyvében talán az a legizgalmasabb és legtanulságosabb, ahogy aprólékos gondolat, mégis költői nagyvonalúsággal követi nyomon a modern költészet kialakulásának folyamatát, „a valóságostól eltávolodó, a külső világ törvényei helyett a belső látványt tükröző képalkotás”, a kristályba tömörülő érzéskomplexum történetét. Kitűnő pedagógiai érzékkel e folyamatot egy Petőfi-verssel indítja, a *Ha életében*-nel, melynek második versszakában „egy valószínűtlenül szép kép” formájában sejlik föl ez az újfajta képalkotás, amikor a költő szín-

te szürreális álom formájában jeleníti meg önnön emlékezetét:

Egy hattyú száll fölöttem magasán
Az zengi ezt az édes éneket —
Oh lassan szállj és hosszan énekelj,
Haldokló hattyúm, szép emlékezet!...

A második példát Dsida Jenő *Le-gyott*-jából meríti, melynek nyitó képe, a vers felütése, magától értetődő természetességgel vonja össze az „égi” és „földi” dolgok jelentéstartományát: „*A kis szobában — csillagok heverték — seprletlenül, — mint lilium és szemét...*”, hogy aztán eljusson Füst Milán szerte-lenül áradó, kénye-kedve szerint új világot alkotó csapongásai, és Kassák belső csöndet és összeszedettségét parancsoló szabadversei. Aki ezt az utat figyelmesen és koncentráltan járja végig Beney Zsuzsa irányításával, bizonyára megérzi közben a költészet örök folytonosságát és szüntelen megújulásának lázas izgalmát, mely végeredményben a művészet állandó korszerűsödésének egyik legfontosabb, legjellemzőbb magyarázata.

Hadd szálljunk vissza végezetül az időben a könyv egyik legszebb s legtalálóbb verselemzése, Berzsenyi *Horác*-ának szárnyán. Alighanem ez az a mód, ahogy a régi magyar költészet untnak tűnő penzumát ismét fel lehet frissíteni, s beleágyazva a maga történeti és művészi környezetébe fel lehet lobbantani az iránta már kihunyóban lévő érdeklődés lángját. Beney Zsuzsának van bátorsága kimondani, hogy a „deákos költészet” a mai kor versolvasója számára kissé unalmas, ugyanakkor azonban nyomtatékosan hangsúlyozza, „Berzsenyi volt az, aki saját élete, költészete kohójában, ihlete lobogásában magába olvasztotta s aztán magyarul is élő és természetes formában újratemtette az antik, a görög és latin versformákat”. Alighanem ez a helyes út: a hegycsúcsról lefelé, körbe mutatni, hogy onnan lássuk azokat a szépségeket, melyek körül fognak, s amelyeket igazi látványosságukban csak innen, a magaslatról tudunk jól áttekinteni. Beney Zsuzsa könyve csupa ilyen oromra kalauzol, s kedvet, tehetséget ébreszt egy alapos, most már fáradságosabb, magányos kirándulásra.

SÍKI GÉZA

IGY LÁTTUK KODÁLYT*

— E sokat ígérő címmel jelent meg Bónis Ferenc szerkesztésében harmincöt tanítvány és kortárs személyes hangú vallomása, emlékezése; a felejthetetlen tanítómester és inspirátor idézésének érdekes kísérleteképp.

Ki tagadná, Kodály életműve és hagyatéka körül állanak a harcok. Ő bizonyára megmosolyogná ezeket, mert az elméletieskedést nem túlságosan becsülte, a tett, a hasznosság volt a vezérelve. Hogy miközben hatalmas célját igyekezett megvalósítani, s a magyarság rejtett, a nagyvilág számára ismeretlen értékeit a világ közvéleménye elé tárni, megszerezve méltó megbecsülését, eközben tévedett olykor? Hogy ízlésében tagadhatatlanul voltak konzervatív vonások? Hogy különben páratlanul nagy egyéniségének voltak excentrikus jellemvonásai, melyek a köznapis ember számára érthetetlenek? Mindez egy milliméterrel sem kisebbítheti korszakos jelentőségét, s az „ügy” érdekében végzett munkájának érdemeit. Ma már közhelyszámba megy annak említése, hogy végeredményben ő fedezte fel az igazi magyar népdalt, s hogy a világ általa tanulta becsülni a magyar kultúrát. De hogy ez mit jelentett valójában az ő korában, arra vonatkozóan felbecsülhetetlen értékű közléseket tartalmaz a vallomáskötet. Még akkor is, ha arra a kérdésre, milyen volt Kodály, a zeneszerző, melyek igazán nagy, maradandó művei, nem is kapunk választ.

Egyvalami azonban kristálytisztán áll az olvasó előtt: az embersége. A meg nem alkuvása, a következetessége, a kemény, érdes gesztusok mögött megbúvó tiszta embersége. Amint Nádaszy Alfonz nagyon szép emlékezéséből ki-világlik: evangéliumi ember volt. Nemcsak azért, mert a szent könyveket, vagy a szentatyákat olvasta rendszere-sen, hanem mert megtanulta tőlük, hogy a beszédnek a lényegre kell szorítkoznia. És mert minden szavával, minden gesztusával az igazi értékek megbecsülését szorgalmazta. Nem mondta, hogy kitűnő, hanem — kivételes esetekben — csak ennyit: jó. Nem keresett kibúvókat, hanem az igazságot fogalmazta meg, a maga egyszerűségében és áthatalhatóságában. S amit igaznak, he-

lyesnek érzett, azért kiállt, bárkivel szemben, sosem féltve a bőrét, vállatva a kockázatokat. Ez volt az erkölcs. s ebben van nemzetnevelő példájának igazi kisugárzása. Ahogy Illyés Gyula fogalmazta meg a költő érzékenysége-vel és lényeglátásával:

ami volt sírba és sárba vesző,
egri üszök és drégelyi várfok,
onnan tör elő,
amit hallani vártok —

e zenekari mélyből árad elő,
de nem a jaj,
rosszul vártok, nem, nem a jaj,
hanem az erő,
az a múlt-táplálta erő, mely érted
száll harcba, jövő:
örökös élet.

Sandán vagy nyíltan újra meg újra így vetődik föl a kérdés: Bartók vagy Kodály? A kortársak és tanítványok bizonyossága ismét perdöntően bizonyítja ennek az alternatívának kitalált, agyrém voltát. Bartók és Kodály! Ugyan annak a nagyszabású szándéknak, kísérletnek két beteljesült szintézise! És sajátos módon: egyik sem választható el a megvalósítótól, mindkettőnek megvan az emberi fedezete, hitele.

Bizonyára jócskán lehetett volna még szaporítani a jogos emlékezők számát. Bónis Ferenc említi előszavában, hogy a felkért szerzők közül többen nem készítették el kéziratukat, mások pedig az utolsó pillanatban visszavonták azt. Fájó hiány Bárdos Lajosé, s mindenképpen érdemes lett volna megszólaltatni a sorozatban Weöres Sándort, akinek Kodály személye egy időben az egzisztenciális biztonságot jelentette a szó minden lehetséges értelmében.

Aligha volna helyes azonban az ilyenkor szinte kötelező „hiánylistát” készíteni el. Ez a könyv, így, ahogy van, felmérhetetlen nyeresége a zenei életnek is, a felelős, alkotó gondolkodás ügyének is. Bárcsak a hazafiság és magyarság oly szívesen használt, s ennek során megkopott tartalma annyit nyerne általa, amennyit Kodály példája és a rá emlékezők hűsége sugallnak.

*Zeneműkiadó, 1979.

HANGLEMEZ

Vannak a világ művészetének újra meg újra felbukkanó témái. Közülük is talán Faust alakja villan fel legtöbbször. A zenei romantika korában az állítólag a tizenötödik század legvégén élt német mágus alakja sajátos értelmezést nyert: Goethe művéből megtermékenyülve benne ábrázolták a teljességre törő, kimeríthetetlen szomjú emberi akaratot. A feldolgozások közül — Guonod operája mellett — Berlioz drámai oratóriuma és Liszt szimfóniája ma a legnépszerűbb. Az utóbbi figyelmét az előbbi hívta fel Goethe alkotására. Liszt hamarosan végig is olvasta a Faustot és teljesen a hatása alá került. 1849-ben, amikor Weimarban a Goethe-jubileumra készültek, Liszt megzenésítette a Faust II. részének utolsó előtti jelenetéből az angyali kárt. Néhány évvel később már lázasan dolgozott a szimfónia partitúráján, és a zenei anyag nagy részével 1854-ben el is készült. A programzene termékeny évei ezek, s Liszt lángoló szavakkal írt Beethoven Egmontjáról, amelyben azonban — mint mondta — a nagy zeneköltő megfeledezett a darab történeti aspektusairól, viszont annál nagyobb affinitással fordult a műben izzó „tisztas és igaz szenvedély” lávaömlései felé.

A romantika sajátos módon értelmezte át Goethe Faustját. Benne a szélsőséges, de egyensúlyra törekvő ember legtökéletesebb típusát látta, s ezt az antitézisekből épülő szintézist igyekezett kifejezni Liszt Ferenc is szimfóniájában. Amikor elkészülte után több évvel egy levelében igyekezett körvonalazni, melyek a zenei romantika legkifejezőbb műalkotásai, a maga műve mellett A bolygó hollandit, Berlioz Benvenuto Cellinijét, Schumann Manfredjét és Rubinstein Elvesztett paradicsomát említi; e műalkotások alkotják azt a talapzatot, melyek fölött fenségesen feszül a beteljesedés, mely egyszersmind valamennyinek ösképe is: Beethoven Kilencedik szimfóniája.

E rövid, önvallomásnak és beillő leírárszerűségnek ideáljairól és izlésformálóirol is árulkodik. A hatalmas, szinte alakatlan formát, a zenei szövetbe ágyazott, azt kiteljesítő emberi hangot igyekezett programja szolgálatába állítani. A Faust-szimfónia kétségtelenül adekvát e nagyratörő szándékkal, s a

romantika paradox teljességigényének egyik legnagyobb példája, amely mára talán halványult már valamelyest. Liszt szimfonikus költeményeiben ugyanis a zenei megvalósulás nincs mindig arányban a tartalom heroikus igényeivel. Anyaga nem egységes, ihletének folyamatát ötletek, villanások szakítják meg, melyek sajátos módon megtörik a gondolat ívét, és mozaikszerűvé teszik jónéhány alkotását. Még a Faust-szimfóniában is — mely pedig hangszerelésének és ötletességének egyik leg szebb példája — vannak ilyen zenei „üresjáratok”, melyeket nem tölt ki az invenció, inkább ismételtetések, paradigmászerű felsorolásai a témáknak. A zenei témák kezelésében különben Liszt talán egyetlen más alkotásában sem ilyen találékony. Valóságos bravúr, ahogy az utolsó tételben visszájára fordítja az első tétel motívumait. S a beethoveni hagyományból megtermékenyülve rendkívül poétikus részben mondja ki, a klasszicizmus ideálját, a romantika életszemléletével színező tanulságot, hogy az örök női princípium megtisztít bennünket a rossztól:

Csak földi példakép
minden múlandó;
itt lesz a csonka ép
s megbámulandó;
mit nincs szó mondani,
itt fényt sugároz;
az Örök Asszonyi
emel magához.

(Kálnoky László fordítása)

A mai izlésnek — melyhez a barokk tömörsége és fénylő, kristálytisza áthatolhatósága alighanem közelebb áll — kicsit túllírt a Faust szimfónia. Mégis érdemes volt ilyen nagyszerű előadásban lemezre venni, annál is inkább, mert a hazai Liszt-kultusznak kétségtelenül van bizonyos mértékű egyoldalúsága. Az Állami Hangversenyzenekart Ferencsik János vezényli (ő szinte évről-évre előadja a szimfóniát, jelezve, hogy tanítását mindig idősebbnek, emberhez méltónak érzi), a tenor szólót Korondy György tolmácsolja. A lemezen még Lenau Faustjának Két epizódja szerepel (a Mefiszto-kerítő sodró lendületű, elsőrangú előadásban). Kitűnően énekel a Magyar Néphadsereg Művészegyüttesének Férfikara (Hungaroton, SLPX 12022—3).

(R. L.)

BITSKEY ISTVÁN: HITVITÁK TÜZÉBEN

Bitskey István a *Hitviták tüzeiben** című könyvében a magyarországi reformáció történetének ismertetését tűzte ki céljául. Műve történetírás abban az értelemben, hogy az elméleti problémák, kutatási irányok és megoldatlan kérdések ismertetésének elhagyásával, kizárólag az alapvető események, jellemző mozzanatok és irányzatok összegező leírását adja. Az összefüggéseket az európai reformáció és ellenreformáció eseményeinek pontos főlvázolásával teszi érthetőbbé, a könyv tehát az egész hitújító mozgalommal általában és a magyarországival, illetve az erdélyivel különösen foglalkozik. E történetírás számára vagy az időrendi tárgyalásmód, vagy az események földrajzi szempontú sorbavétele kínálkozik. Bitskey István lényegében e kettőt vegyíti egy időrendinek is beillő fontosági sorbaállítással: lutheri, kálvini, unitárius és szombatosszabados mozgalom; bár előszavában kifejti, hogy ez sem megfelelő módszer a három részből álló ország bonyolult és ellentmondásosan fejlődő egyházi életének bemutatásához. A központi állami és egyházi hatalom elsorvadása ugyanis egyaránt lehetővé tette mindenféle irányzat egymás mellett élését és a vallási türelmetlenség szélsőséges megnyilatkozásait. Erdélyben bizonyos időszakot kivéve, az új hit nem válhatott — mint Svájcban, a skandináv országokban vagy Angliában — államvallássá, mindössze a központi hatalom és a nemesek közötti, váltakozó kimenetelű harc eszközként. A Svájcban, Németországból, olykor Lengyelországon keresztül érkező új eszmék fogadtatása szinte városenként vagy birtokenként különbözött, ezáltal sokszínű, változatos eseményekben gazdag volt a történelmi Magyarország reformációtörténete.

Mindezt pontról pontra nem tárgyalhatja Bitskey István ebben a rövid könyvben. Az eseményekben a fontosabbak, jellegzetesebbek javára válogat. Több adatot, mélyebb elemzést csak szakkönyv nyújthatna; a könyvet előlvasván nem kézikönyvet, hanem átfogó ismertetést, történelmi olvasókönyvet csuktunk össze. Rögtön hozzátesszük: sajnos.

A *Hitviták tüzeiben* azokhoz az iskolai történelem- vagy irodalomkönyvekhez hasonlít, amelyek nem keltenek személyes érdeklődést a tárgyak iránt. Ezt elsősorban azáltal sikerül megvalósítania, hogy a nyitott, eldöntetlen tudományos kérdések teljes mellőzésével tárgyalja a négyszáz év előtti történelmet. Ez a módszer sok adat és esemény megismertetéséhez nyújt lehetőséget (s Bitskey István könyvének néhány helye valóban a tömör közlés példája), ám azt a látszatot kelti, mintha a világtörténet szakaszai — esetünkben a késő középkor vallástörténeté — lezárt, egymástól független, saját múltjához vagy jövőjéhez (jelenünkhöz) nem, vagy csak szervesen kapcsolódó szakaszok lennének. Márpedig nem így van, s tény, hogy a történelem legizgalmasabb eseményei is csak akkor érdekesek, ha a történetírás a jelennel kapcsolatba hozhatja, ami természetesen szemlélet és nem módszer kérdése. A *Hitviták...* esetében azt mondhatjuk, hogy az okok és előzmények ismertetése részletes és alapos (bár szívesebben nem olvastam volna olyan vulgarizáló kitételeket, mint hogy Luther a megfelelő történelmi pillanat megfelelő embere volt), s ugyanez vonatkozik némi fenntartással a reformáció és ellenreformáció irodalmi és kulturális hatásáról írottakra, de a protestáns etika egyének és közösségek cselekedeteit ma is meghatározó erejéről, a történelmi korról, rendszerrel való kapcsolatáról szinte egyetlen szó sem esik. Pedig ha máshol nem, az utolsó rövid, bizonytalan koncepciójú, *Kitekintés* című fejezetben erre lehetőség nyílt volna.

Nem egy más műfaj jellemzőit akarjuk számonkérni ezen a felnőtteknek írt történelmi olvasókönyvön, de úgy véljük, hogy esszézerűbb feldolgozással elkerülhető lett volna a könyv száraz, sokszor unalmas stílusa. A szerző is érezhette ezt a veszélyt, mert jó néhányszor részletes, színes leírással szeretne elevenné tenni egy-egy történetet: „11 óra tájban...” (87. oldal) — nem sok sikerrel. Lehet, hogy szükség van olyan könyvre, melyben minden esemény (s akkor már részletesebben, név- és tárgymutatóval, időrendi táblázattal és persze szemérmesen nem elmulasztva a bibliai helyek megjelölését sem) adatról adatra megtalálható, de legalább annyira hiányzik innen az alap-

*Magyar História-sorozat, Gondolat Kiadó, 1978.

vető események tudását és bizonyos műveltséget feltételező „mű” is, amelynek szerzője éppen ezáltal, szabadabban gondolkozva, esetleg új eszméit is a felnőtt olvasói elé tárhatja, nem hallgatva el akár a tárgy iránti személyes kapcsolódását, akár tudományos rögeszméit sem.

A könyv feltűnő hiányai közül megemlíjtük, hogy a távolabbi protestáns államok kialakulásáról nem esik szó. (A skandináv országokra és Angliára gondolunk.) A magyar reformáció irodalomtörténetében pedig a fontosabbak között, tehát e könyv lapjain lenne a helye Tinódi Lantos Sebestyén bibliai epikájának, bibliai tárgyú históriás énekeinek és oktató énekeinek. Pusztán a nevét említi egyszer, viszont a könyv

borítójára az ő nemesi címere került. Illosvay Selymes Péter neve egyházi és históriás énekei miatt, szintűgy megemlítendő lett volna. Néhány előítélet meglétét is szóvá tesszük. Többször visszatérő sommázó fordulat az „Ötötamentum komor színeiről” beszél (114., 135. oldal); a 110. oldalon „Izrael népének egzotikumát idéző furcsa szokásokról”, 4 oldallal később „a keleti világ naiv bájáról” olvashatunk. Érdeemes megfordítani e kijelentéseket, hogy nyilvánvalóvá váljon a másság ilyen, vallástörténeti könyvben különösen megengedhetetlen, vállvergető elintézése: a keresztény népek egzotikumával és furcsa szokásaival, vagy a nyugati világ rútságával mit sem tudunk kezdeni.

RÁCZ PÉTER

„HAZA A MAGASBAN” *

Az IRODALMI HÉTFŐ ESTÉK címen új sorozatot indítottunk el, azzal a céllal, hogy megszólaltassuk a ma élő magyar költőket, írókat; a fáklavívő idősebb generációtól a legfiatalabbakig.

Színpadunk nem ok nélkül viseli az EGYETEMI jelzót. Ez nem elkülönülést jelent, hanem hivatás-vállalást: szolgálatot a szó eredeti értelmében. Universitas annyit jelent, mint egyetem, egyetemesség, múltat és jelent együttesen bemutatni, megbecsülni, értékelni akaró szándékot. Ezzel a szolgálni akaró hivatással állítottam össze az Illyés-estet, mely nem véletlenül kapta névadó címét: HAZA A MAGASBAN. Egyik verséről van szó. Ma ugyanis elsősorban a költő Illyést szeretnénk bemutatni. De még ezen belül is szűkíteniünk kell a kört, hisz olyan emberről van szó, aki a Kézfogások című kötetének Bevezető versében ezeket mondja önmagáról: „Így jöttem, hoztam azt a csapatot, aki a szándékaimmal vagyok, aki a hű eszményeimmel, konok gondjaimmal egy s mégis száz vagyok. Ember, kinek a bolygó tere szűk.” Ilyen embernél, ilyen „individuum ineffabile” egyéniségnél a „száz vagyok”-ból csak egyet lehet egy műsor keretén belül bemutatni. Azt az egyet, aki ugyanebben a versében így

vall önmagáról: „magyar, ki már magyar csak mindenütt, — világjáró, ki-művelt s ostoba, — vad pusztafi, ki nem okul soha...”

Tehát a „konok gondjaival” küszködő, „eszményeihez hű” Illyést szeretnénk megszólaltatni, a „vad pusztafit” és a legkíműveltebb, de — vagy éppen ezért — a magyarul érző, gondolkodó, író európaít. Azért használok a megszólaltatni kifejezést, mert lényegében itt ma mindenki a nagy célt szolgáló instrumentum, eszköz, gesztus akar lenni. Nem én és nem az előadó művészek, hanem maga Illyés Gyula felel. Ezt a magatartást viszont ő tudatosan vállalja. Ő maga vállalkozott erre, amikor kezünkbe adta a KÖLTŐ FELEL című versét. Mert Illyés nemcsak önmagát akarja formálni, hanem minket is, olvasóit, hallgatóit: „Azt formálok, azt a lényt, akire vágytok”, — vagyis „a bennünk lévő agyagot, amivé válhatunk”. És ugyan mire vágnánk mi? — a magukat még büszkén, de okosan magyarnak vallók, ha nem azt, hogy valaki jöjjön és eligazítson a jelentésüktől megfosztott, tudatosan vagy szándék nélkül kiforgatott fogalmak, szavak útvesztőjében?!

Így állok kamaszkorom óta — s velem együtt milliók, határon innen és

*Elhangzott az Illyés Gyula-est bevezetőjeként az Egyetemi Színpadon, 1980. február 25-én.

túl — Illyés Gyula előtt. Allunk, mint az utat kereső az útmutató, az utat jobban ismerő előtt; úgy, mint a miértekkel küszködő a választ bölcsebben megfogalmazni tudó és akaró előtt. Úgy állunk előtte, mint népünk „pater familias”-a előtt. Ezt a gondolatot is tőle leshettük el, amikor Veress Péter sírjánál ezeket mondotta: „Veres Pétert milliók hívták úgy közéleti emberként is — „Kossuth apánk” történelmi megihittségével —, hogy Péter bácsi.” Nos, soha nem volt nagyobb szükségünk ilyen európai szinten „országban és nemzetben gondolkodó” családfőre, mint napjainkban. Tapasztalt családfőre, aki jogot követel az árnyalatnak, jogot a költőnek, a legfőbb kutatónak, aki szót ért velünk. Magyarán: aki nevén nevezi a dolgokat, aki tévhiteket, előítéleteket oszlat, aki éles határvonalat húz borotvapenge éles eszével a tiszta és a hamis fogalmak közé. Illyés Gyula itt ma felel és választ ad a bennünk kavargó közös kérdéseinkre. És teszi ezt bátran, ahogy minap a Kossuth Klubban mondta: „Úgy érzem magam, mint-ha élve boncolnának”. Választ várunk tőle, hogy miért gondolt Párizsban is Ozorára, a Puszták népére, — miért vállalt sorsközösséget így és ilyen mértékben vele, és azóta is velünk? Őt évvel ezelőtt erről ezt mondta, Petőfi szavait idézve: „Ha nem születtem volna is magyarnak, e néphez állanék ezen-nel én”. „Nem menekülhetsz” sem a néptől, melyből vétettél, sem őseid, apád emlékeitől... Annyi szót fecsérelnek mostanában akadémiai szinten is kerekasztalnál az illyési sors-kifejezés félreérthető voltáról; vagy a hajszálygyökerek-féle megjelölés helyességéről avagy helytelenségéről. Nekünk azonban, kik értjük a magyar szót, teljesen világos, mit ért ő a magyarság sorsán. Éppen a sűrű való hűséget (Párizsban éppúgy, mint Ozorán!): „e néphez állanék ezennel én”, mint Petőfi, aki a világszabadság szolgálatában áll be magyarnak (Magyar Nemzet, 1977. október 30.). Illyés szerint olyan hazafinak kell lennünk, aki senkit nem sért és nem állít szembe soha senkit senkivel; — aki megérti az 1936-ban írt szavait:

„Azt, hogy a nép fia vagy igazolnod sejh ma nem azzal kellene: honnan jössz, azzal ecsém: hová mész?”

A magyarság sors-problémája sokré-tű. Eppen ezért hangot kap itt ma Illyés prózája is; köztük a leglényege-sebb kérdések egyike: a család, a nő, a népszaporulat szomorú statisztikája. Ditirambus a nőkhez (mind versben, mind prózában) úgy fordul a magyar nőkhez, asszonyainkhoz, mintha hozzá-juk esengene nemzeti létezésünk to-vábbvitelért... És a televízióban nem-rég elhangzott kemény, de igaz bírálata az utolsó évtizedek történelemtanításá-ról, a jellegzetesen új magyar be-tegségről, a deheroizálásról, hőstelen-tésről. Itt is, ebben a kérdésben is Illyés Gyulának kell felelni, — és fe-lel is műsorunk második részében, ami-kor múltunk háseiről beszél elragadta-tással: Árpád, Hunyadi, a prédikáto-rok, Bartók, Kodály, Ady, Móricz... Illyés katedra nélkül is igazi történe-lemre tanít, — és mi köréje ülünk, mint egykor tanítójuk köré az igazsá-g-ra szomjas deákok, — vagy mint a tűz mellett melegedők az öregebb pásztor köré, ha életbevágó dolgokról beszél.

Ezt várjuk tőle. Semmivel sem keve-sebbet, de nem is többet. Értjük, amit 1935-ben, a Puszták népe utolsó olda-lán írt: „Egy nép élete forog kockán! Mi az orvosság? Az az olvasóra is tar-tozik annyira, mint az íróra. Akik a megoldás nélkül a Puszták népét cson-kának érzik és folytatását várják — folytatást várok azoktól én is. Nekik ajánlom munkámat!”

A „Haza a magasban” című műso-runkat is azoknak ajánlom, akik foly-tatni akarják Illyés Gyula életművét, — akik hisztéria helyett szolgálni akar-ják e hazát, — akik tisztelni tudják és akarják a Rendet, a Törvényt, — akik vészharang helyett az illyési op-timizmusal így válaszolnak egy „Vi-gaszt-kérőnek” a költő egy négysoros, úgynevezett táviratával:

Tombolt éjt-nap a csata
Rengett, kétszer cserélt a falu gazdát...
Közben virágba borultak
A rendettudó barackfák

BARLAY Ö. SZABOLCS

EGY MAIG AKTUALIS KÖNYV

Hazánkban harminc éve folyik párbeszéd az egyház és a társadalom között. Amikor az egyházi hierarchia még nem tudta a dialógus fonálát felvenni, a magyar katolikus papságnak 1950-ben megalakított papi békemozgalma tűzte ki feladatául. Ennek a mintegy három évtizedes dialógusnak egyik eredménye a szabolcs megyei papi békemozgalom szerkesztésében 1977 végén az Ecclesia Kiadónál megjelent **Keresztény ember a szocialista társadalomban** című könyv. A könyv mit sem veszített azóta időszerűségéből, sőt inkább megnőtt az aktualitása, s éppen a jelenlegi társadalmi törekvéseket tekintve rendkívül hasznos mind a papság, mind a hívek számára; eligazítást nyújt ahhoz, hogy a „magyar” katolikusok jobban betölthessék hivatásukat szocialista társadalmunkban.

A kötet bátor kézzel nyúl az egyház és az állam viszonyának kérdéseire, az újkorban adott feszültségek történelmi és teológiai feloldásához. Az egyház a személyiséget mindig is a közösség szolgálatában levőnek gondolta el, hiszen az egyház — ahogy a Zsinat megfogalmazta — maga is közösség, de az újkori individualizmus az egyház közösségi mivoltát eléggé háttérbe szorította. A könyv szerint ez volt a társadalom és az egyház között támadt feszültségek egyik fő oka. Érdekes fejtegetéseket olvashatunk az **Ember a társadalomban** című fejezetben a szekularizációról, a vallás és az egyház szerepéről a szekularizált társadalomban. A szerzők nem állnak meg a történelmi boncolgatásoknál, hanem a Zsinat szellemében keresik a hívőknek, a szocialista társadalomban történő részvétele további lehetőségeit, valamint a hívők erkölcsi tartalékainak hatékonyabb kibontakoztatását a közösség javára. A fokozódó társadalmi és személyi egymásrautaltság is magában rejti azt a követelményt, hogy az ember társulása ne pusztán külső kényszer által létrehozott labilis képződmény legyen, hanem az egymásért-valóság és az összetartozás mély átélése, hogy mindinkább közösségi lénné váljunk. Ha a fejlődés egyre közelebb hozza az embereket egymáshoz, a jövőben talán beszélhetünk „egy-lelkű Emberiségről”, amely az egymásrautaltság eddigi utópiáját a valóságban fogja bizonyítani.

A hívő embernek teljes lényegével példamutatón kell a világban élnie, de minél jobban benne él ebben a világban, annál inkább növekszik a hittünk által is inspirált feladata és felelőssége. A könyvből az olvasó bátorítást nyer ahhoz az elhatározáshoz, hogy a történelmileg kialakult keresztény szemléletmódot merje átszakítani ott, ahol az idők jelei ezt fenyegetően sürgetik. Folyamatosság és szakítás! E kettő dialektikus egysége számolhatja fel a keresztény ember bizonytalanságát a számára sokszor nehezen felismerhető kérdések megválaszolásában is. A kötet nem ad sehol elnagyolt megállapításokat, nem ismételi közhelyeket, újszerű és hittünk szempontjából a leghaladóbb megoldásokat keresi minden felvetett problémánál. Keresi a lelki indításokat és egy új keresztény lelkiség kiteljesedésének feltételeit is. Nem fordul a történelem folyamán kialakult lelkiségek restaurálásához, sem a reformizmus már jó néhányszor megtapasztalt elégtelen voltához, hanem a renovációhoz, a hívő ember egész lelki beállítottságának megújításához, és e vállalásában az útkeresés feladatát választotta.

JÉGER KÁROLY

*

Szolgálat, 45. A lap új száma az 1500 éve született Szent Benedek alakja, tanítása és szellemi hagyatéka köré épül. „Kétségtelenül már történelmi kíváncsiságból is érdemes megállni olyan ember életénél — olvassuk a tömör tájékoztatóban —, akinek műve csaknem 1500 éve fennáll.” A tanulmányok egymásutánja azonban arról is meggyőzi az olvasót, hogy Szent Benedek esetében nemcsak emlékről van szó, hanem korszerű, életalakító, minden kor számára mondani és adni tudó magatartásról is. Ilyen vonatkozásban elemzi a bencés stabilitás időszerűségének kérdését Tóth Veremund, s próbálja Teilhard de Chardin kozmikus látásmódját összeegyeztetni a benedeki Regula szellemével Hets Aurelián. (A Reguláról közöl érdekes tanulmányt Békés Gellért is.) Kitűnő írást olvashatunk Csóka Lajos tollából Guzmics Izidorról, „a keresztény egység apostoláról”. Ezúttal is gazdag, jól informáló anyagot tartalmaznak a lap állandó rovatai.

Revue mensuelle — Rédacteur en chef — Chefredakteur: Károly Doromby.
1053 Budapest, Kossuth Lajos u. 1. — Abonnements pour un an — Abonnement für das Jahr: 16,50 US dollar

R É S U M É

Étude historique de Tibor Somlyó Tóth sur le rôle des deux ordres mendiants, les Franciscains et les Dominicains, dans la vie universitaire au XIIIe siècle — László Székely consacre son étude aux pratiques de dévotion qui, exercées même de nos jours par les Szeklers (en hongrois 'székely', groupe ethnique hongrois dans le Sud-Est de la Transylvanie, aujourd'hui en Roumanie), ont l'église pour centre. — Reportage de Géza Siki avec János Pogány Sch. P., mathématicien de renom international — János Pogány fait connaître les nouvelles voies de l'enseignement des mathématiques. — IIe partie de l'étude intitulée *Les Bêtes sauvages figurant dans la Bible* par Dezső Surányi, naturaliste (Ière partie parue dans le no de Janvier) — Péter Erdő traite de la redéfinition des attributions des chapitres dans le cadre de la réforme post-conciliaire du droit canon.

Le lecteur pourra lire en version hongroise la communication faite en 1976 par le Professeur Nicolas Nissiotis de l'Université d'Athènes, Faculté de Théologie, Chaire de Philosophie de la Religion, Président de l'Académie Internationale Olympique, sous le titre *Olympisme et Religion*. En plus, nous donnons des l'interview que le Professeur Nissiotis a accordée à notre revue *Vigilia* (propos recueillis par János Reisinger):

— Monsieur le Professeur, dans la communication dont vous avez fait la lecture à la 16e session de l'Académie Internationale Olympique en 1976, vous avez abordé la question de la sécularisation. Admettez-vous que nous, croyants, puissions faire aussi bon usage de l'athéisme, si sensible aux valeurs morales réellement vécues, en le laissant agir comme un correctif salubre de ce qui est trompeur et mensonger dans nos pratiques quotidiennes?

— Sans aucun doute. L'athéisme est un appel à la chrétienté à laquelle il réclame de faire un retour sur elle-même. Il me semble d'ailleurs que la morale des religions orientales est parfois plus vraie que la mentalité chrétienne de nos jours.

— L'athéisme religieux, de quelque façon qu'il soit envisagé, n'est qu'un amorçe de l'itinéraire à parcourir pour accéder à la foi. Sinon, il risque d'amener à une sorte d'héroïsme stoïque, plein d'orgueil, comme c'est le cas de plus d'un penseur existentialiste, tel par exemple Camus.

— Assurément, il en est ainsi. Et l'exemple est aussi bien trouvé. Voilà pourquoi la théologie doit demeurer ouverte et persévérer dans la voie du dialogue. Je suis d'avis que la dissociation de la religion et de la foi ne peut être maintenue. Sur ce point, je ne partage pas la conception protestante.

— Vous suivez donc de près, Monsieur le Professeur, les nouvelles orientations de la réflexion théologique des „Eglises occidentales”.

— Appartenant à l'Eglise orthodoxe, je peux parler en toute franchise. Pour moi, il n'existe pas „des Eglises”. L'Eglise est une. Nous autres orthodoxes qui nous sommes séparés de Rome depuis de longs siècles, nous ne nous sommes jamais refusés à considérer l'Eglise de Rome comme l'Eglise même, comme le font les protestants. C'est seule la primauté de l'évêque de Rome que nous contestons. Comme mouvement, le protestantisme a opéré une oeuvre salubre dans l'Eglise de Rome et je pense qu'il n'a pas manqué son effet. L'Eglise catholique s'est laissée instruire dans une large mesure par cette leçon qu'elle a fini par mettre en pratique sous bien des rapports. A mon avis, la théologie catholique d'aujourd'hui est nettement supérieure à la théologie protestante. Le protestantisme, comme mouvement, tout comme institution ecclésiastique, est en train de se morceler toujours davantage. Certes, entre-temps, bien des tendances nouvelles se sont annoncées aussi dans le sein du catholicisme; toutefois, même un

Hans Küng qui s'est beaucoup approché du protestantisme, est demeuré catholique, tout comme les autres théologiens catholiques, retenus comme tels.

Pour les belles-lettres: poèmes de Mihály Balázsovcics, Sándor Tóth, Attila Buda, Márton Kalász, Valéria Koch et Christine Busta (les poèmes de la femme poète autrichienne ont été traduits de l'allemand en hongrois par Gábor Hajnal).

INHALT

Tibor Somlyó Tóth: Armut und Intellektualismus. Der Autor berichtet über das Leben an der Universität des 13. Jahrhunderts in Bezug auf die immer grösser werdende Rolle der zwei Bettlerorden, der Franziskaner und der Dominikaner im Universitätsleben. — László Székely: Das Volk der Heiligen Häuser. Eine Beschreibung der Volksfrömmigkeit der Székler in Transsylvanien die sich um die Kirchen wirklichte. — In seiner Artikelserie „Priesterschicksal 80“ präsentiert Géza Siki den Piaristen Pater János Pogány den namhaften, international bekannten Mathematiker gefolgt von einem Artikel geschrieben von János Pogány dem Titel: Neue Wege im Mathematikunterricht. — Dezső Surányi: Wildlebende Tiere in der Bibel, zweiter Teil eines Essays von dem der erste Teil in unserer Januar-Nummer veröffentlicht wurde. — Péter Erdő: Die Rolle der Domkapitel im neuen Kirchenrecht nach dem II. Vatikanischen Konzil. —

Nikolaus Nissiotis: Olympismus und Religion. Der Autor als Präsident der Internationalen Olympischen Akademie beschäftigt sich mit der Vergangenheit und mit der Gegenwart des Sportes, er ist gleichzeitig Professor der Religionsphilosophie an der Theologischen Fakultät der Universität von Athen. Professor Nissiotis gab auch ein Interview unserem Mitarbeiter János Reisinger über die Fragen des Sportes und der Religion. Aus diesem Gespräch zitieren wir:

— Herr Professor, in ihrem Vortrag, gehalten an der 16. Session der Internationalen Olympischen Akademie erwähnten Sie auch die Frage der Säkularisation. Vom Gesichtspunkt des „tatsächlich erlebten Lebens“ wie beurteilen Sie die Rolle des Atheismus? Kann es als Heilmittel für unsere alltäglichen Sünden, Lügen, Unterstellungen gelten?

— Ja, bestimmt. Der Atheismus ist ein Aufruf an das Christentum: sollt ihr euer Christsein neu überdenken! Ich habe übrigens das Gefühl, dass die Moral der östlichen Religionen manchmal richtiger ist, als die vorherrschende christliche Gemeinmentalität.

— Der in seiner Art religiöse Atheismus kann höchstens nur eine Station zum Glauben bedeuten. Andererseits würde sich eine stoische Heldenhaftigkeit an ihn knüpfen sowie bei einigen existentialistischen Denkern, wie zum Beispiel im Fall von Camus.

— Ja, das stimmt so. Und auch das Beispiel ist zutreffend. Und eben deswegen muss die Theologie offen sein und am Dialog ausharren. Ich bin überzeugt, dass die Trennung zwischen Religion und Glauben nicht aufrecht erhalten bleiben kann. In dieser Hinsicht bin ich mit der protestantischen Auffassung nicht einverstanden.

— Herr Professor scheinbar folgen Sie die geistige Entwicklung der „westlichen Kirchen“.

— Als orthodoxer Christ kann ich ganz offen darüber sprechen. Für mich existieren keine „Kirchen“. Es gibt nur eine Kirche. Wir, die wir uns schon seit langem von Rom trennten, haben nie über die römische Kirche behauptet, dass sie nicht die Kirche ist. In dieser Hinsicht unterscheiden wir uns von den Protestanten. Wir bestreiten nur den Primat des Bischofs von Rom. Der Protestantismus als Bewegung war sehr günstig innerhalb der römischen Kirche und ich glaube, dass er eine gute Wirkung gehabt hat. Die katholische Kirche akzeptierte und wirklichte auch sehr viel von dieser Kritik. Die heutige katholische Theologie aber — so meine ich — steht über jene des Protestantismus. Und der Protestantismus als Kirche und als geistliche Richtung zerstückelt sich immer mehr. Andererseits ist es wahr, dass sich gleichzeitig auch innerhalb des Katholizismus mehrere Richtungen gebildet haben, aber selbst Küng, der zweifellos sich sehr stark dem Protestantismus annäherte, blieb ebenso katholisch wie die anderen als katholisch geltenden Theologen.

Im Literaturteil eine Erzählung von Károly Deák und Gedichte von Mihály Balázsovcics, Sándor Tóth, Attila Buda, Márton Kalász, Valéria Koch und Christine Busta.

CONTENTS

The paper by Tibor Somlyó Tóth gives an overall picture of academic life in the XIIIth century. — The article by László Székely: People of churches — analyzes the spiritual life of Széklers, their religious cults and attitude in religion. — Richard Korzenszky writes about the world view of young Attila József, relying on his poem: The Ant. — Géza Síki presents the mathematician, János Pogány, Piarist professor of international fame, in an interview. We also bring an article by Professor Pogány on the new ways in the education of mathematics. — Sándor Bálint deals with a medieval Hungarian Church parable that has survived in Hungarian folk tradition. — This number presents the second part of the study: Non-domesticated animals in the Bible, by Dezső Surányi (the first part was published in our January number). — Péter Erdő writes about the role of chapters in the new Canon Law after Vatican II. — The fiction part includes poems by Mihály Balázsovits, Sándor Tóth, Attila Buda, Márton Kalász, Valéria Koch and Christine Busta (translated by Gábor Hajnal. —

Mr. Nikolaus Nissiotis, Greek professor, President of the International Olympic Academy that deals with the issues concerning the past and present of sports, gave our paper an interview on questions of philosophy, psychology and the theory of sports. The Professor lectures on religious philosophy at the Theological Faculty of the Athens University. Attached to the interview, you find his study: Religion and the olympic spirit, translated by János Reisinger. Here are some Passages of the interview:

— In your lecture, Religion and Olympic Spirit, delivered at the 16th session of the International Olympic Academy, you touched the question of secularisation. What is your opinion of atheism, as an „example of life”? If its effect is considered in the right way, can it be an efficient remedy to our common sins, deceptions and lies?

— Most certainly, yes. Atheism is a challenge to us, Christians calling for reformulating our christianism. Otherwise, I have the impression that the morals of the Eastern religion are sometimes more authentic than present-day Christian ideals.

— Religious atheism can, of course be, however we may look at it, but a station on the road towards faith. If not, it will be coupled with a concept of stoical heroism, as is the case with some existentialist thinkers, e. g. Camus.

— Yes, that's very true. And the example is appropriate. That's why theology has to be open, and keep to the dialogue. I am convinced that the separation of religion and faith cannot be maintained any longer. At this point, I disagree with the protestant view.

— You mean to say that you follow with attention the spiritual development of western Churches?

— As Orthodox Christian, I can speak quite frankly about it. I do never speak of „Churches”. The Church is one. We broke away from Rome a long time ago, yet, we have never denied — like the Protestants do — that the Roman Church is the Church. We only contest the primacy of the Bishop of Rome. Protestantism as a movement was very salutary for the Roman Church. The Catholic Church has learnt much of this lesson. Contemporary Catholic theology is, in my opinion, superior to the Protestant theology of this era, and Protestantism both as an intellectual trend, and as a Church, is breaking up. True enough, in the meantime, there have emerged several directions within Catholicism, too; but even Küng, who has certainly gone a long way towards protestantism, has remained Catholic, as much so as any other Catholic theologian.

Tájékoztató

A GONDOLAT KIADÓ újdonságai közül elsőként említjük a Szántó Miklós szociológus szerkesztésében megjelent **Tanulmányok az életmódról** című kötetet. Számunkra különösen érdekesek voltak Hanák Katalin (Tömegkommunikáció és életmódminták), Andorka Rudolf (A társadalmi mobilitás és az életmód változásai az 1930-as évek óta), Szalai Sándor (A családi élet minősége: szerepelkülönülés és munkamegosztás a családban) és Cseh-Szombathy László (Az öreg életmódja) tanulmányai.

Jacques Gernet **Kína hétköznapijai a mongol hódítás előestéjén 1250–1276.** című munkája a kor történeti, szociológiai, kulturális és magatartásbeli változásait tárja föl. Foglalkozik többek között a vallási élet és gondolkodás főbb jellegzetességeivel is, megállapítva, hogy „Kína valójában a keresztény kor kezdete óta túrta, hogy lassan átítatódjék a morális felelősség, az együttérzés és a megváltó Isten fogalmával. Mindezt a Nyugatról a tengeren vagy Belső-Ázsián át karavánok közvetítésével beáramló hatásoknak köszönheti. Ez a hozzájárulás azonban lényegében nem változtatta meg a kínai szellemet. Nehézség nélkül olvadt össze a bennszülött szokásokkal és hiedelmekkel, s a nagy vallás, a buddhizmus, amelyből e gyarapodás eredt, alkalmazkodott a kínai gondolkodásmód követelményeihez.” Másutt a következőket olvassuk: „A kínaiak erkölcsi és vallási gondolatvilágába évszázadok folyamán teljesen beilleszkedett buddhizmuson kívül a XIII. századi Kínában viszonylag sok idegen vallás létezik. A nesztorianizmus, ez a keresztény eretnekség, amely szerint Szűz Mária nem Istennek, hanem egy embernek az anyja, Iránból szívárgott át Kínába a VII. században. A X. században gyakorlatilag eltűnt, és csak a mongol megszállás során bukkant fel ismét. Marco Polo panaszkodik, hogy a kereszténység nagyon gyengén van képviselve Hangcsouban. »Es oly sok ember számára — írja — csak egyetlen nesztorianus templom van.« Ezt a templomot 1279-ben vagy 1280-ban alapították, a mongolok Dél-Kínába való letelepedése kezdetén. Az ugyancsak Iránból jött manicheizmus mintha tartósabb és mélyebb sikert ért volna el, jóllehet hatása földrajzilag korlátozott volt. Amint említettük, a Szungok uralkodása alatt ez a vallás inspirálta a forradalmi szektákat Fucsienben és Csöcsiangban. Ezzel szemben a kínaiak által sokáig összetévesztett iszlámnak és judaizmusnak Délkelet-Kínában láthatólag semmiféle tényleges hatása nem volt. Egyik sem terjedt túl a nagy kínai kereskedelmi kikötőkben élő kis idegen, zsidó és főképp muszlim közösségeken.”

A neves orvosprofesszor, Magyar Imre **Behrens doktor és társai** címmel gyűjtötte egybe irodalomról, zenéről, emberi kapcsolatokról, egészségünk gondjairól szóló írásait, eszmefuttatásait. Legszebb sorait a muzsikáról és a muzsikához fűződő élményeiről vetette papírra. Szabolcsi Bencéről, a kiváló zenetudósról így emlékezik: „Pater Seraphicus. Csak ez a név illik Szabolcsi Bencére. Angyali egyéniség. Arcán a széldség örök derűje, ajkán a szavak édessége, fejében az ember értése és ismerete, és ujaiban a zenei kifejezés adománya. Leül a zongorához, és magyaráz, mindegy, hogy kinek. Embereknek, akikben lángot gyújt.” A medikus kollégiumban tartott zenenepszerűsítő előadását pedig ezzel fejezi be: „Bizonyára sokan hallottak arról a híres és hírhedt musicalről, amelyet a passiók mintájára Jézus Krisztus életéről és viselt dolgairól, egyáltalában nem profán módon, de a modern tánczene eszközeivel élve alkottak (Andrew Lloyd Webber). A Jesus Christ Superstar ennek a musicalnak a címe. Nekem ez a zene tetszik, és minél többször hallgatom, annál jobban tetszik. Ítélik meg, hogy szórakoztató zenéről, könnyűzenéről vagy komoly zenéről, művészetről vagy giccsről van-e szó. Én magam nem tudom megítélni.”

Massimo Pallottino **Az etruszkok** (Etruscológia) című nagyigényű munkája a történelem porondjáról letűnt ókori nép történetével, társadalmi, művészeti, vallási és nyelvi értékeivel foglalkozik, amelyek mind átszínezik az olasz hagyományt, a múlt jelenségeit. Az etruszk vallás és a korakereszténység kapcsolatát kutatva, a szerző megállapítja, hogy „egy olyan kényes területen, amilyen a vallási hiedelmeké és szertartásoké, az eredeti vonások részleges megmésztása, meg nem értése és meghamisítása nemcsak könnyű, hanem elkerülhetetlen is. Ismerve némely szellemi vonásuk viszonylagos hasonlóságát, egyes istenalakok egyezését, a kultusz egy-egy aktusának rokonosságát, nem lehet csodálkozni azon, hogy az etruszk hagyományok, amelyekre a római írók vallási kérdésekben hivatkoztak, s amelyeket keresztény egyházatyák (pl. Arnobius) hitvédő irataikban gyakran kivonultak, alkalomszerűen idéztek, vagy beépítettek a maguk fejtegetéseibe, lényegesen elváltoztatott formában jutottak el hozzánk. Jellemző a világ teremtéséről szóló hagyomány esete; ez a Studa néven ismert középkori enciklopédia szerint az etruszk mitológiában hat évezred alatt folyt le. Az elbeszélés rokonsága a világ keletkezésének Biblia-beli előadásával nyilvánvaló; ez valószínűleg onnan ered, hogy a késő-római kori irodalmi feldolgozásban összekeverték etruszk és keresztény elemeket.”

Schöpfung Aladár Móríc Zsigmondról (Szépirodalmi Könyvkiadó). Schöpfung Aladár a század egyik legjelentékenyebb kritikus volt. Stílusa nem szárnyaló, kicsit mintha idegen lett volna alkotató a Nyugat impresszionista kritikai módszere, mégis az ő működése segít talán leginkább elhelyezni a század elején kibontakozó új irodalmi törekvéseket a kor irodalmi térképén. Annak idején nagyszerű könyvben foglalta össze a század magyar irodalmát, tanulmányainak kisebb gyűjteményét adta ki a Nyugat, majd bő válogatás jelent meg tőle a felszabadulás után. Most Réz Pál válogatta egybe Schöpfung Móríc Zsigmondról készült kritikáit, portréit, emlékezéseit. Megtanulhatjuk tőle a művek elfogulatlan szemléletét, s ugyanakkor a jó értelmében vett kritikus elfogultság mibenlétét is, hiszen jóformán életét szentelte kortársai szolgálatának és megértésének, némiképpen a maga nem jelentéktelen irodalmi működését is háttérbe szorította ezért. Való igaz, amit a bevezető fejtet: azok a generációk, melyeknek nincsen kritikusuk, sokkal nehezebben fogladják el az őket megillető helyet az irodalmi köztudatban. Schöpfung mintha csak érezte volna ezt: pontos analíziseivel, alapos műelemzéseivel szolgálatot vállalt, s közben észrevétlenül nőtte ki magát a Gyulai Pál után következő korszak mértékadó, nagy kritikusává. Reméljük, hogy ezt a gyűjteményt más hasonló antológiák is követik majd.

A Szépirodalmi Könyvkiadó okkal népszerű „Arcok és vallomások” sorozatában két új könyv is megjelent. Lázár István az alkotóereje teljében levő, halála percében új művével birkózó Örkény Istvánról írt, Szalay Károly pedig Karinthy Ferencről. A két alkotói pálya nemcsak a személyes vonzalmak és közös célkitűzések okán érintkezik egymással: mindkettő egy hallatlanul izgalmas, ellentmondásokkal terhes, ugyanakkor újra meg újra előrendülő korszak hiteles tükröképe. S egyben bizonyosága annak is, hogy aki igazán korszerű eszközökkel fejezi ki kora ellentmondásait és nagy emberi kérdéseit, előbb-utóbb áttöri az anyanyelviség szűkebb határait, s helyet követel magának a világirodalomban is. Különösen Örkény István hatalmas sikerű színdarabjai példázák ezt az igazságot. Mindkét könyv igen gondos, aprólékos adatoló munkával követi nyomon választott hőseit, s hozzásegíti az olvasót, hogy ne csak egy adott írói világot tekintsen át biztonsággal, hanem jól tájékozódhassék az adott történelmi korszak-

ban is. Kitűnően megválogatott fotoanyag csinál kedvet az olvasáshoz, s hozzá személyes közelségünkbe mindkét író.

KÜLFÖLDÖN MEGJELENT, MAGYAR NYELVŰ KÖNYVÜJDOMSÁGOK:

J. Ratzinger: A mustármag reménye (Prugg Verlag). A könyv a szó legjobb és legnemesebb értelmében vett elmélkedéseket tartalmaz, melyek nagy segítséget és sok ébresztő ösztönzést nyújthatnak a lelkipásztori munkában, de korunk nagykorúvá vált világi keresztényeit is eligazíthatják a mindennapokban. Az egyházi év folyamatába ágyazott gondolatok a gyakorló keresztényi élet szinte minden fontos kérdését átfogják. Sok helyütt önkritikus, de mindig felvillantja a remény sugarát, és újra meg újra a felelősségre figyelmeztet, arra, hogy a keresztény egyházhoz nemcsak úgy kell tartoznunk, mint a nyáj egy tagjának, hanem mint érett, megfontolt, döntésre kész és képes egyednek is. Megrendítő és felemelő olvasmány. A kötetet Öry Miklós szerkesztette, Jálcs Kálmánné és Sántha Máté fordította magyarra.

Weissmahr Béla: Bevezetés az ismeretelméletbe (Teológiai kiskönyvtár. Róma). A sorozat egyik legérdekesebb könyvét írta a müncheni Filozófiai Főiskola professzora. A hívó ember minden korban igyekezett önmagát és hitét minél teljesebben megismerni, erre kötelezte rendeltetése és az igazsággal szemben való elkötelezettsége. Ennek az igénynek foglalatát a teológia, amely — mint a szerző írja — „mindig magába foglal valamilyen (néha persze alig tudatosított) filozófiát”. A filozófiai igény és megfontolások különösen manapság igen jelentősek, hiszen a párbeszéd folyamatában szinte nélkülözhetetlen a filozófiai megalapozottság. Az úgynevezett párbeszédnek ugyanis, ha eredményre igyekszik jutni, a felek által közösen elfogadott kiindulópontból, az emberi értelem közegéből kell kiindulnia. Természetesen adódik e megfontolásból az a következtetés, hogy mindenekelőtt azt kell kimutatnunk, képes-e az emberi értelem az igazság megismerésére. Weissmahr Béla ismeretelméleti könyve azt a folyamatot járja végig, melynek során az ember „megismeri” Istent, s ezzel adottságának mintegy csúcspontjára érkezik. Az alapoktól kiindulva, a folyamat leglényegesebb részeit ábrázolja példamutató szakszerűséggel és — ez filozófiai műveknél ritkaságszámba menő érdeme — áttekinthető, érthető fogalmi nyelvvezetél.